

Historische Geografie van het Overstromingsgebied van de IJzer in de Middeleeuwen¹

door

ROBERT BOTERBERGE

INLEIDING

DE AFBAKENING VAN HET IJZERESTUARIUM EN ZIJN OVERSTROMINGSGBIED.

Geografisch.

Een beslissende stap vooruit in de geschiedenis der wording van de Vlaamse kustvlakte werd gezet sedert 1947, naar aanleiding van het bodemonderzoek door Prof. Dr. R. Tavernier en zijn medewerkers, onder wie vooral Dr. Ameryckx en Dr. Moormann.

Inderdaad hebben de bodemkundigen aangetoond en bewezen dat een hele tijd na de Duinkerke II-transgressie, die vroeger algemeen aanvaard was, er opnieuw een invasie van de zee heeft plaats gehad, waarvan het bestaan tot dan toe onbekend was.

Daar de bodemkundigen deze transgressie slechts zeer vaag in de tijd situeerden, tussen de Xe en de XIIIe eeuw, heeft Prof. Dr. A. Verhulst de transgressie nader weten te dateren, en hij heeft meteen kunnen aan-

(1) Dit artikel is de bewerking en inkorting van de licentiaatsverhandeling getiteld « Historische Geografie van het Overstromingsgebied van de IJzer in de Middeleeuwen » welke wij in 1962 bij de Rijksuniversiteit te Gent hebben aangeboden, o.l.v. Prof. Dr. A. Verhulst, wie wij uiterst dankbaar zijn ons dit zeer interessant studieveld te hebben aangewezen en tevens oprecht erkentelijk zijn voor zijn leerrijke opmerkingen.

De meest gebruikte afkortingen zijn: Ann. Com. fl. France voor Annales du Comité Flamand de France; A.S.B. voor Archief Seminarie Brugge; bl. nr voor blauwe nummer (Verzameling oorkonden); C.A.E. voor Cartulaire de l'abbaye d'Ename; C.Bb. voor Un cartulaire de l'abbaye de Notre-Dame de Bourbourg; C.B.W. voor Chronique et cartulaire de l'abbaye de Berques-Saint-Winnoc; C.C.D. voor Chronica et cartularium monasterii de Dunis; C.C.Gr. voor Chronique et cartulaire de l'abbaye de Groeninghe à Courtrai; C.N.F. voor Chronicon et cartularium abbatiae sanctae Nicolai Furnensis; C.P.L. voor Cartulaire de l'église collégiale de Saint-Pierre de Lille; C.S.B. voor Cartulaire de l'abbaye de Saint-Bertin; C.S.B. (Pop.) voor Recueil des chartes du prieuré de Saint-Bertin à Poperinghe; C.S.Mart. voor Cartulaire de la prévôté de Saint-Martin à Ypres; C.S.P. voor Chartes et documents de l'abbaye de Saint-Pierre au Mont Blandin à Gand; C.V.A. voor Cartulaire de l'abbaye de Saint-Vaast d'Arras rédigé au XIIIe siècle par Guimann; Historisch-geografische problemen voor Ameryckx J. - Verhulst A., Enkele historisch-geografische problemen in verband met de oudste geschiedenis van de Vlaamse kustvlakte. Een colloquium van bodemkundigen en historici; R.A.B. voor Rijksarchief Brugge.

tonen dat deze overstroming, de Duinkerke III-transgressie genoemd, in twee fasen is opgetreden: nabij Nieuwpoort, de Duinkerke III A-transgressie tussen 1014 en 1042, en nabij de huidige Belgisch-Nederlandse grens, de Duinkerke III B-transgressie dewelke hij tussen 1127 en 1163 dateerde².

Een grote inham met krekensysteem lag dus nabij Nieuwpoort, het IJzerestuarium en zijn overstromingsgebied of ook de Duinkerke III A-transgressie. Een uitgebreide vertakking van krekens, soms niet breder dan één meter, bracht het kustgebied, dat reeds een weinig bewoond was, meer en meer in gevaar door de steeds verdergaande overstromingen. Daartegen werden in het IJzerestuarium dijken opgeworpen, niet met het oog op landwinning, maar wel als waterkering van een steeds meer in gevaar gebracht gebied.

Tegen de overstromingen naar het westen en zuidwesten toe werd een dijk, bekend onder de naam van Oude Zeedijk, opgeworpen, die loopt van Oostduinkerke naar Lo. De overstroming vanuit het IJzerestuarium langs een vertakt krekensysteem breidde zich ook in oostelijke richting uit, en werd eveneens in haar uitbreiding beperkt door een oostelijk tegenhanger van de Oude Zeedijk, namelijk de dijk van de watering van Blankenberge, lopende van Bredene naar Oudenburg. Deze dijk heeft, in tegenstelling met de Oude Zeedijk, een geringe rol als zeewering gespeeld, daar de overstromingen niet zo ver reikten; de opbouw van het landschap vormde er een natuurlijke belemmering tegen de overstroming zodat geen noemenswaardige geulen konden gevormd worden.

De aanleg van dijken schijnt dus een beslissende rol in de beperking van de Duinkerke III A-transgressie te hebben gespeeld en hierdoor onderscheidt ze zich grondig van de Duinkerke II-transgressie, welke in 't geheel niet door dijk aanleg werd tegengehouden³.

Nu mag men zich niet voorstellen dat deze dijken over geheel hun lengte ineens werden opgeworpen; de oudste dijk aanleg begon met het afsluiten der gevaarlijkste krekens en eerst later werden de verschillende eindjes verbonden.

Zo is de Oude Zeedijk ten westen van het IJzerestuarium een sprekend voorbeeld van het fraktiegewijs aanleggen der oudste zeeweringen. Vóór deze dijk vormde de transgressie geen strandvlakte, en hier begon de dijk aanleg dan ook met het afsluiten der gevaarlijkste krekens. Deze dijkjes waren niet met elkaar verbonden, zodat minder gevaarlijke doorbraken plaats grepen, hetgeen bewezen wordt door het voorkomen van Duinkerke III-sedimenten binnendijks welke niet door een mogelijke dijkdoorbraak kunnen verklaard worden.

Naarmate de overstroming dan uitbreiding nam, werden de afsluitingen verbonden en werd de dijk geleidelijk opgehoogd.

(2) Zie hierover J. Ameryckx, *De ontstaansgeschiedenis van de zeepolders*, Biekerf, LX (1959) blz. 377-400 en A. Verhulst, *Historische geografie van de Vlaamse kustvlakte tot omstreeks 1200*, B.G.N., XIV (1959) blz. 1-37.

(3) A. Verhulst, *Historische geografie*, B.G.N., XIV (1959) blz. 15-16.

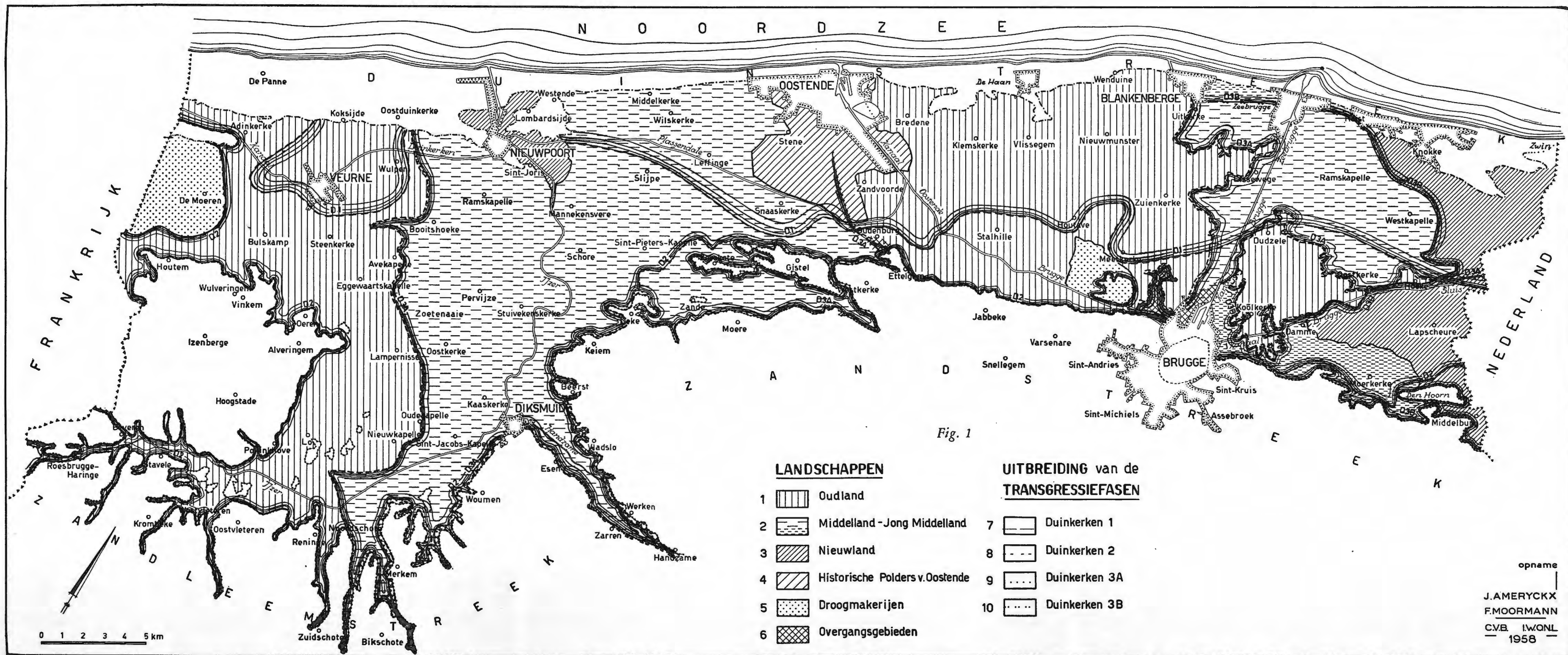

Fig. 1

LANDSCHAPPEN

- 1 Oudland
- 2 Middelland - Jong Middelland
- 3 Nieuwland
- 4 Historische Polders v. Oostende
- 5 Droogmakerijen
- 6 Overgangsgebieden

UITBREIDING van de TRANSGRESSIEFASSEN

- 7 Duinkerken 1
- 8 Duinkerken 2
- 9 Duinkerken 3A
- 10 Duinkerken 3B

0 1 2 3 4 5 km

opname
 J. AMERYCKX
 F. MOORMANN
 C.V.B. I.W.O.N.L.
 1958

Historisch

Zuiver historisch het IJzerestuarium en zijn overstromingsgebied afbakenen is een moeilijk probleem, omdat we praktisch niet ingelicht zijn nopens de transgressie en de oudste dijkkanleg; we kunnen slechts steunen op de vaststellingen der bodemkundigen voor de uitbreiding van de Duinkerke III A-transgressie.

Wel zou de geografische uitbreiding dezer transgressie langs historische weg kunnen worden bevestigd, ware het niet dat de grote schaarste aan teksten dit bijna onmogelijk maakt. Een poging tot historische begrenzing der transgressie is mogelijk aan de hand der toponiemen die vóór de overstroming bestonden en in de loop der transgressiefase niet meer in de teksten verschijnen; daarnaast is ze te begrenzen met behulp van deze lokaliteiten, welke zonder onderbreking, ook in de eerste helft der XIe eeuw, worden vermeld. Die eerste toponiemen duiden dan de uitgestrektheid van de Duinkerke III A-transgressie aan, terwijl de tweede reeks er de begrenzing zullen van aantonen.

Vermeld	Vóór	Tijdens	Na D.III A-transgressie
Lampernisse ⁴	857		1066
Leffinge ⁵	988		1060
Vladslo ⁶	994		1111
Werken ⁷	±1000		1168
Houtave ⁸	1003	1019-1030	1089
Reninge ⁹	877	1046	1085
Snellegem ¹⁰	964	1037	±1050
Westkerke ¹¹	877	1028	1096

(4) Lampernisse (Lampanesse), a° 857 : M. Guérard, C.S.B., blz. 161, nr 88. Anno 1066 : *Mir.-Fop.*, d. I, blz. 67. In 1066 bezat de abdij van Mesen in totaal 10 bercariae « in territorio Furnensi », doch een charter van 1147 toont aan dat alle 10 deze bercariae te Lampernisse gelegen zijn (*Mir. Fop.*, d. III, blz. 46).

(5) Leffinge (Latfinga), a° 988 : A. Lefranc, *Histoire de la ville de Noyon*, blz. 180, nr 2bis. Anno 1060 : *Miracula Sancti Ursuari*, M.G.H., SS, XV2, blz. 841, par. 17. *Translatio Sanctae Lewinnae*, M.G.H., SS, XV2, blz. 788, par. 4.

(6) Vladslo (Frodeslo), a° 994 : A. Van Lokeren, C.S.P., d. I, blz. 63, nr 76. Anno 1111 : *ibidem*, d. I, blz. 117, nr 184.

(7) Werken, a° 1000 : *Mir.-Fop.*, d. II, blz. 946. Anno 1168 : C.S.Mart., blz. 19, nr 25 : « ... Anselmo de Werkina... » Vladslo en Werken, alhoewel ze zich op de rand van het overstromingsgebied bevinden, kunnen nochtans hier in dit raam vermeld worden, omdat een uitloper der Duinkerke III A-transgressie zich tot Handzame uitstreckte (zie kaart, fig. 1).

(8) Houtave (Holtawa), a° 1003 : A. Fayen, *Liber Traditionum*, blz. 101, nr 107. Anno 1019-1030 : M. Gysseling, *Toponymisch woordenboek*, d. I, blz. 516. Anno 1089 : M. Gysseling-A. Koch, *Diplomata belgica*, blz. 295, nr 170.

(9) Reninge (Rinenga), a° 877 : M. Gysseling, *Toponomisch woordenboek*, d. II, blz. 835. Anno 1046 en 1085 : *ibidem*.

(10) Snellegem (Snellingehem), a° 964 : A. Van Lokeren, C.S.P., d. I, blz. 37, nr 35. Anno 1037 : *ibidem*, d. I, blz. 83, nr 119. Anno ± 1050 : M. Gysseling, *Toponymisch woordenboek*, d. II, blz. 922.

(11) Westkerke (Westkerca), a° 877 : M. Gysseling, *Toponymisch woordenboek*, d. II, blz. 1067. Anno 1028 : M. Guérard, C.S.B., blz. 176, nr 8. Anno 1096 : *ibidem*, blz. 214, nr 8.

Roksem ¹²	877	1028	1096
Steenkerke ¹³		1040	1096
Lo ¹⁴		1040	1089
Meetkerke ¹⁵		1041	1089
Ettelgem ¹⁶		1028	1096

Worden dan kort na de Duinkerke III A-transgressie vermeld: Pervijze ¹⁷, Esen ¹⁸, Bircla ¹⁹, Snaaskerke ²⁰, Leke ²¹, Diksmuide, Klerken en Zarren ²².

Besluit

Leffinge, in het overstromingsgebied gelegen, en vóór de Duinkerke III A-transgressie vermeld, wordt gedurende de overstromingsfase nergens vermeld, en duikt onmiddellijk daarna opnieuw op, samen met tal van andere polderdorpen die voor het eerst in de tweede helft der XIe eeuw worden vermeld, hetgeen een argument is om al deze dorpen in het overstromingsgebied te lokaliseren.

Reninge, Lo en Steenkerke, gedurende de transgressie vermeld en op geringe afstand van het inbraakgebied gelegen, moeten derhalve beschermd zijn geworden door de Oude Zeedijk, zoals Westkerke, Roksem, Ettelgem en Houtave door de dijk van de Blankenbergse watering.

Hoe onvolledig de historische afbakening van het IJzerestuarium en zijn overstromingsgebied ook is, een logisch gevolg van de grote schaarste aan teksten, toch bevestigen een paar typische gevallen, zoals Leffinge enerzijds, Steenkerke-Lo anderzijds volledig de geografische afbakening van de Duinkerke III A-transgressie.

Het zal nu verder de bedoeling zijn na te gaan op welke wijze dit uitgestrekt transgressiegebied, gelegen tussen de Oude Zeedijk en de dijk der Blankenbergse watering, bewoonbaar is geworden.

(12) Roksem (Hrokašhem), a° 877: M. Gysseling, *Toponymisch woordenboek*, d. II, blz. 855. Anno 1028: M. Guérard, C.S.B. blz. 176, nr 8. Anno 1096: *ibidem*, blz. 214, nr 8.

(13) Steenkerke (Stena aeclesia), a° 1040: D. Haigneré, *Les chartes de Saint-Bertin*, d. I, blz. 23, nr 70. Anno 1096: M. Guérard, C.S.B., blz. 214, nr 8.

(14) Lo (Lho), a° 1040: *ibidem*, d. I, blz. 23, nr 70. Anno 1089: M. Gysseling-A. Koch, *Diplomata belgica*, blz. 295, nr 170.

(15) Meetkerke (Matkerke), a° 1041: A. Fayen, *Liber Traditionum*, blz. 113, nr 122. Anno 1089: M. Gysseling-A. Koch, *Diplomata belgica*, blz. 295, nr 170.

(16) Ettelgem (Adlingeem), a° 1028: M. Guérard, C.S.B., blz. 176, nr 8. Anno 1096: *ibidem*, blz. 214, nr 8.

(17) Pervijze (Paradisius), a° 1063: Ch. Piot, C.A.E., blz. 1, nr 1 — M. Gysseling-A. Koch, *Diplomata belgica*, blz. 267, nr 156.

(18) Esen (Esnes), a° 1066: E. Hautcœur, C.P.L., d. I, blz. 2, nr 2.

(19) Bircla, a° 1066: *ibidem*. Bircla was een uitgestrekt schorgebied tussen Diksmuide en Pervijze.

(20) Snaaskerke (Snelgerikerka), a° 1067: A. Pruvost, C.B.W., d. I, blz. 60.

(21) Leke (Lech) a° 1088: N. Huyghebaert, *Une notice du cartulaire de l'abbaye de Saint-Nicolas-des-Près (Ribemont) concernant deux bergeries dans le comté de Flandre (1087-1088)*, B.C.R.H., CXVI (1951), blz. 150.

(22) Diksmuide (Dicasmutha), Klerken (Clarc), Zarren (Sarra), a° 1089: M. Gysseling-A. Koch, *Diplomata belgica*, blz. 295, nr 170.

HOOFDSTUK I

DE EVOLUTIE VAN HET OVERSTROMINGSGBIED VAN DE IJZER VANAF ± 1050 tot 1138¹

In feite is de geschiedenis van het IJzerestuarium en zijn uitgestrekt overstromingsgebied, de geschiedenis van zijn verlanding.

Het grootste gedeelte van dit Middelland² is op natuurlijke wijze, zonder inpoldering, voor de mens bewoonbaar en bruikbaar geworden. De oudere dijken, aangelegd om het reeds verworven land te beschermen, versnelden het aanslibbingsproces en de regressie van de zee. De kustbewoners nu hebben deze regressie praktisch op de voet gevolgd: niet zodra gaf de zee een weinig « veld » prijs of het werd onmiddellijk in gebruik genomen. Deze vroegtijdige ontwikkeling is enerzijds na te gaan met behulp der chronologische gegevens van verscheidene plaatsen en nederzettingen, en daarnaast ook geeft de parochiale evolutie er min of meer een beeld van.

I. CHRONOLOGIE DER LOKALITEITEN

De lokaliteiten duiken natuurlijkerwijze het vroegst op aan de uiterste grenzen van het transgressiegebied en die verschijnen ongeveer gelijktijdig zowel in het westelijk als in het oostelijk gedeelte van het overstromingsgebied.

Leffinge, dat het eerst opduikt, wordt vermeld in 1060³; van Pervijze in het westen, gewaagt men reeds zeer vroeg; in 1063 bezat de abdij van Ename er vier schaapsgronden, begrensd door een vliet, de Houtvliet genoemd, waarschijnlijk één der talrijke krekken van de Duinkerke III A-transgressie⁴. Tussen Pervijze en Diksmuide, dat zelf eerst in 1089 wordt vermeld⁵, moet reeds zeer vroeg een uitgestrekt schorgebied voor de schapenteelt bruikbaar zijn geworden, vermeld onder de naam Bircla en dat tot het grondgebied Esen behoorde⁶.

(1) Wij kozen als terminus ad quem 1138, datum waarop Ter Duinen van belang wordt als groot grondbezitter in het IJzergebied.

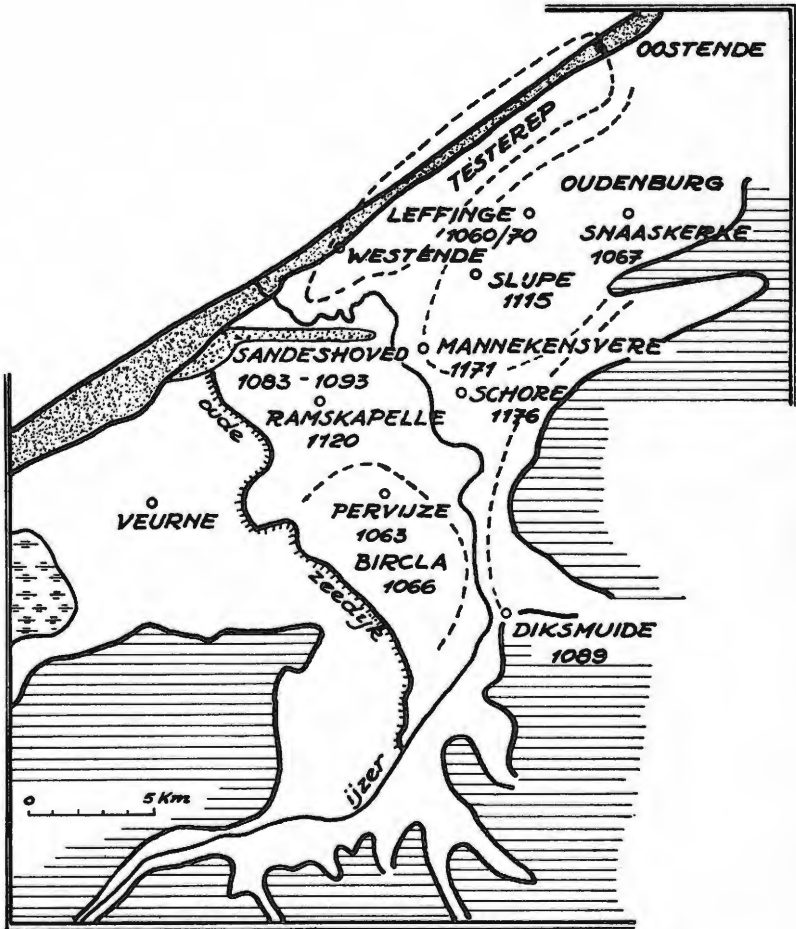
(2) Het Middelland is de benaming voor de polderklei door de Duinkerke III-transgressie afgezet, in dit geval hier door de Duinkerke III A-transgressie. Het Oudland daarentegen is de polderklei door de Duinkerke II-transgressie afgezet. Zie hierover J. Ameryckx, *De ontstaansgeschiedenis der zeepolders*, Biekerf, LX (1959) blz. 398-399.

(3) *Translatio S. Lewinnae*, M.G.H., SS, XV2, blz. 788, par. 4; *Miracula S. Ursuarij*, M.G.H. SS, XV2, blz. 841, par. 17.

(4) Ch. Piot, C.A.E., blz. 1, nr 1. — M. Gysseling-A. Koch, *Diplomata belgica*, blz. 267, nr 156: « ... in loco videlicet qui Paradisus nuncupatur, quem claudit fledum, quod dicunt Holdfledum... ». Zie o.m. L. Milis, *De abdij van Ename in de middeleeuwen. Haar bezittingen in de periode 1063-1250*, Handelingen Maatsch. Gesch. en Oudheid. Gent, XV (1961), blz. 6.

(5) M. Gysseling-A. Koch, *Diplomata belgica*, blz. 295, nr 170.

(6) E. Hautcœur, C.P.L., d. I, blz. 2, nr 2, a° 1066: « In parrochia villae qui dicitur Esnes, in loco ovium Bircla nomine, tres bercarias et quartae tertiam partem et... »

Fig. 2 Chronologie der lokaliteiten.

Testerep, het langgerekt schorgebied tussen Westende en Oostende, duikt opnieuw op in 1065⁷ en Snaaskerke verschijnt voor de eerste maal in 1067⁸. Vlak aan de kust, bij het estuarium zelf van de IJzer, wordt tussen 1083 en 1093, in een ruil tussen graaf Robrecht I van Vlaanderen en Engelbert, abt van Sint-Winnoksbergen, Sandeshoved vermeld⁹, een nieuw gevormd duin waarop Nieuwpoort later zal worden gebouwd. Dit jonge duin, evenals de binnenduinen van Westende zelf, heeft zich ontwikkeld gedurende de transgressie zelf op de meest landinwaarts gelegen zandbanken in het inbraakgebied afgezet¹⁰. Hetzelfde nieuwe duin, dat nog in aangroei was, werd in 1107 door graaf Robrecht II van Jeruzalem aan de abdij van Broekburg geschonken¹¹.

Een merkwaardige en waardevolle bron laat ons toe een beeld te vormen van de toestand in het gehele kustgebied, namelijk de oorkonde van Robrecht II voor het Sint-Donatiaankapittel van 31 oktober 1089¹². De opsomming en beschrijving der bezittingen van het kapittel en van de proost geeft een klare kijk op de kustvlakte tussen IJzer en Zwin.

In de zandstreek en het gebied tussen de dijk der Blankenbergse watering en de Blankenbergse dijk (het Oudland)¹³ zijn rond 1089 praktisch alle dorpen verschenen die men er heden ten dage nog aantreft: Oostkerke, Oostkamp, Lissewege, Dudzele, Houtave, Meetkerke, Uitkerke, Vlissegem, Jabbeke en Zerkegem; Klemskerke bestond reeds in 1003¹⁴. Deze talrijke gegevens kunnen door andere bronnen verder worden aangevuld; werden reeds eerder vermeld: Ettelgem - 1026¹⁵, Kortemark en Handzame - 1085¹⁶, Bredene - 1087¹⁷, Straten - 1089¹⁸. Daarbij vergeleken was het in het Middelland tussen de IJzer en de dijk der Blankenbergse watering nog pover gesteld: buiten Leffinge - 1060¹⁹, Pervijze -

(7) L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes - Quartier de Furnes*, d. III, blz. 3 nr 1.

(8) A. Pruvost, C.B.W., d. I, blz. 60.

(9) *Ibidem*, blz. 86. Voor de juiste datering zie F. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandre*, blz. XXXII.

(10) *Historisch-geografische problemen*, blz. 17. — R. Tavernier, *De geologische ontwikkeling van de Vlaamsche kust*, Wetenschap in Vlaanderen, IV, (1938), kol. 22-27 en kol. 41-48. Cfr. eveneens R. Tavernier, *De jongste geologische geschiedenis der Vlaamsche kustvlakte*, Handelingen der Maatsch. voor Gesch. en Oudheid. te Gent, III (1948) blz. 111-112.

(11) I. De Coussemaker, C.Bb., blz. 9, nr 13. Voor de datering zie F. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandres*, blz. 104.

(12) M. Gysseling-A. Koch, *Diplomata belgica*, blz. 295, nr 170. De stichting en dotatie van het kapittel en de proosdij van Sint-Donatiaan op 31 juli 961 door Arnulf is vals. Prof. Dr. J. Dhondt in zijn artikel *Het ontstaan van het vorstendom Vlaanderen*, R.B.P.H., XXI (1942) blz. 82, n. 1, wees op de onbetrouwbaarheid ervan.

(13) Zie kaart fig. 1.

(14) A. Van Lokeren, C.S.P., d. I, blz. 71, nr 91.

(15) F. d'Hoop, C.S.B. (Pop.), blz. 276, nr 181.

(16) M. Gysseling-A. Koch, *Diplomata belgica*, blz. 272, nr 159.

(17) Ch. Duvier, *Actes*, d. I, blz. 154.

(18) *Mir. Pop.*, d. III, blz. 367.

(19) *Translatio S. Lewinnae*, M.G.H., SS, XV2, blz. 788, par. 4; *Miracula S. Ursuari*, M.G.H., SS, XV2, blz. 841, par. 17.

1063²⁰, Snaaskerke - 1067²¹ en enkele nederzettingen op de rand der alluviale gronden, Zarren, Esen, Klerken en Diksmuide²², zijn verder geen sporen van dichte occupatie. Deze grote achterstand van het Middelland in de XIe eeuw, vooral dan in het oostelijk gebied van het IJzerestuarium, zal in de loop der XIIe eeuw zeer vlug worden goed gemaakt.

De verlanding nam intussen verder toe in de diepere kreken en de brede IJzerbedding: de kreken die het nog jonge landschap doorsneden, verstrandden, en de IJzergolf werd met slibgronden opgevuld. De abdij van Broekburg kreeg in 1104 het tiend op de nieuw gevormde schorren langs de IJzer te Diksmuide²³ en ook op die welke langs de IJzerbedding tussen het goed van Sint-Walburga en Lammekensknoc waren gevormd²⁴.

Uit een bekrachtigingsoorkonde van Boudewijn VII, graaf van Vlaanderen, blijkt dat de bezittingen van het Sint-Walburgakapittel van Veurne nabij Sandeshove gelegen waren, dus langs de IJzer²⁵, en Lammekensknoc was eveneens in de buurt van het latere Nieuwpoort gelegen²⁶.

In het begin der XIIe eeuw verschijnen dan Slijpe, Wulpen, Oostduinkerke, Ramskapelle, Ingerikapelle en Stuivekenskerke²⁷, waardoor de huidige bedding van de IJzer vanuit het westen reeds zeer dicht benaderd moet zijn geweest. In de schenkingsoorkonde van 1129 vanwege Diederik van de Elzas, graaf van Vlaanderen, waarin hij aan de abdij Ter Duinen zoveel duingrond geeft als ze met hun eigen ploegen kunnen bewerken en voor hun vee nodig hebben, is een gift vermeld van 43 gem. land, geschonken door Hugo, zoon van Reinger Tanrekin²⁸.

(20) Ch. Piot, C.A.E., blz. 1, nr 1. — M. Gysseling-A. Koch, *Diplomata belgica*, blz. 267, nr 156.

(21) A. Pruvost, C.B.W., d. I, blz. 60.

(22) M. Gysseling-A. Koch, *Diplomata belgica*, blz. 295, nr 170.

(23) I. De Coussemaker, C.Bb., blz. 1, nr 1: « ... decimationem terrae novae in Dicasmuda... »

(24) *Ibidem*, blz. 9, nr 12, a° 1111: « ... et novam decimam super fluvium Isaram totam inter terram Sancte Walburgis et Lamechinescnoc et quidquid adhuc ibi crescendum est. »

(25) *Liber privilegiorum Sanctae Walburgis*, folio 2 verso, a° 1114. — A. Koch, *Actes des Comtes de Flandre de la période de 1071 à 1128*, B.C.R.H., CXXII (1957) blz. 269, nr 2.

(26) M. Gysseling, *Toponymisch woordenboek*, d. I, blz. 589. Het toponiem Lammekensknoc is samengesteld uit Lambikin (= lammeken) en knuko (= gewricht, hoek) hetgeen misschien een lammerengrond was dat met de IJzerbedding een hoek vormde.

K. De Flou, *Woordenboek der Toponymie*, d. IX, kol. 48: « Lammekensknoc is een plaats tegen de IJzer, nabij Nieuwpoort ».

(27) *Slijpe*, a¹⁸ 1115, 1116: F. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandre*, blz. 165, nr 71 en blz. 175, nr 78. Wulpen, a° 1106: *Mir.-Fop.*, d. III, blz. 24. Oostduinkerke en Ramskapelle, a° 1120: *Mir.-Fop.*, d. III, blz. 33. Ingerikapelle, a° 1120: *ibidem*; was een oude parochie in Veurne-ambacht gelegen. — Zie K. De Flou, *Woordenboek der Toponymie*, d. VI, kol. 850. Stuivekenskerke, a° 1120, « Vercanissa ». Volgens M. Gysseling, *Toponymisch woordenboek*, d. II, blz. 1005, kan « Vercanissa » ofwel Pervijze, ofwel Stuivekenskerke zijn. G. Gennevoise, *L'abbaye de Vicoigne*, Recueil 29, blz. 99, identificeert « Vercanissa » met Stuivekenskerke. O.i. kan « Vercanissa » met Stuivekenskerke geïdentificeerd worden omdat Pervijze en « Vercanissa » naast elkaar in eenzelfde oorkonde vernoemd worden. — Zie *Liber privilegiorum Sanctae Walburgis*, folio 4 verso (*Mir.-Fop.*, d. III, blz. 33).

(28) A.S.B., nr 202 — C.C.D., blz. 158.

Deze 43 gemeten zoals blijkt uit een oorkonde van 1163²⁹, waren gelegen in het latere Hemmegoed te Ramskapelle (Veurne), dus op geringe afstand van de IJzerbedding. Ook het land van Bertulf, de beruchte proost van het Sint-Donatiaankapittel, dat nabij de IJzer gelegen was en in 1138 aan Ter Duinen werd geschonken³⁰, was reeds vóór 1127 langs de IJzergolf drooggekomen.

Ten oosten van de IJzer duurde de verlanding iets langer. De verklaring voor deze vertraging t.o.v. het westelijk deel van het overstromingsgebied van de IJzer dient gezocht in het bestaan van belangrijke krekken of geulen in de richting van Gistel, welke eerst in de tweede helft der XIIIe eeuw zullen worden ingepolderd³¹.

Nabij Slijpe wordt in 1117 de « Suthana » vernoemd, waarlangs de O.-L.-Vr.-abdij van Broekburg een schaapsgrond had liggen³², terwijl in 1121 in verschillende lokaliteiten en o.a. ook te Stene en Snaaskerke nog gronden kunnen gewonnen worden « ex beneficio maris vel paludis »³³.

II. DE ONTWIKKELING DER PAROCHIES

Gedurende de tweede helft der XIe eeuw was het Middelland van het IJzerestuarium praktisch volledig verland en was ook de bevolking in het jonge polderlandschap aanzienlijk aangegroeid. Het gevolg was dat de kerkelijke overheid in de loop der XIIIe eeuw verplicht werd sommige dichte nederzettingen, al te ver van een parochiekerk afgelegd, uit de oudere parochies af te splitsen en tot een zelfstandige parochie te verheffen.

Een oud kerkelijk centrum dicht bij het overstromingsgebied van de IJzer was de O.-L.-Vrouwkerk « binnen de burcht » te Veurne. Deze kerk was bij haar stichting toegewijd aan O.L.Vrouw, doch gedurende de XIIIe eeuw, ingevolge de toenemende verering van de Heilige Walburga, wier relikwieën in dezelfde kerk werden bewaard, zou deze heilige aanvankelijk samen met de vroegere patrones, de patroonheilige worden van dit heiligdom³⁴.

Reeds vóór 1120 bestond te Veurne een tweede parochie met als centrum de Sint-Niklaaskerk « buiten de burcht », die door de bisschop van Terwaan, Jan van Waasten, aan de Augustijnerkanunniken abdij, in 1120 te Veurne gesticht, geschonken werd³⁵. Het is dan ook aan deze kerk dat de nieuwe abdij de naam van Sint-Niklaasabdij ontleende. De Sint-Denijskapel te Veurne en de Sint-Niklaaskapel te Pervijze hingen aanvankelijk als kapellen van deze kerk af³⁶.

(29) A.S.B., nr 450 — C.C.D., blz. 450

(30) A.S.B., nr 439 — C.C.D., blz. 442.

(31) A. Verhulst, *Historische geografie*, B.G.N., XIV (1959) blz. 19.

(32) I. De Coussemaker, C.Bb., blz. 18, nr 22: « ... berquariam unam apud Slipam, singulis annis LII libras persolventem, que juxta Suthana iacet... »

(33) F. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandre*, blz. 236, nr 105.

(34) J. De Cuyper, *Idesbald van der Gracht*, blz. 20-22, passim. Zie o.m. N. Huyghebaert, *Le comte Baudouin II de Flandre et le « custos » de Steneland*, *Revue Bénédictine*, LXIX (1959) blz. 64.

(35) F. Van de Putte - C. Carton, C.N.F., blz. 53.

(36) *Ibidem*, a° 1120: « ... ecclesiam (beati Nicolai) cum tercio manipulo et cum duabus appendiciis capellis, sancti videlicet Dionisii et Parvise... »

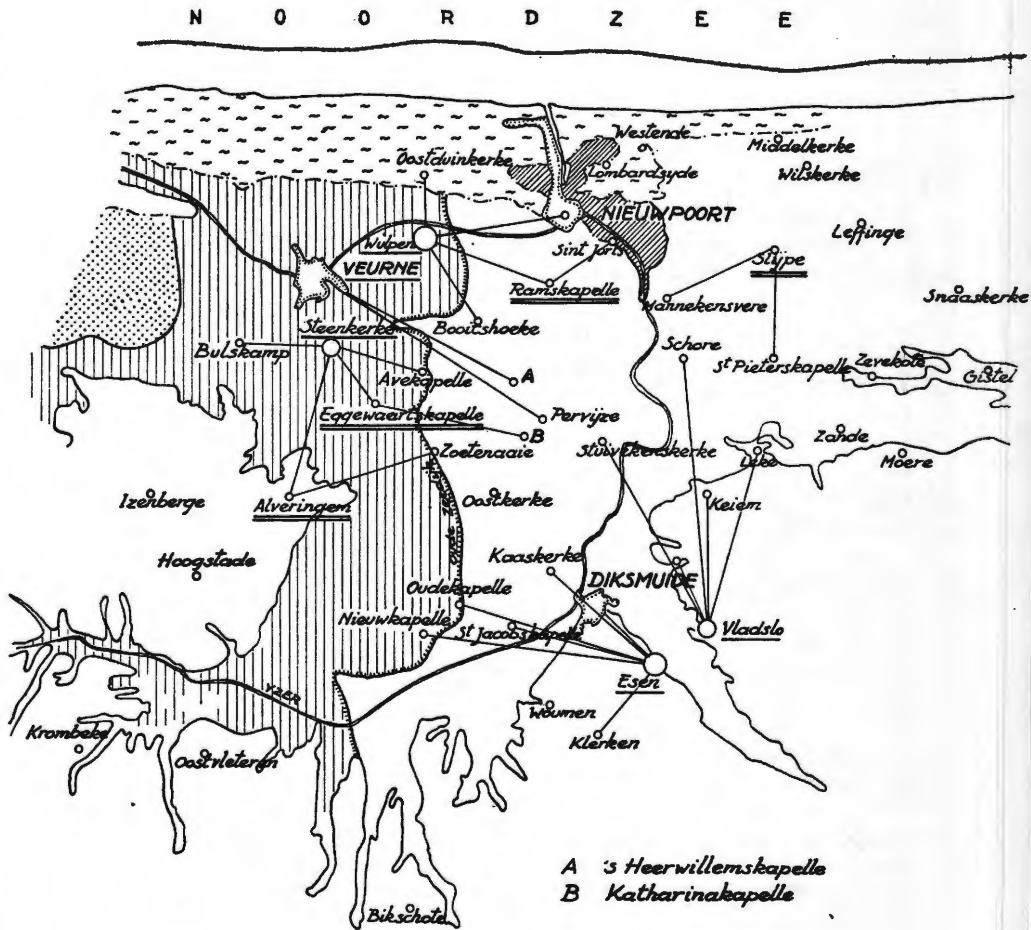

Fig. 3 Ontwikkeling der parochies

Pervijze dat reeds in 1163 werd vermeld was toen slechts een plaats, een nederzetting, geenszins een parochie « ... in loco videlicet qui Paradisus nuncupatur »³⁷. In 1120 was Pervijze reeds tot een zelfstandige parochie uitgegroeid³⁸.

Een oude moederparochie was eveneens de Sint-Willibrordsparochie van Wulpen, reeds in 1106 als parochie geciteerd³⁹. Het is uit dit parochiaal gebied dat hoogstwaarschijnlijk later de andere parochies van de Noord-oosthoek van Veurne-ambacht werden afgesplitst.

Oostduinkerke, dat aanvankelijk « Duncapella » werd genoemd en Ramskapelle waren in den beginne slechts kapellen op het grondgebied van de parochie Wulpen gelegen en moeten zich omstreeks 1120 als zelfstandige parochie uit Wulpen hebben ontwikkeld⁴⁰. Sandeshoved, het latere Nieuwpoort, groeide omstreeks 1165 tot een zelfstandige parochie uit⁴¹, terwijl vóór 1186 nog een gedeelte, een « hoek » van Wulpen als parochie werd opgericht, namelijk « Boikinshouck » t.t.z. Bootshoeke, zoals blijkt uit een bulle van paus Urbanus II⁴².

's Heer-Willemskapelle dat aanvankelijk als kapel binnen het parochiaal gebied van Sint-Niklaas (Veurne) gelegen was, werd in 1218 tot zelfstandige parochie opgericht. De Sint-Niklaaskerk liet de nieuwe pastoor slechts de helft der parochiale inkomsten die verder tot zijn onderhoud 5½ gem. had, terwijl de parochianen daarbij nog de verplichting hadden hun pastoor te voorzien van één koe, drie schapen, één pluimen bed met twee lakens en een degelijke woonst⁴³.

Sint-Joris werd tenslotte nog in 1240, onder bisschop Petrus, als parochie uit het gebied van Ramskapelle gevormd⁴⁴. Al deze parochies, gegroeid uit Veurne (Sint-Niklaas) en Wulpen, stonden onder het patronaat van de Sint-Niklaasabdij.

Ook aan de Sint-Bertijnsabdij van Sint-Omaars behoorden verscheidene kerken in Veurne-ambacht. Ze was in het bezit van het patronaat over de oude kerk en parochie van Steenkerke, die gelegen in het Oudland naast de Oude Zeedijk, reeds in 1040 werd vermeld⁴⁵. Op het grondgebied van deze parochie werd omstreeks 1111 door de hereboer Eggeverd een

(37) Ch. Piot, C.A.E., blz. 1, nr 1. — M. Gysseling-A. Koch, *Diplomata belgica*, blz. 267, nr 156.

(38) *Liber privilegiorum Sanctae Walburgis*, folio 4 verso (*Mir.-Fop.*, d. III, blz. 33).

(39) *Mir.-Fop.*, d. III, blz. 24.

(40) *Liber privilegiorum Sanctae Walburgis*, folio 4 verso (*Mir.-Fop.*, d. III, blz. 33).

(41) F. Van de Putte - C. Carton, C.N.F., blz. 58.

(42) *Liber privilegiorum Sanctae Walburgis*, folio 9 verso.

(43) F. Van de Putte - C. Carton, C.N.F., blz. 59.

(44) *Ibidem*, blz. 12 stellen als datum 1240 voorop. De eerste vermelding van Sint-Joris (ook soms Nieuwland genoemd) als parochie die wij konden terugvinden dateert van 1250: « ... novem parrochiarum videlicet ... Nove Terre... » F. Van de Putte - C. Carton, C.N.F., blz. 149 — A.S.B., nr 956, a° 1264: « ... in parochia Sancti Georgii iuxta Novum Portum... »

(45) D. Haigneré, *Les chartes de Saint Bertin*, d. I, blz. 23, nr 70. Voor vroegere gegevens betreffende Steenkerke zie N. Huyghebaert, *Le comte Baudouin II de Flandre et le « custos » de Steneland*, Revue Bénédictine, LXIX (1959) blz. 49-67.

kapel gesticht ⁴⁶. Zijn zoon Idesbald maakte van deze kapel, naar de naam van zijn vader Eggewaartskapelle genoemd, in 1121 een benediktijner proosdij die van Sint-Bertijns afhing. Naderhand zou deze proosdij het centrum worden van een zelfstandige parochie, waarvan het patronaatsrecht aan de abdij van Sint-Bertijns toebehoorde ⁴⁷.

Avekapelle, eertijds afhankelijk van Steenkerke, heeft zich tussen de jaren 1169 en 1191 tot een zelfstandig geheel ontwikkeld ⁴⁸. Haar geschiedenis illustreert duidelijk hoe oudere nederzettingen zelfstandige parochies werden. De bevolking op een bepaald ogenblik aanzienlijk aangegroeid, bekleog er zich over dat ze al te ver van de parochiekerk verwijderd was en vooral dat het bijna onmogelijk was veilig ter kerke te gaan « propter mortales inimicitias ». Een afhankelijke kapel werd er opgericht, doch de parochianen nog geenszins tevreden met deze maatregel en wellicht op herhaaldelijk aandringen, werd tenslotte door de abt van Sint-Bertijns, op raad van Desiderius, bisschop van Terwaan, een priester aangesteld en werd Avekapelle aldus als parochie uit het gebied van Steenkerke afgescheiden ⁴⁹.

Uit Steenkerke groeiden eveneens Bulskamp en Alveringem, waaruit in 1204 Zoetenaie ontstond ⁵⁰. In 1248 werd een onenigheid betreffende de onderlinge parochiegrenzen bijgelegd tussen Pervijze en Sint-Katarinakapelle dat zich uit Steenkerke of Eggewaartskapelle heeft ontwikkeld vermits de Sint-Bertijnsabdij er het patronaatsrecht over had ⁵¹. De woning van Jorkins met 40 gem. land, de woning van Camerlinc, Mols, Liebaert, Zuietinc, Dunk, Kermagrim en van Gherard en allen die veertig jaar en meer gewoon waren naar Pervijze ter kerke te gaan en er de sacramenten te ontvangen, behoren tot de parochie Pervijze. De terminus veertig jaar wijst er o.i. op dat Sint-Katarinakapelle sinds een veertigtal jaren als een zelfstandige parochie was opgericht.

Op de rand der alluviale gronden zijn Diksmuide en Klerken, in 1089 nog afhankelijke kapellen, uit Esen voortgesproten ⁵². Esen was destijds een zeer grote parochie, want niet alleen de kapellen Diksmuide en Klerken waren binnen haar parochiaal gebied gelegen, docht eveneens de uitgestrekte schorre Bircla ⁵³. Hoogstwaarschijnlijk werden in de loop der

(46) F. d'Hoop, C.S.B. (Pop.), blz. 7, nr 5.

(47) J. De Cuyper, *Idesbald van der Gracht*, blz. 22. — *Monasticon Belge*, deel III, Province de Flandre occidentale, 1e d., blz. 202-203.

(48) Het is onder Desiderius, bisschop van Terwaan, dat Avekapelle een zelfstandige parochie werd. Desiderius was bisschop van 1169 tot 1191, Gams, *Series Episcoporum*, blz. 521. — Zie ook H. Van Werveke, *Het bisdom Terwaan*, blz. 50.

(49) F. d'Hoop, C.S.B. (Pop.), blz. 35, nr 36, a° 1199: « ... quod Avencapella membrum olim fuerit ecclesie de Stenkerca et quod propter magnam necessitatem prius edificata fuit, ideo scilicet quia quidam parrochiani nimis ab ecclesia sua remoti erant et, quod magis eos gravabat, ad eam propter mortales inimicitias secure venire non poterunt. Abbas itaque sancti Bertini, consilio predecessoris nostri domini Desiderii episcopi, presbiterum in predicta Avencapella instituens... ».

(50) F. Van de Putte - C. Carton, C.N.F., blz. XIII. — A. Duclos, *Enige bladzijdigen geschiedenis*, Rond den Heerd, XXV (1890-1902), blz. 293.

(51) F. Van de Putte - C. Carton, C.N.F., blz. 64.

(52) M. Gysseling-A. Koch, *Diplomata belgica*, blz. 295, nr 170.

(53) E. Hautœur, C.P.L., d. I, blz. 2, nr 2: « In parrochia villae que dicitur Esnes, in loco ovium Bircla nomine... »

XIIe eeuw alle nederzettingen, op en rond dit vroegere schorgebied ontstaan, uit deze parochie afgescheiden: naast Diksmuide en Klerken, eveneens Oudekapelle, Nieuwkapelle, Sint-Jacobskapelle en Kaaskerke. Hoe aanzienlijk deze uitgestrektheid ook weze, uitzonderlijk is het voor de oudste tijden nochtans niet. Oostkerke, ten N.-O. van Brugge omvatte primitief het verdwenen Monnikenrede, het huidige Damme, Moerkerke, Lapscheure, Hoeke, Westkapelle, Sint-Anna-ter-Muide en Sluis ⁵⁴.

Een bewijs voor deze interpretatie ligt o.i. in de onderlinge begrenzing der bisdommen Doornik en Terwaan. De loop van de IJzer werd vastgesteld als één der grenzen tussen beide bisdommen, doch deze lijn wijkt even vóór Diksmuide af, sluit Esen binnen het bisdom Terwaan, om dan verder opnieuw de IJzerbedding te vervoegen ⁵⁵. Deze zonderlinge en eigenaardige begrenzing verklaart heel waarschijnlijk de band die bestond tussen Esen en de parochies ten westen van de IJzer gelegen: de bisschop van Terwaan heeft bij de begrenzing der bisdommen geen afstand willen doen van de oude moederparochie Esen.

Een andere aanwijzing is misschien te halen uit een onuitgegeven oorkonde van het Sint-Donatiaankapittel, gedateerd augustus 1282. Daarin worden de tienden geheven door de familie de Hont op de parochies Sint-Jacobskapelle, Esen en Kaaskerke als een geheel vernoemd ⁵⁶. Hautcœur is eveneens van mening dat uit Esen successievelijk Oudekapelle, Sint-Jacobskapelle en Kaaskerke werden afgescheiden ⁵⁷.

Niet alleen rondom Diksmuide en Esen valt een afwijking in de grenslijn op te merken, ook bij Stuivekenskerke zien we dergelijke eigenaardigheid. Stuivekenskerke, ten westen van de IJzer in Veurne-ambacht gelegen, behoort er tot het bisdom Doornik ⁵⁸.

Een verklaring voor deze afwijking in de grenslijn ligt in het feit dat Stuivekenskerke uit het parochiaal gebied van Vlad slo werd afgesplitst, waardoor het dus als afhankelijke kapel van Vlad slo, tot het bisdom Doornik behoorde. In een oorkonde van 1111 wordt Vlad slo vermeld « cum apudiciis suis » waarvan de Sint-Pietersabdij van Gent het patro-

(54) E.I. Strubbe, *De parochies te Brugge vóór de XIIe eeuw*, Album English, blz. 360.

(55) Zie G. Warichez, *Géographie historique des diocèses de Cambrai et de Tournai*, blz. 64.

(56) 1282, augustus. A.S. Donatiaan.

Graaf Gwijde oorkondt dat Diederik de Hont, na voor hem erkend te hebben dat zijn voorouders de tienden van Sint-Jacobskapelle, Esen en Kaaskerke geheven hebben, afgezien heeft op straf van 200 pond, van de rechten op deze tienden en dat hij bovendien wegens de geleden schade en het gedane onrecht 54 pond heeft betaald.

« ... que Theris li Kiens qui fu filz Rogier le Kien... que li sien anciestre avoient aint droitures en ankunes dimes que li eglise de Saint Donase de Bruges tient entour Dickemue ou tieroit de Bruges u de Furnes, cest a savoir en le paroche de Saint Jackeme capielle, de Essene et de Kasenkinkerke ou en autres parroches es dis tierois... »

Deze nota danken wij aan Mr. E. Warlop.

(57) E. Hautcœur, C.P.L., d. I, blz. 5, nr 6.

(58) Ch. Piot, *Les limites et les subdivisions de l'ancien diocèse de Tournai*, blz. 208, Rurales decanatus Oudenburgensis. Naast Lombardsijde, Mannekensvere, Schore, Vlad slo, Werken, e.a. wordt ook Stuivekenskerke opgesomd als behorend tot het bisdom Doornik.

naatsrecht bezat⁵⁹. Deze « appendicia » van 1111 zijn ongetwijfeld de latere parochies in de buurt van Vladslo onder het patronaatsrecht der Sint-Pietersabdij, namelijk, Beerst, Leke, Keiem, Schore en Stuivekenskerke⁶⁰, waarvan Schore in 1176 als parochie werd vernoemd⁶¹.

Ook werden al deze parochies, behalve Stuivekenskerke, in hetzelfde ambacht verenigd, het Vladslo-ambacht, dat naar de oude moederparochie werd genoemd⁶². Stuivekenskerke ten westen van de IJzer gelegen werd niet in het Vladslo-ambacht opgenomen vermits het hier een bestuurlijke en geen kerkelijke omschrijving betrof.

Verder ten oosten van de IJzer worden naast het oude Leffinge en Snaaskerke, gedurende de XIIe eeuw nog enkele dorpen als parochie vernoemd, die dus reeds een zekere tijd bestaan en daarenboven aanzienlijk bevolkt zijn: het zijn Slijpe en Stene⁶³. Mannekensvere was toen wellicht nog geen parochie doch werd het vóór 1239, waarschijnlijk ingevolge haar afsplitsing als zelfstandige parochie uit Slijpe⁶⁴. Westende voor het eerst in 1173 vernoemd⁶⁵, was in 1187 reeds parochie⁶⁶.

Te Slijpe op de plaats Honkevliet werd omstreeks 1200 door vrouw Gela een kapel ter ere van de H. Petrus opgericht, het Sint-Pieterskapelleke, dat tot parochiekerk van het huidige Sint-Pieterskapelle uitgroeide⁶⁷.

Algemeen beeld

Sint-Niklaas (Veurne)

Sint-Denijs (Veurne)

Pervijze (vóór 1172)

's Heer-Willemskapelle (1218)

Wulpen (vóór 1106)

Oostduinkerke (1120)

Ramskapelle (1120) — Sint-Joris (1240)

Nieuwpoort (1165)

Booitshoeke (1186)

Steenkerke (1040)

Eggewaartskapelle (XIIe E) — Sint-Katarinakapelle (1208)

Avekapelle (1169-1191)

Bulskamp (XIIe E)

Alveringem (XIIe E) — Zoetenaai (1204)

(59) A. Van Lokeren, C.S.P., d. I, blz. 117, nr 184.

(60) *Ibidem*, d. I., blz. 392, nr 896.

(61) F. Van de Putte - C. Carton, C.N.F., blz. 203 : « in parrochia de Scora ».

(62) R. De Schepper, *Les paroisses rurales primitives et les anciennes divisions territoriales du Franc de Bruges*, Mélanges R. Moeller, XI (1914) d. I, blz. 375.

(63) *Mir.-Pop.*, d. II, blz. 1316, a° 1171 : « ... in parochia Sclipen et Letinga et Stenen et Sanctae Mariae Capelle iuxta Manekini-Overvara... »

(64) C.C.D., blz. 571 : « ... ultra Ysera in Slipis in parochia de Mannikinsvere... »

(65) R.A.B., *bl. nr 6654*.

(66) R.A.B., *bl. nr 6662*.

(67) E.I. Strubbe, *Egidius van Breedene*, blz. 107, Bijlage III B, nr 1.

Esen (vóór 1089)

Klerken (XIIIe E)
 Diksmuide
 Oudekapelle
 Nieuwkapelle
 Kaaskerke

Vladslo (992)⁶⁸

Keiem (1127)
 Beerst
 Leke
 Schore (1176)
 Stuivekenskerke

Slijpe (vóór 1171)

Sint-Pieterskapelle (XIIIe eeuw)
 Mannekenvere (vóór 1239).

Uit dit overzicht blijkt dat de parochies van het Middelland van het IJzerestuarium, waarvan we de oorsprong konden achterhalen, deze alle gegroeid zijn uit moederparochies op het Oudland, buiten de Oude Zeedijk gelegen (Sint-Niklaas-Veurne, Wulpen, Steenkerke) ofwel op de rand der alluviale gronden (Esen, Vladslo).

De definitieve opgang van het IJzergebied ligt in de XIIe eeuw, de achterstand t.o.v. de omliggende gebieden wordt dan grotendeels ingelopen en de oude nederzettingen in snel tempo aangegroeid zijn zelfstandige parochies geworden. Na deze eerste fase van natuurlijke verlanding zal dan rond 1140 de offensieve fase in de strijd tegen de zee worden ingezet.

III. TESTEREP

Algemeen is men het er nu over eens dat Testerep⁶⁹ een strook poldergrond was tussen Oostende en Westende die langs de zeekant door duinen beschermd was en van het overige poldergebied afgescheiden door een brede kreek⁷⁰. Op het westeinde ervan ontstond Westende en op het andere einde Oostende waarvan de vroegere benamingen als Westende

(68) A. Fayen, *Liber Traditionum*, blz. 95, nr 100: « ... id est ecclesiam unam, Frordeslo dictam... »

(69) Voor de benaming Testerep, zie M. Gysseling, *Testerep, Tessel, Testerbant en Texuandri*, Mededelingen Vlaamse Toponymie, Leuven, XXI (1949) blz. 1-9. Een stuk land te Zuienkerke werd eveneens Testerep genoemd: « Summa de le terre de Testereppe, que Oliviers de le Haghe tient par violense, ki fu Maistre Hanekin de le Fin, en le parosche de Zuenkerke, delà Bruges 1 liwe, 8 mesures, prisiés 64 s. » *Le Polyptique illustré dit „Veil Rentier” de Messire Jehan de Pamele-Audenarde (vers 1275)* folio 3, recto, uitg. L. Verriest.

(70) J. Ameryckx, *Nieuwe gegevens over « Ter Streep »*, Biekorf LVI (1955) blz. 267-270.

Testrep⁷¹ en Oostende Testrep⁷² daaromtrent geen twijfel mogelijk laten.

Dit afgescheiden, langwerpige polderland bestond reeds vóór de Duinkerke III A-transgressie en werd alsdan eveneens Testerep genaamd. Het werd hoofdzakelijk voor de schaapteelt gebruikt: de Sint-Pietersabdij van Gent had er in 922 een stuk grond om 300 schapen te weiden⁷³ en rond ditzelfde tijdstip schonk koningin Susanna de abdij voldoende grond voor het hoeden van 600 schapen⁷⁴.

Tussen de jaren 992/994 - 1065⁷⁵ wordt Testerep niet meer vernoemd, tenzij in een paar documenten waarmee om bepaalde redenen, geen rekening hoeft te worden gehouden: in een pauselijke bulle van 1025 voor het Sint-Vaastkapittel van Atrecht⁷⁶ dat door M. Gysseling als een falsum wordt bestempeld⁷⁷. Ook in een oorkonde van 1038 wordt Testerep vermeld waarin koning Hendrik I de goederen der Gentse Sint-Pietersabdij bevestigt doch waar het opvallend is dat de omvang der schaapsgronden op Testerep precies de som is van beide optekeningen der jaren 992/994 in het Liber Traditionum⁷⁸.

Dit langwerpige polderland nu werd eveneens door de Duinkerke III A-transgressie overspoeld, zoals door de bodemkundigen werd vastgesteld⁷⁹ en zoals ook deze vaststelling door de teksten wordt bevestigd.

Het is eerst in de tweede helft van de XIe eeuw, in 1065, dat Testerep opnieuw opduikt in de bronnen als een uitgelezen gebied voor de schaaps-teelt.

In 1065 had de abdij van Hasnon er een bercaria voor 100 schapen⁸⁰; zo ook de abdij van Sint-Winnoksbergen in 1094⁸¹. De Gentse Sint-Pietersabdij had eveneens haar schaapsgronden op Testerep dat verder aangroeide ingevolge de langzame verlanding van de kreek die Testerep van het overige polderland scheidde⁸², waarvan wellicht het Groot Geleed (kaart Ferraris), als afwateringsgracht in stand gehouden, een laatste overblijfsel is.

IV. HET BODEMGEBRUIK

Met de regressie van de zee na de Duinkerke III A-transgressiefase kwam langzamerhand het polderland droog te liggen waarop alras een zoute vegetatie groeide. Vermits schapen de enige dieren uit onze streken zijn

(71) R.A.B., *bl. nr 6654*.

(72) E. Vlietinck, *Het oude Oostende*, blz. 19 en vlg.

(73) A. Fayen, *Liber Traditionum*, blz. 95, nr 100.

(74) *Ibidem*, blz. 96, nr 102.

(75) L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes - Quartier de Furnes*, d. III, blz. 3, nr 1.

(76) M. Van Drival, C.V.A., blz. 59.

(77) M. Gysseling, *Toponymisch woordenboek*, d. II, blz. 957.

(78) A. Verhulst, *Historische geografie*, B.G.N., XIV (1959) blz. 12, n. 4.

(79) J. Ameryckx, *Nieuwe gegevens over « Ter Streep »*, Biekorf, LVI (1955) blz. 268.

(80) L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes - Quartier de Furnes*, d. III, blz. 3, nr 1.

(81) A. Pruvost, C.B.W., d. I, blz. 79.

(82) A. Van Lokeren, C.P.G., d. I, blz. 131, nr 214, a° 1133: « ... in Testrep praefata ecclesia sancti Petri ex antiquo berquarias super litus maris possidet, quibus per maris alluvionem nova quaedam terra conglutinata est et concreta... »

<i>Abdijen</i>				
Ename	1063	Pervijze	4 bercariae	C.A.E., blz. 1, nr 1
Hasnon	1065	Testerep	100 schapen + terra	Gilliodts, Furnes, d. III, blz. 3
Kap. Rijsel	1066	Bircla	4 bercariae	{ C.P.L., blz. 2
			20 schapen + terra	
Mesen	1066	Lampernisse	10 bercariae	Mir.-Fop., d. I, blz. 67 ⁸⁵
Kerk Cassel	1085	Bircla	6 bercariae	F. Vercauteren, Actes, blz. 16, nr 6
Ribemont	1088	Leke	100 schapen	B.C.R.H., CXVI (1951) blz. 150
Kap. St.-Donatiaan	1089	Zarren	14 bunder	{ Gyseling-Koch, Diplomata belgica, blz. 297, nr 170.
»	1089	Zarren	17 gem. diurn.	
»	1089	Dikmuide	200 schapen + terra	
»	1089	Lo	10 gem. diurn.	
St.-Winnoksbergen	1083-1093 ⁸⁶	Sandeshoved	100 schapen + terra	{ C.B.W., d. I, blz. 86
»		Testerep	100 schapen + terra	
»	1094	Testerep	100 schapen + terra	ibidem, d. I, blz. 86
Eversham	1105	Bircla	1 bercaria	ibidem, d. I, blz. 79
St.-Bertijns	1114	Wulpen ⁸⁷	1 bercaria	F. Vercauteren, Actes, blz. 96, nr 32
St.-Vaast - Arras	1115	Lampernisse	1 bercaria	C.S.B., blz. 254
				F. Vercauteren, Actes, blz. 168, nr 70 (wordt geruild).
Broekburg	1117	Slijpe	1 bercaria	C.Bb., d. I, blz. 18, nr 22
Broekburg	1119	Leffinge	20 roeden	ibidem, d. I, blz. 21, nr 25
St.-Pieters (Gent)	1120	Testerep	bercaria	C.S.P., d. I, blz. 122, nr 197
Kap. St.-Walburga	1120	Sandeshoved	40 gem. ex berc.	{ Liber privilegiorum St.-Walburgis, folio 4 v ^o (Mir.-Fop., d. III, blz. 33)
»	1120	Sandeshoved	36 gem. ex berc.	
»	1120	Stuivekenskerke	40 gem. ex berc.	
»	1120	Stuivekenskerke	1 bercaria	
»	1120	Sandeshoved	1 bercaria	
»	1120	Oostduinkerke	vaccaria cum 25 vaccis	
»	1120	Oostduinkerke	9 gem.	
St.-Winnoksbergen	1121	Stene	200 gem.	F. Vercauteren, Act. blz. 236, nr 105
Broekburg	1139	Pervijze	42 gem.	C.Bb., d. I, blz. 40, nr 45

welke een zoute vegetatie verdragen⁸³, was een eerste grote opbrengstmogelijkheid in het bodemgebruik de schaapestelt.

Tot in de XIIe eeuw zijn het praktisch uitsluitend schaapsgronden die in het IJzergebied voorkomen, daar de ontzouting der kleigronden een zeer langzaam proces is dat minstens 100 jaar na hun occupatie nog aan gang kan zijn⁸⁴. Ziehier dan op voorgaande blz. een overzicht van de bezittingen der verschillende abdijen in het IJzergebied vóór 1138.

Uit dit overzicht blijkt dat de schapenteelt in het Middelland van het IJzerestuarium tot in de XIIe eeuw zoniet uitsluitend dan toch sterk overheersend was.

Misschien begon men op de rand der alluviale gronden aarzelend aan wat landbouw te doen, zoals bv. te Zarren, waar de proost van het Sint-Donatiaankapittel « 17 mensurae diurnales »⁸⁵ bezit, of te Leffinge waar de O.-L.-Vr.-abdij van Broekburg « viginti jugera » in eigendom heeft, waarmede waarschijnlijk akkergrond wordt bedoeld.

Niets echter bewijst uitdrukkelijk dat er aan landbouw wordt gedaan, integendeel is het eerst in de tweede helft van de XIIe eeuw dat er sporen van akkerbouw zullen voorkomen.

(83) P. Lindemans, *Geschiedenis van de landbouw in België*, d. II, blz. 397.

(84) *Historisch-geografische problemen*, blz. 13.

(85) In 1066 wordt de ligging der 10 bercaria niet nader bepaald dan « in territorio Furnensi ». Doch uit een bevestigingsoorkonde vanwege paus Eugenius III in 1147 blijkt dat deze 10 bercariae te Lampernisse gelegen zijn (*Mir.-Fop.* d. III, blz. 46).

(86) Voor de datering, zie F. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandre*, blz. XXXII.

(87) Uit een bulle van Pascal II, gedateerd 1115 blijkt dat deze schaapsgrond te Wulpen gelegen is (M. Guérard, C.S.B., blz. 258, nr 47).

(88) De oppervlaktemaat « mensura diurnalis » (hetgeen op één dag beploegd kan worden) wijst misschien op een begin van het vruchtbaar maken der gronden. Deze term drukt een zoeken uit naar een oppervlaktemaat, vermits in de kustvlakte de bunder niet wordt gebruikt (Prof. Dr. A. Verhulst, cursus van Historische geografie).

HOOFDSTUK II

DE INPOLDERING DER BENEDENLOOP VAN DE IJZER

I. DE INDIJINGEN

A. De abdij Ter Duinen

1. *Inleiding: Type van domein*

Volgens de oude kronieken werd de abdij Ter Duinen gesticht rond 1107: een benediktijner-monnik, Ligerius genaamd en geboortig van Bourges, zou zich als kluizenaar in de duinen nabij Veurne hebben gevestigd en er een abdij hebben gesticht¹.

Het is eerst met abt Fulco, de bouwer van de abdij Ter Duinen in 1128, dat we historisch-vaste grond betreden. Behoorde de abdij aanvankelijk tot de obediëntie van Savigny, in 1138 sloot abt Fulco zich met zijn monniken bij de hervorming van Cîteaux aan.

Vanaf haar stichting genoot de abdij de gunst der Vlaamse graven en groeide haar domein uit door allerlei giften. Haar eerste grote hoeven kwamen tot stand in het Westkwartier, de Hemme te Ramskapelle, de Alaertshuizen te Wulpen, ten Bogaerde te Koksijde, Synthe in het arrondissement Duinkerke, Moerhof te Adinkerke². In haar eerste uitbreidingsperiode, tot het einde van de XIIe eeuw, lagen praktisch alle hoeven in de nabijheid van de abdij.

Een tweede periode in de uitbouw van het domein begon toen de abdij in Hontenisse (Zeeland) een groot schorreland aankocht (1196) en daar door schenkingen vaster voet kreeg. Grote hoeven in Zeeland waren o.a. deze van Rilland en Waarde (Zuid-Beveland), Zande (kanton Hulst) en Zandbergen (gemeente Hulst).

Dit uitgestrekt domein der Duinenabdij deed zich voor als een complex van zelf uitgebate onderdelen die op zichzelf een min of meer onafhankelijke eenheid vormden en door één hoeve werden beheerd, nl. de « grangia ». Het cistercienser domein stond daardoor volledig in tegenstelling met de tot dan toe gekende kerkelijke domeinen welke tot twee typen te herleiden zijn³.

Het eerste type dat enigermate terug te brengen is tot het Romeins villa-systeem waren de meeste benediktijner-abdijen, zoals bvb. Sint-Truiden, met hun reserve en afhankelijke tenures.

Een tweede type van kerkelijk domein was dit van die kerken welke relatief weinig grond in uitbating hadden, doch hun inkomsten vooral uit

(1) Over de stichting der abdij en bespreking der kronieken, zie J. De Cuyper, *Stichting der abdij van Duinen bij Veurne*, Biekerf, XXXI (1925), blz. 217-221 en J. De Cuyper, *Idesbald van der Gracht*, blz. 33-39.

(2) G. Van de Woude, *Ter Duinen, kustmacht onder de graven*, Antwerpen, 1944.

(3) *Ibidem*, blz. 15-22.

tienden en altaria bestonden. De kerk van Terwaan en de Sint-Pieterskerk te Rijsel waren een typisch voorbeeld van dergelijke economische eenheden ⁴.

Daartegenover stond het cistercienser domein zoals dat van Ter Duinen. Het systeem der cijnsplichtigen maakte plaats voor een eigen uitbating. De regel voorzag handenarbeid voor alle monniken, gezien de bedoeling terug te keren tot de strikte beleving van de regel van de heilige Benediktus. Daarnaast kwamen dan de lekebroeders of conversen die in de lagere geestelijke stand waren opgenomen door het afleggen van drie geloften, met de bepaling niet naar hogere orden te dingen, doch hun lichamelijke krachten ten dienste te stellen van de gemeenschap ⁵. Eventueel werden vrije arbeidskrachten aangeworven in dienstverband om de uitbating verder voort te helpen ⁶.

Het blijkt dus dat we hier te doen hebben met een nieuwe vorm van domein-vorming, daarbij nog aangepast aan de veranderende sociaal-economische omstandigheden van de XIIe en XIIIe eeuw ⁷.

2. Haar grondbezit in de IJzerstreek

De Hemme

Ter Duinen in 1128 gesticht, ontving het jaar daarop een eerste gift vanwege graaf Diederik van de Elzas, waarin ook een gift was vermeld van 43 gemeten land, hun geschonken door Hugo, zoon van Reinger Tanrekin ⁸. Deze 43 gemeten, zoals blijkt uit een oorkonde van 1163, waren gelegen in het latere Hemmegoed ⁹.

Dit domein, te Ramkapelle langs de IJzer gelegen, omvatte reeds in 1184 758 gemeten ¹⁰ en werd aldus begrensd ¹¹:

- ten noorden: het Hemmeleed
- ten oosten: de IJzer
- ten zuiden: de Venepe (Kleine Beverdijkvaart)
- ten westen: de Grote Beverdijkvaart.

(4) H. Van Werveke, *Het bisdom Terwaan*, blz. 117-118. De kerk van Terwaan had in 1205, 4 villae en enkele breuken van villae tegenover 141 kerken en altaria.

(5) E. Hoffmann, *Das Konverseninstitut des Cistercienserordens*, Freiburg, (Schw.) 1905.

(6) E. De Moreau, *Histoire de l'église en Belgique*, 1945, d. III, blz. 414: « Enfin les disciples de Cîteaux ayant pour principe de cultiver leur domaine par eux-mêmes ou au moyen d'ouvriers libres, le servage semble n'avoir joué chez eux qu'un rôle très accessoire ».

(7) F.L. Ganshof, *Medieval agrarian society in its prime*, 1947. Overdruk van the Cambridge Economic History of Europe, Oxford, 1942, d. I, blz. 278-322.

(8) A.S.B., nr 202 - C.C.D., blz. 158.

(9) A.S.B., nr 450 - C.C.D., blz. 450.

(10) A.S.B., nr 227 - C.C.D., blz. 166, blz. 468.

(11) J. De Cuyper, *Wording van de Hemme, het groot uithof van de Duinenabdij te Ramkapelle*, A.S.E.B., LXXII (1929) blz. 83, verwijst naar een ligger de « Nieuwe Beterdinghe », die berust op het Archief van het Brugs Seminarie. Deze ligger is niet meer te vinden. Op het Rijksarchief te Brugge, C.P. K. Mestdagh, nr 1347, vonden we een kaartje van het Hemmedomein der jaren 1826 waarop de oppervlakte is aangeduid en ook de grenzen doch zonder de benaming der waterlopen.

Binnen deze grenzen waren slechts enkele partijen land, aan de westkant gelegen, geen eigendom van Ter Duinen¹². Gans dit domein der Hemme is praktisch tussen de jaren 1129 en 1184 tot stand gekomen.

Vóór de grote schenking van 1138 had Ter Duinen er het land van Reinger Tanrekin verworven en het Adelizenland, 40 gemeten groot en op het grondgebied Ramskapelle gelegen « citra Loth »¹³. Dit « Loth » mag misschien wel vereenzelvigd worden met het leed van Ramskapelle, het zgn. Hemmeleed¹⁴.

In 1138 greep dan de grote schenking plaats die wellicht een vergoeding was voor het verlies der landerijen in Ruholt, minstens 350 gemeten groot, die in hetzelfde jaar door Ter Duinen werden overgemaakt aan de pas gestichte abdij van Clairmarais¹⁵. Sibilla, gravin van Vlaanderen, in afwezigheid van graaf Diederik, weerhouden in het Heilig Land, schonk aan Ter Duinen het land dat vroeger aan Bertulf, de proost van het Sint-Donatiaankapittel te Brugge had toebehoord en te Ramskapelle gelegen was. Deze schenking werd gedaan met toestemming van Giselbert, burggraaf van Sint-Winnoksbergen¹⁶, die aan de abdij afstond wat hem daar in eigendom toebehoorde, en ook de toelating gaf dat zijn onderhorigen hun grond aan de abdij schonken zo de monniken het vroegen. Ook het land dat rondom op het water zou gewonnen worden zal Ter Duinen toebehoren¹⁷.

In de schenkingsoorkonde van gravin Sibilla werd de grootte van Bertulf's land niet opgegeven, doch uit een akkoord van 1142 tussen het kapittel van Sint-Walburga te Veurne en de abt van Ter Duinen, aangaande de tienden, blijkt dat de oppervlakte 225 gemeten bedroeg¹⁸.

Ook de juiste grenzen werden aangeduid: « *Continua est autem terra illa a fossato, qui dicitur comitis, usque ad aquam, que dicitur Isera et a terra Broburgensis aecclesiae usque ad fossatum quod a Isera usque Furnis extenditur.* »

Als grens tegenover de IJzer, dus in het westen, wordt het « fossatum qui dicitur comitis » aangeduid. Deze waterloop die we onder dezelfde naam of onder de benaming « dicus comitis », « le dic le conte » in enkele teksten vanaf 1138 tot 1172 terugvinden, binnen het gebied van Ramskapelle¹⁹, kan met de Beverdijk vereenzelvigd worden. Ziehier waarom: in januari 1230 kregen de schepenen en « maiores » van Veurne-Ambacht de toelating van Ter Duinen doorheen de Hemme een gracht te graven vanaf de « Bevericsclus »²⁰. Deze sluis in de Beverdijk en de Beverdijk

(12) J. De Cuyper, *Wording van de Hemme*, A.S.E.B., LXXII (1929), blz. 84.

(13) H. De Laplane, *L'abbaye de Clairmarais*, blz. 313.

(14) J. De Cuyper, *Wording van de Hemme*, A.S.E.B., LXXII (1929) blz. 85.

(15) J. De Cuyper, *Duinen en Clairmarais*, Biekorf, XXXIII, (1927) blz. 36-41.

(16) Behoorde tot Bertulf's familie. Zie F.L. Ganshof, *Note sur les événements de 1127 en Flandre*, A.S.E.B., LXVII (1924) blz. 101.

(17) A.S.B., nr 439 - C.C.D., blz. 442.

(18) A.S.B., nr 440 - C.C.D., blz. 443. Deze oorkonde is niet gedateerd, doch is kort na die van 1138 ontstaan. Zie J. De Cuyper, *Wording van de Hemme*, A.S.E.B., LXXII (1929) blz. 89, n. 2.

(19) K. De Flou, *Woordenboek der Toponymie*, d. IV, kol. 877.

(20) A.S.B., nr 629 - C.C.D., blz. 350.

zelf waren dus naast het Hemmegoed gelegen. Vermits nu tussen 1138 en 1230 in de oorkonden van Ter Duinen geen melding wordt gemaakt van gronden verworven aan het « fossatum comitis » mogen we tot de vereenzelving ervan met de Beverdijk besluiten.

De volgende beschouwing zet wellicht deze identificatie meer kracht bij: de naam « fossatum comitis » is misschien uit te leggen door het feit dat het aangrenzend land, het land van Bertulf, gedurende een tiental jaren eigen goed was van de graaf, dus 's graven goed ²¹.

Ten oosten grensde dit land aan de IJzer en ten noorden aan het « terra Broburgensis ecclesiae ». Reeds in 1107 had Robrecht II, graaf van Vlaanderen, aan de O.-L.-Vr.-abdij van Broekburg het nieuw gevormd duin, Sandeshoved, geschonken samen met de aanslibbingen aldaar langs de IJzer ²².

Ten zuiden dan was Bertulf's land begrensd door het « fossatum quod a Isera usque Furnis extenditur ». Deze waterloop van de IJzer naar Veurne is de Venepe (Kleine Beverdijkvaart) zoals blijkt uit een akte van 1163, waar dezelfde grenzen aangegeven worden doch de benaming « Venepam » voor « fossatum quod » gebruikt wordt ²³.

Dit land, de kern van het eerste groot domein van Ter Duinen, behoorde dus vroeger aan Bertulf, proost van Sint-Donatiaan, en aan Giselbert, burggraaf van Sint-Winnoksbergen.

Na de onlusten van 1127, toen Karel de Goede als slachtoffer viel van de familie der Erembouts ²⁴, werd dit goed evenals de andere bezittingen der Erembouts verbeurd verklaard en door de graaf in beslag genomen en werd dit Hemmeland een tiental jaren later aan de abdij geschonken met vermelding van de vroegere eigenaar.

Het jaar daaropvolgend, in 1139, werd deze belangrijke aanwinst door graaf Diederik van de Elzas, uit het Heilig Land teruggekeerd, bevestigd ²⁵.

Dadelijk hebben de monniken en conversen van Ter Duinen het land bebouwd en pogingen aangewend om nieuwe gronden langs de IJzerbedding en zijn bijrivieren te veroveren. Hiermede trad de offensieve fase in tegen de zee en is er voor het eerst in de ganse kustvlakte sprake van eigenlijke inpolderingen: Ter Duinen bracht te Ramskapelle langs de IJzer de eerste, werkelijk door indijking gewonnen polders tot stand. In een ongedateerd charter, wellicht van 1142 ²⁶, wordt een « Sudhpola » of zuidpolder vernoemd, waarschijnlijk langs de Venepe gelegen die ten zuiden van het Hemmegoed liep, en 60 gemeten land die de monniken door

(21) J. De Cuyper, *Wording van de Hemme*, A.S.E.B., LXXII (1929) blz. 87. De Cuyper wijst er eveneens op dat we elders iets in dien aard antreffen. Water-vliet, in Zeeuws-Vlaanderen, werd na de overstroming van 1378, als onbeheerd land, grafelijk domein en werd alsdan 's Graven goed genoemd. *Ibidem*, n. 3.

(22) I. De Coussemaker, C.Bb., d. I, blz. 9, nr 37. Voor de datering, zie F. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandre*, blz. 103, nr 37.

(23) A.S.B., nr 450 - C.C.D., blz. 450.

(24) H. Pirenne, *Histoire du meurtre de Charles le Bon, comte de Flandre (1127-1128)*, par Galbert de Bruges, Paris 1891.

(25) A.S.B., nr 435 - C.C.D., blz. 440.

(26) A.S.B., nr 440 - C.C.D., blz. 443. Zie J. De Cuyper, *De wording van de Hemme*, A.S.E.B., LXXII (1929), blz. 89, n. 2.

zwaar laabeur langs de IJzer, als het ware uit het hart van de zee hebben getrokken « ... quasi de corde maris... »

Kort na het bezit der eerste gronden in het latere Hemme-uthof had Ter Duinen reeds moeilijkheden uit oorzaak van het tiendrecht. Het kapittel van Sint-Walburga te Veurne was sedert 1115 begiftigd geworden door graaf Boudewijn VII met het tiendrecht op Ramskapelle²⁷. Ter Duinen, zoals de andere Cistercierabdiijen, was bevoorrecht: paus Paschalis II had in 1100 aan deze orde het groot voorrecht geschonken van volledige vrijheid tegenover de wereldlijke heren of geestelijke instellingen die uit hoofde van hun patronaatsrechten tienden mochten heffen²⁸.

Uit de oorkonde van Milo I, bisschop van Terwaan, kort na de schenking der eerste Hemmegronden, blijkt dat het kapittel van Veurne geen rekening hield met het privilege der Cisterciënzers: bepaalde delen waren volstrekt niet tiendvrij. Ofwel bleef aan Ter Duinen enkel de « *tercia garba* » van de tiende ofwel de « *duae garbae* », naargelang de grond reeds vroeg bewerkt was of onlangs in gebruik genomen. Op de gronden gewonnen langs de Venepe bleef de helft van de tiende aan de abdiij; enkel werd Ter Duinen vrijgesteld van de « *minuta decima* » de kleine tienden op het vee, tenzij het graasde op de gronden die vroeger tienden op het vee schuldig waren²⁹. Dit voorrecht van tiendvrijheid, eigen aan de Cisterciënzers, dat onophoudelijk werd miskend, werd in 1215 na vele moeilijkheden en allerlei twisten met het IVe Concilie van Lateranen afgeschaft³⁰.

Het domein groeide verder uit door aankoop en ook dank zij talrijke giften. Tussen 1143 en 1148 werden 120 gemeten nabij de Hemme gelegen aan de abdiij geschonken³¹. Een partij land, langsheen de IJzer gelegen en die door Ter Duinen werd gebruikt mits een jaarlijkse cijns van 5 pond werd in 1158 volle eigendom van de abdiij; de koopprijs bedroeg 30 mark³².

In 1163, toen Filips van de Elzas nog samen met zijn vader regeerde, verleende hij aan Ter Duinen een oorkonde, waarin benevens de schenkingen gedaan door Diederik, nieuwe giften bekrachtigd werden³³.

- een « *nova terra* » eerst in leen gehouden door Folcrannus Waldach en zijn zonen.
- 3 gemeten land aan weerszijden van de Venepe.
- daarbij nog 12 gemeten die tot het leengoed van Folcrannus, zoon van Bovet behoorden.
- tenslotte 40 gemeten die de zonen van Livild ontvangen hadden van de proost Robert van Péronne.

(27) A. Koch, *Actes des Comtes de Flandre de la période de 1071 à 1128*, B.C.R.H., CXXXII (1957), blz. 269, nr 2. — C. Carton-F. Van de Putte, *La collégiale de Sainte Walburge*, A.S.E.B., XVI (1862-1863), blz. 99.

(28) Jaffé, *Regesta*, nr 5842.

(29) A.S.B., nr 440 - C.C.D., blz. 443.

(30) Mansi, *Sacrosancta Concilia*, d. XIII, kol. 991.

(31) C. De Visch, *Compendium*, blz. 26-27.

(32) A.S.B., nr 448 - C.C.D., blz. 449.

(33) A.S.B., nr 450 - C.C.D., blz. 450.

Werd ten tijde van Diederik van de Elzas uitgewisseld: het Adelizenland (40 gem.) voor het land van Erembald Crumming met daarbij nog enkele ruilkavels waarvan de ligging niet is aangeduid.

Toen Filips van de Elzas in 1184 Ter Duinen ontsloeg van bijdrage in de onkosten der watering van Veurne, somde hij hunne bezittingen op met de uitgestrektheid ervan. De Hemme, het grootste uithof van de streek, besloeg toen 758 gemeten op een totaal van 1516 gemeten ³⁴.

De volgorde der aanwinsten:

1129	C.C.D., blz. 159	ruil	Hugo, zn. van Tanrekin	44 gem.
1137	De Laplane, blz. 313	gift	Diederik van de Elzas	40 gem.
1138	C.C.D., blz. 432	gift	Gravin Sibilla	225 gem.
1138	C.C.D., blz. 432	gift	Giselbertus	5 gem.
1140	C.C.D., blz. 443	—	— — —	Sudhpola
1140	C.C.D., blz. 443	ingedijkt	— — —	60 gem.
1143	De Visch, blz. 27	gift	Livildzonen	70 gem.
tot	De Visch, blz. 27	gift	Gutoghe	20 gem.
1148	De Visch, blz. 27	gift	Bonnetekint	30 gem.
1158	C.C.D., blz. 449	koop	Symon van Havenskerke	—
1163	C.C.D., blz. 450	gift	Waldach	—
		gift	Graaf Filips	3 gem.
		gift	Folcrannus	12 gem.
		gift	Livildzonen	40 gem.
		ruil	Erembald Crumming	—
Totaal:			549 gem.	

(34) A.S.B., nr 227 - C.C.D., blz. 166. Het goed de « Hemme » wordt er voor een eerste maal genoemd en overtreft in uitgestrektheid de andere uithoven: de Al-laertshuizen te Wulpen tellen 402 gemeten, Bogaerde tesamen met Moer 356 gemeten.

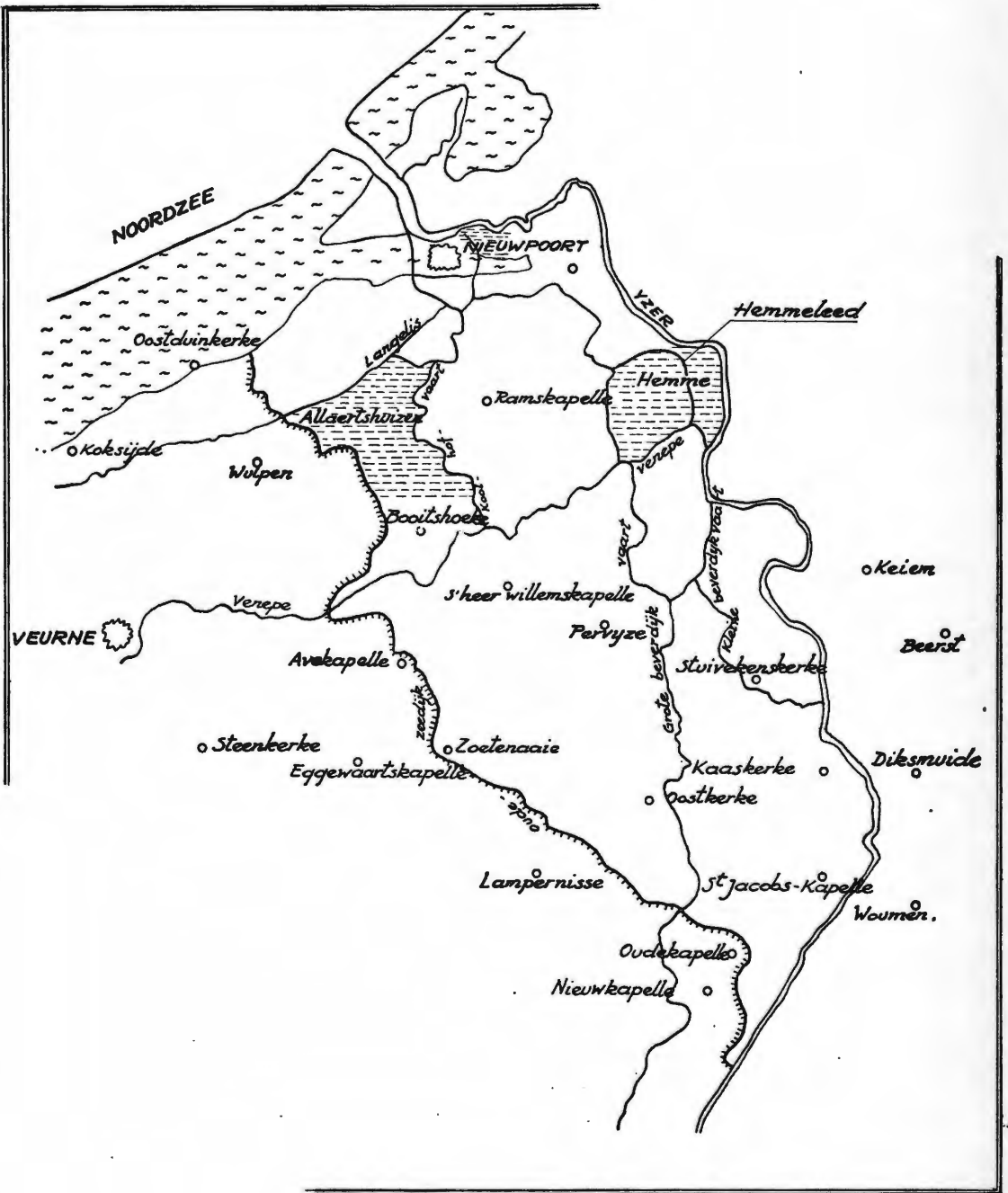

Fig. 4 Het goed van Ter Duinen in het Uzergebied

Hoewel dit overzicht het totaal van 758 gemeten niet benadert, ook omdat niet alle aanwinsten in gemeten zijn uitgedrukt, werden in geen geval nog 324 gemeten in 1187 aan het Hemmedomein toegevoegd³⁵. Het is de gift van gravin Sibilla (in 1139 bekrachtigd door graaf Diederik) die niet volkomen schijnt geweest te zijn: Ter Duinen moest jaarlijks een cijns, die bestond uit 54 mark en 53 rammen, betalen op 324 gemeten « versus Ysaram » gelegen³⁶. In 1187 nu werd door graaf Filips van de Elzas, met toestemming van zijn gemalin Mathildis en zijn broeder Gerardus, proost van het Sint-Donatiaankapittel te Brugge, deze cijns opgeheven. Alhoewel de teksten van een gift gewagen, werd deze cijns, blijkens een nota op de rug der oorkonde, afgekocht voor 800 pond.

Ter Duinen in haar pogingen het domein verder uit te bouwen kwam in moeilijkheden met de andere abdijen die rondom het Hemmegeod bezittingen hadden. Zo in 1218 met de Sint-Niklaasabdij van Veurne betreffende de grenzen hunner gronden: de Venepe werd daartoe gekozen³⁷. Eveneens werd een akkoord gesloten met de abdij Nieuwland van Slijpe om de IJzer als grens tussen hun wederzijdse bezittingen te beschouwen, met de bepaling de gronden die in het gebied der andere partij zouden liggen onder elkaar te ruilen of ze elkaar te verkopen³⁸. Doch Ter Duinen leefde deze overeenkomst niet na: in 1239 verpachtte ze 12 gemeten land te Mannekenvere op de rechter oever gelegen aan Ingheran Cadoch, Ingheran de Lange en Hanis³⁹.

In een inventaris der abdijgronden van 1246 had het Hemmedomein een oppervlakte van ongeveer 780 gemeten⁴⁰. Deze inventaris, opgemaakt op last van gravin Margareta, werd voorbereid met het oog op een algemeen onderzoek aangaande de rechterlijke toestand van het goederenbezit der abdijen Ter Duinen en Ter Doest. Dit werd uitgevoerd door Egidius van Breedene, grafelijk ambtenaar, en Jacob Futchelaere, kanunnik van Sint-Donatiaan, die het werk beëindigden in december van hetzelfde jaar. Deze commissarissen moesten kennis nemen, niet alleen van de voorhandene eigendomstitels en nazien of deze rechtsgeldig waren, maar bovendien moesten zij uitmaken welke goederen beide abdijen zonder oorspronkelijk bewijs in rechtmatig bezit hadden. Dit onderzoek moest beperkt blijven tot Vlaanderen, en diende tot grondslag van een algemene bekrachtigings-oorkonde die Margareta aan beide abdijen wilde verlenen⁴¹.

(35) Het Hemmedomein besloeg in 1184 758 gemeten en in de bekrachtigings-oorkonde door gravin Margareta van 1246 omvatte de Hemme ongeveer 780 gemeten. We kunnen derhalve niet akkoord gaan met G. Van de Woude, *Ter Duinen*, blz. 80-81, waar hij die 324 gemeten als een nieuwe aankoop vermeldt.

(36) A.S.B., nr 476 - C.C.D., blz. 354.

(37) A.S.B., nr 538 - C.C.D., blz. 498.

(38) C.C.D., blz. 553, a° 1235: « ... Nos igitur consideratis diligenter iis que ad pacis caritatisque custodiam spectare possunt in posterum, aquam illam, que dicitur Hyezera utriusque abbatiae terminorum posuimus... Si autem monachi de Dunis terras aliquas infra terminos sibi interdictos acquisierint, vel in elemosinam receperint, monialibus de Nova Terra debent eas vendere taxato juste precio et ipsi, si voluerint, ement eas... »

(39) A.S.B., nr 721 - C.C.D., blz. 571.

(40) A.S.B., nr 324 - C.C.D., blz. 200.

(41) E.I. Strubbe, *Egidius van Breedene*, Brugge, 1942, blz. 81.

1142	C.C.D., blz. 444	koop	Alnothus	101 gem.
1219	C.C.D., blz. 496	gift	Walter Block	1,25 gem.
1219	C.C.D., blz. 496	koop	Gilbertus Bast	½ gem.
1227	A.S.B., nr 610	gift	Boudewijn van Hernisse	1 gem.
1228	C.C.D., blz. 535	koop	Bast e.a.	1 gem.
1228	C.C.D., blz. 535	gift	Willem, proost van Brugge	5 gem.
1244	C.C.D., blz. 578	ruil	Willem van Lensele	44 gem.
1247	Cart. R.A.B., f° 42 v°	gift	Willem van Westende	8 gem.
1247	Cart. R.A.B., f° 42 v°	ruil	Herenbald	7 gem.
1251	C.C.D., blz. 583	koop	Willem van Westende	6 gem. 2 lijn
1264	C.C.D., blz. 595	ruil	Jacobus	7 gem.
1290	A.S.B., nr. 1282	gift	Clais Weitkins	1 lijn
1290	d'Hoop, C.S.B. (Pop.) blz. 139	ruil	Sint-Bertijnsabdij	34,5 gem. ⁴⁶
1295	C.C.D., blz. 654	gift	Hannekins	1 lijn

De Allaertshuizen (Wulpen).

De uitgangskern der Allaertshuizen was een stuk grond van 101 gemeten. In 1142 had de abdij dit land van een zekere Alnothus en zijn familieleden, gedeeltelijk als aankoop, gedeeltelijk als schenking verkregen ⁴². Dit goed te Wulpen werd aldus begrensd ⁴³:

ten noorden: Langelis
 ten oosten: Koolhofvaart
 ten zuiden: Booitshoeke
 ten westen: Oude Zeedijk.

Zo we voor dit domein met grote nauwkeurigheid de uitgangskern weten, dan is dit niet zo voor de verdere uitbreiding. Zonder verdere gegevens betreffende de aanwinsten, bedroeg de oppervlakte in 1184 reeds 402 gemeten ⁴⁴ en bij de confirmatie van 1246 ongeveer 700 gemeten ⁴⁵.

In de uitbouw der Allaertshuizen, omstreeks 1300 tot ongeveer 764 gemeten uitgegroeid, zijn geen gronden door indijking gewonnen. In tegenstelling met het Hemmedomein dat gelegen langs Venepe en IJzer door inpoldering is aangegroeid, was het gebied der Allaertshuizen vroeg op natuurlijke wijze verland, beschermd als het was door het duin Sandeshoved.

Andere bezittingen:

Nieuwpoort	50 gemeten ⁴⁷
Kaaskerke	13 gemeten ⁴⁸
Willemskapelle	12 gemeten ⁴⁹
Sint-Joris	1 gem. 16 r. ⁵⁰

3. De indijking door Ter Duinen

Als zeer speciale activiteit der Duinheren kan wel hun inpoldering worden vernoemd en hun aandeel in het indijkingswerk is voorwaar niet klein geweest.

(42) A.S.B., nr 442 - C.C.D., blz. 444: «...quandam terram Wulpan, circiter centum et unam mensuras continentem, monachis de Dunis... partim pro pretio, partim in elemosinam contradiderunt...»

(43) Zie kaart bij G. Van de Woude, *Ter Duinen, kustmacht onder de graven*, blz. 83.

(44) A.S.B., nr 227 - C.C.D., blz. 166.

(45) A.S.B., nr 324 - C.C.D., blz. 200.

(46) F. d'Hoop, C.S.B. (Pop.), blz. 139, nr 124. Ter Duinen ruilde 39 gemeten tegen 34,5 gem. Het verschil ten nadele van Ter Duinen zal door Sint-Bertijs worden bijgepast met jaarlijkse betalingen op Half-maart van 20 s. vl. per gemet « quoadusque deliberavimus ». G. Van de Woude, *Ter Duinen*, blz. 85, geeft 350 gemeten op, hetgeen foutief is.

(47) Bij de bevestiging in 1246 door gravin Margareta (C.C.D., blz. 200) bezat Ter Duinen 24 gemeten te Nieuwpoort. In 1275 verwierf de abdij er nog 26 gemeten door aankoop. A.S.B., nr 1137 - C.C.D., blz. 411.

(48) A.S.B., nr 1331 - C.C.D., blz. 654.

(49) *Ibidem*.

(50) A.S.B., nr 956 - C.C.D., blz. 358.

Het is vooral in haar bezittingen van Axel- en Hulsterambacht dat de abdij Ter Duinen heeft uitgeblonken in het inpolderingswerk. Immers, toen de abdij in 1128 werd gesticht, was het overstromingsgebied van de IJzer grotendeels op natuurlijke wijze verland en bleven nog slechts de brede IJzermonding en enkele belangrijke kreken in oostelijke richting als sporen der Duinkerke III A-transgressie over.

Hadden andere abdijen, zoals bvb. Broekburg, reeds vroeger aanslibingsgronden gekregen, toch is de Duinenabdij de eerste geweest om in het verlandingsproces in te grijpen en dank zij indijkingen nieuwe gronden te winnen, beschermd tegen mogelijke overstromingen.

Het was Ter Duinen die voor het eerst in de ganse kustvlakte in het tweede kwart van de XIIe eeuw de eerste werkelijk door indijking gewonnen polders tot stand bracht. Haar Hemmedomein gelegen tussen de IJzer en de Venepe heeft ze door daadwerkelijk ingrijpen uitgebreid.

Na de schenking van Bertulf's land in 1138 had Ter Duinen reeds, omstreeks 1142, 60 gemeten tussen Bertulf's land en de IJzer, dank zij zwaar labeur ingepolderd « ... quasi de corde maris, magnis impensis et laboribus extraxerunt... ». Ook een « Sudhpolra » was reeds in gebruik genomen. Ten oosten van Nieuwpoort, in de monding van de IJzer, zal Ter Duinen later nog enkele polders winnen, doch dit zullen we verder behandelen bij de inpoldering van de IJzermonding.

Is de rol van Ter Duinen in de indijking van het IJzerestuarium gering te noemen t.o.v. haar activiteit in Axel- en Hulsterambacht, haar komt niettemin de eer toe de eerste te zijn geweest en het voorbeeld aan andere abdijen, o.a. aan Sint-Pieters van Oudenburg gegeven te hebben.

B. De Sint-Niklaasabdij van Veurne

1. De abdij en haar grondbezit in de IJzerstreek

In 1120 werd door Johannes I, bisschop van Terwaan, te Veurne een Augustijnerkanunnikenabdij gesticht⁵¹ die zich kort daarop, rond 1135, bij de Premonstratenzerobediëntie aansloot⁵².

Bij haar stichting verkreeg de abdij, naast een reeks andere giften, o.m. de Sint-Niklaaskerk te Veurne waar een monnik de pastorele functie waarnam en waaraan ze de naam van Sint-Niklaasabdij ontleende⁵³.

De abdij zocht weldra haar bezittingen uit te breiden en in 1159 kocht ze aan Fulco, abt der Sint-Pietersabdij van Hasnon een schaapsgrond van 230 gemeten te Ramskapelle tegen de prijs van 60 mark zilver per jaar, op drie vervaldagen te betalen. Deze 230 gemeten waren eertijds door Boudewijn, graaf van Vlaanderen, aan de abdij van Hasnon geschonken⁵⁴.

(51) F. Van de Putte - C. Carton, C.N.F., blz. 53.

(52) N. Backmund, *Monasticon Praemonstratense*, d. II, blz. 429. Cfr. J. De Cuyper, *Idesbald*, blz. 26.

(53) J. De Cuyper, *Idesbald*, blz. 21.

(54) F. Van de Putte - C. Carton, C.N.F., blz. 198: « ... quendam terram in

Uit een bekrachtigingsoorkonde van 1165 door Milo II, bisschop van Terwaan⁵⁵, blijkt dat deze schaapsgrond die vroeger de Sint-Pietersabdij (Hasnon) toebehoorde, ten noorden van de Venepe gelegen was, in tegenstelling met een schaapsgrond « ex altera parte Venepe » of zoals staat in een charter, gedateerd 1170, « ex australi parte Venepe »⁵⁶ die zich tot de IJzer uitstreckte.

Te Schore had de abdij 66 gemeten land liggen waarvan een twintigtal gemeten reeds in 1176 door een dijk waren beschermd, terwijl het overige, buiten de dijk gelegen, nog dagelijks door aanslibbing aangroeide. Deze 20 gemeten binnendijs moesten reeds geruime tijd in gebruik genomen zijn vermits ze belast waren met een jaarlijkse cijns van 1½ razier tarwe per gemet; ook de indijking der aanslibbingsgronden « extra vallum » wordt in het vooruitzicht gesteld⁵⁷. Enkele jaren later, in 1179, werd deze cijns van 1½ razier tarwe in een jaarlijkse geldcijns omgezet⁵⁸.

Evenals de andere abdijen genoot de Sint-Niklaasabdij de gunst der Vlaamse graven. In 1182 schonk Filips van de Elzas de abdij 66 gemeten land welke Walter, zoon van Eustachius, tot dan toe van hem in leen had gehouden⁵⁹.

Deze 66 gemeten waren te Bircla gelegen zoals kan opgemaakt worden uit een oorkonde van 1183 en andere bevestigingsoorkonden⁶⁰. Bircla dat eertijds een uitgestrekt schorgebied was tussen Pervijze en Diksmuide is waarschijnlijk slechts als benaming blijven voortbestaan voor een beperkt gebied nabij Pervijze, want in enkele charters lezen we « in parrochia de Bercle que nunc Pervisa nuncupatur »⁶¹. In dit zelfde charter van 1183 wordt tevens vermeld dat de abdij nog 60 gemeten in bezit had ten westen van de schaapsgrond die ze van de Sint-Pietersabdij van Hasnon had afgekocht en te Ramskapelle gelegen was. Ook had de abdij 160 gemeten verkregen van Walter, zoon van Eustachius, in ruil voor een « nova terra » nabij de IJzer « cum multo argento »⁶².

Had de Sint-Niklaasabdij aanvankelijk 66 gemeten land te Schore, in 1190 bezat ze er reeds 100 gemeten; ze had immers het recht op alle « worpinga » of aanslibbing rond haar hoeve aldaar⁶³. Deze aanspraak op de aanslibbingsgronden moet haar door de graven verleend zijn want ook de schorren, zowel als de duingronden, de moeren en woeste gronden,

territorio Furnensi sitam in parrochia de Ramscappla, ducentas et XXX mensuras paulo plus aut minus continentem, quam pie memorie Balduinus comes Flandrensis et Hainoniensis... prefate Hasnoniensi ecclesie dedit... ». Ch. Duvivier, *Actes*, d. I, blz. 115, a° 1147: « ... in Furnensi territorio curtem bercariam, continentem CC et XXX mensuras terre... ».

(55) F. Van de Putte - C. Carton, C.N.F., blz. 150.

(56) *Ibidem*, blz. 59.

(57) *Ibidem*, blz. 230.

(58) *Ibidem*, blz. 231. Betreffende de indijking van deze gronden zie blz. 32. « De indijkingen door de Sint-Niklaasabdij ».

(59) *Ibidem*, blz. 86.

(60) *Ibidem*, blz. 93. « ... In Bercla, LXVI mesure terre que erant Walteri, filii Eustachii... ».

(61) *Ibidem*, blz. 206.

(62) *Ibidem*, blz. 93.

(63) *Ibidem*, blz. 71.

vervielen aan de Vlaamse graven als « heerloze » gronden ⁶⁴.

Dit land te Schore werd zonder twijfel door indijking gewonnen vermits in 1176 sprake is van gronden gelegen binnendijsk en buitendijsk, wat er dus op wijst dat ook de Sint-Niklaasabdij van Veurne in het inpolderingswerk actief was en door daadwerkelijk ingrijpen haar domein zocht uit te breiden ⁶⁵. Doch de vraag is nu wat de abdij te Schore ingedijkt heeft?

Uit een uitspraak van 1251 door gravin Margareta in een geschil tussen de Sint-Niklaasabdij en enkele wereldlijke heren, valt o.i. op te maken dat de uitbreiding van de abdijsgronden te Schore het gevolg was van de indijking der IJzerbedding zelf ⁶⁶. Er is niet alleen meer sprake van « terra quam ibi mare adjicit » ⁶⁷, doch tevens schijnt het goed begrensd te zijn door een « dicus Ysare », dus een dijk langs de IJzer.

Eveneens wordt de oppervlakte van haar bezittingen te Schore opgegeven : het domein is nu aangegroeid tot ongeveer 117 gemeten en tevens bezit de abdij nog 49 gemeten tussen de Waterganc en de IJzer en 21 gemeten tussen de Waterganc en het Nederleet, wat een totaal maakt van 187 gemeten ⁶⁸.

Daarnaast was de Sint-Niklaasabdij nog in het bezit van een Hem te Sint-Joris nabij Nieuwpoort ⁶⁹. Een eerste maal wordt deze hoeve vermeld in 1172 toen de abdij in het bezit kwam van 65 gemeten « super Hem in nova terra » tegen een jaarlijkse cijns van 1 mark per 6 gemeten ⁷⁰.

Dit « nova terra » was ten zuiden van Sandeshoved gelegen, waarop Sint-Joris ontstaan is en later tot parochie uitgroeide. In 1250 immers wordt Nova Terra nog gebruikt als benaming van Sint-Joris ⁷¹.

Welke de uitgangskern is van haar hoeve aldaar en hoe het domein zich verder ontwikkelde, is niet duidelijk. Heeft de abdij er ingepolderd of bevatte haar hoeve slechts gronden die op natuurlijke wijze waren verland?

Toen graaf Thomas en gravin Johanna in 1241 de bezittingen der Sint-Niklaasabdij bekrachtigden, besloeg de Hem een oppervlakte van 550 gemeten — de hoeve van Vockinewerve (Alveringem) was 380 gemeten groot, die van Bircla 66 gemeten ⁷² en haar hoeve te Schore in 1251 ongeveer 117 gemeten ⁷³.

(64) L. Voet, *De Middeleeuwse vorst*, in *Flandria Nostra*, d. V, *Het vorstelijk domein*, blz. 75. — Cfr. eveneens L. Voet, *De graven van Vlaanderen en hun domein (864-1191)*, Wetenschappelijke Tijdingen, VII (1942) kol. 25-32.

(65) F. Van de Putte - C. Carton, C.N.F., blz. 230 : « ... Quorum extremas XL mensuras cum incremento quod extra vallum munitionis adheret et cotidie fluctu maris augmentatur... »

(66) *Ibidem*, blz. 235.

(67) *Ibidem*, blz. 70.

(68) *Ibidem*, blz. 235.

(69) K. De Flou, *Woordenboek der Toponymie*, d. V, kol. 840-841.

(70) F. Van de Putte - C. Carton, C.N.F., blz. 89.

(71) *Ibidem*, blz. 149 : « Quitaverunt etiam nobis quidquid iuris habebant vel habere poterant tam in decimis maioribus sive minutis novem parrochiarum videlicet... Nove Terre... »

(72) *Ibidem*, blz. 97 : « ... Curtem de Hem cum quingentis quinquaginta vel circiter mensuris, cum pertinentiis suis. Curtem de Ramscappella cum quinquaginta mensuris vel circiter... Curtem de Vockinewerve cum CCC octoginta mensuris vel circiter... »

(73) *Ibidem*, blz. 235.

Het grondbezit der abdij in het IJzergebied

Sint-Joris	Hem — 550 gem.	C.N.F., blz. 97
Ramskapelle	{ 50 gem. (curtis) 230 gem. (N. v.d. Venepe) schaapsgrond (Z. v.d. Venepe) 3 gem. (nabij Venepe) 2 gem.	C.N.F., blz. 97
		C.N.F., blz. 198
		C.N.F., blz. 57
		C.N.F., blz. 202
		C.N.F., blz. 97
Schore	{ 117 gem. (curtis) 44 gem. 21 gem. 5 gem.	C.N.F., blz. 235
		»
		»
		»
Bircla	66 gem.	C.N.F., blz. 86
Booitshoeke	1 gem.	C.N.F., blz. 228

Ligging onbekend

Schaapsgrond van BalDRAM Males	C.N.F., blz. 59
Schaapsgrond van Leonius	C.N.F., blz. 87
160 gemeten van Walter, zoon van Eustachius	C.N.F., blz. 93

2. De indijkingen door de Sint-Niklaasabdij

Ook de Sint-Niklaasabdij van Veurne heeft in de inpoldering van het IJzerestuarium een actieve rol gespeeld, hoewel de bronnen niet uitdrukkelijk van indijkingen en polders gewagen. Was de abdij Ter Duinen in het IJzergebied werkzaam te Ramskapelle, de Sint-Niklaasabdij was het vooral te Schore. We weten immers niets af nopens de vorming van haar hoeve te Sint-Joris, doch haar hoeve te Schore nabij de IJzer gelegen en er in het bezit gesteld van alle « worpinga » of aanslibbing, heeft de abdij door indijking weten uit te breiden.

In 1176 waren reeds 20 gemeten door een dijk beschermd terwijl de inpoldering der aanslibbingsgronden « extra vallum munitionis » in het vooruitzicht wordt gesteld⁷⁴. In 1190 was haar hoeverdomein er reeds aangegroeid tot ongeveer 100 gemeten⁷⁵ en in 1251 bedroeg de oppervlakte 117 gemeten⁷⁶. Dit schijnt de grootste uitbreiding van haar hoeve aldaar te zijn, van aanslibbingsgronden is nu geen sprake meer en het goed wordt begrensd door een dijk langs de IJzer, een « dicus Ysare »⁷⁷.

Of de Sint-Niklaasabdij ten westen van de IJzer, waar haar meeste bezittingen lagen, door indijking haar bezit uitgebreid heeft, weten we niet. Wel had de abdij een hoeve van 550 gemeten te Sint-Joris nabij

(74) *Ibidem*, blz. 230(75) *Ibidem*, blz. 71.(76) *Ibidem*, blz. 235.(77) *Ibidem*.

Nieuwpoort, een « nova terra » langs de IJzer en enkele schaapsgronden naast de Venepe, doch geen enkele aanwijzing laat ons toe af te leiden dat dit gronden waren door inpoldering gewonnen.

C. Anderen

Hoewel de graaf en een groot aantal wereldlijke heren, door hem be- leend, de belangrijkste grondbezitters in de kustvlakte waren, toch hebben zij weinig inpolderingswerken ondernomen. Het is namelijk zo dat zij in het Middelland van het IJzerestuarium (hetzelfde geldt voor het Mid- delland ten noorden van Brugge), dat grotendeels op natuurlijke wijze verland was, de grote grondbezitters zijn, terwijl de eigenlijke inpolderin- gen gewoonlijk het werk der abdijen zijn of tenminste van hen uitgingen ⁷⁸.

1. De grondaanwinst (zie tabel hiernaast)

Daarnaast nog konden we vaststellen, dat o.m. ook de abdijs van Sint- Andries, de abdijs van Hemelsdale en het Sint-Janshospitaal in verschei- dene lokaliteiten kleine bezittingen en inkomsten hadden, die van weinig belang bleken voor ons onderzoek.

Sint-Jans hospitaal

Renteboek

Nieuwpoort	4 l.	CL
Ramskapelle	1 l.	CL
Sint-Pieterskapelle	2 gem.	CL
Berest	1/2 gem.	CLI
Esen	7 l.	CLI
Vladslo	6 gem.	CLII
	5 l.	CLII
	7 gem. 1 l.	CLII
Leke	9 gem. 1 l. 12 1/2 r.	CLIII
Keiem	4 gem.	CLIII
	1/2 gem.	CLIII
	1/2 gem.	CLIII
	1/2 gem. 38 r.	CLIII
	26 3/4 gem.	CLIII
	2 gem. 9 r.	CLIII
Leffinge	6 gem. 1 l.	CLV
	2 l. 30 r.	CLV
	7 l.	CLVI
	4 l.	CLVI
Snaaskerke	5 gem.	CLVI
Zevokote	2 l.	CLVII

(78) A. Verhulst, *Historische geografie*, B.G.N., XIV (1959) blz. 33.

Sint-Bertijns	1151	Ramskapelle ⁷⁹	schaapsgrond	Haigneré, I, blz. 92, nr 210
Sint-Bertijns	1233	Steenkerke	5 gem. 33 r.	C.S.B. (Pop.), blz. 61
Watten	1167	Slijpe	17 gem.	A. Com. France, V, blz. 352
Sint-Winnoksbergen	1172	Slijpe	10 gem.	C.B.W., blz. 137
Zonnebeke	1172	Lampernisse	10 gem.	Chart. Zon., blz. 17
Zonnebeke	1177	Lampernisse	15 gem.	Ibidem, blz. 19
Tempeliers	1171	Slijpe	terrae novae	Mir.-Fop., II, blz. 1316
		Leffinge		
		Stene		
		Mariakerke		
Sint-Pieters Rijssel	1202	Bircla	4 schaapsgr.	C.P.L., blz. 69
Cambron	1164	Lampernisse	98 gem.	Cart. Cambron, II, blz. 505
	1268	Avekapelle	6½ gem. 46 r.	Ibidem, II, blz. 517
	1274	Lampernisse	5⅓ gem.	Ibidem, II, blz. 519
	1277	Lampernisse	250 gem.	Ibidem, II, blz. 522
	1281	Lampernisse	10 gem.	Ibidem, II, blz. 520
	1289	Avekapelle	9 gem. 2 l. 71 r.	Ibidem, II, blz. 524
Ravensberg	1227	Ramskapelle	59 gem.	Mir.-Fop., d. III, blz. 390
	1235	Ramskapelle	15 l. 15 r.	Ann. Com. fl. France, VI, blz. 264
	1239	Ramskapelle	50½ r.	Ibidem, VI, blz. 265
	1307	Ramskapelle	7 gem. 2 l. 25 r.	Ibidem, VI, blz. 273
			25 r.	Ibidem, VI, blz. 273
			1 gem. 61 r.	Ibidem, VI, blz. 273
	1326	Ramskapelle	9 r.	Ibidem, VI, blz. 276
Groeninge	±1240	Ramskapelle	18 gem.	C.C.Gr., blz. 2
	1241	Slijpe		Ibidem, blz. 11

(79) Het is uit een oorkonde van 1181 dat we kunnen opmaken dat deze schaapsgrond te Ramskapelle gelegen is. Zie D. Haigneré, *Les Chartes de Saint Bertin*, d. I, blz. 140, nr 317.

Abdij van Sint-Andries

Snaaskerke	1240	3 gem.	Cart. f. 268 v.
Leffinge	1261	1½ gem. 5 l.	Cart. f. 265
Snaaskerke	1290	6 gem.	Cart. f. 271 r.

De bezittingen der abdij van Hemelsdale lagen meestal op de rand der alluviale gronden die toen reeds lange tijd op natuurlijke wijze waren drooggekomen.

Beschouwen we bvb. haar bezittingen in het IJzergebied bij de bevestiging ervan in 1294 door graaf Gwijde van Dampierre⁸⁰:

Werken	45 gem.
Esen	75 gem.
Woumen	49 gem.
Kaaskerke	74 gem.
Keiem	14½ gem.
Merkem	2 gem.
Beerst	11½ gem.
Lampernisse	6 gem. 1 l.
Zande-Zevokote	15 gem.

2. De indijkingen

Dat er behalve de monding van de IJzer en enkele plaatsen langs de IJzer⁸¹ weinig gronden door indijkingen gewonnen zijn, wordt door deze lijst grondbezittingen bevestigd. Het is enkel ten noorden van een lijn Slijpe-Stene dat we in de XIIe eeuw horen van nieuwe gronden die werden gewonnen.

Het betrof hier waarschijnlijk de inpoldering van de brede, ondiepe kreek die het langgerekte Testerep van het overige polderland scheidde.

In 1167 stelde Filips van de Elzas op verzoek van zijn natuurlijke broeder Willem Bron⁸², de abdij van Watten in het bezit van 17 gemeten grond. Dit waren gronden welke Willem Bron op eigen kosten had ingedijkt, in de omgeving van Slijpe « iuxta novum dam et extra fossatum maris » d.i. aan de ingang van de kreek die Testerep van Leffinge scheidde op de plaats die naderhand Nieuwendamme genoemd zou worden⁸³.

(80) C. Carton - F. Van de Putte, *Chronique et cartulaire de l'abbaye de Hemelsdale*, blz. 70.

(81) Te Ramskapelle door Ter Duinen en te Schore door de Sint-Niklaasabdij van Veurne. Cfr. supra, blz. 22 en 31. Eveneens nabij Diksmuide, zie blz. 49.

(82) E. De Coussemaker, *Documents relatifs à la Flandre maritime*, Ann. Com. fl. de France, V, (1859-1860), blz. 302.

(83) *Ibidem*, blz. 352: « ... Quod ecclesie Watinensis dedi in Slipam XVII mensuras terre perpetuo possidendas juxta novum Dam et extra fossatum maris pro anima fratris mei, Willelmi cognomine Bron, rogatu ipsius et ob salutem anime mee meorumque tam succedentium quam precedentium de terra nova, illa videlicet quam primitus sibi in feodum donavi et quam propriis sumptibus contra marinos fluctus ac impetus circumfodi fecerat... ». Betreffende de ligging van Novum Dam, zie

Ook verder oostwaarts in de streek van Slijpe, Leffinge en Stene is sprake van « terrae novae » welke Filips van de Elzas had laten inpolderen. In 1171, toen deze gronden reeds bebouwbaar waren, schonk de graaf de tienden er op aan de Tempeliers⁸⁴.

De Grote Brief van 1187 vermeldt eveneens als bron van inkomsten deze nieuwe gronden van Slijpe en Testerep⁸⁵. Enkel werd in het centrum van deze vroegere kreek een afwateringsgracht in stand gehouden waarvan wellicht het Groot Geleed (kaart Ferraris) een laatste overblijfsel is.

Deze tweede helft van de XIIe eeuw betekent dan ook het einde van het vroeger zo uitgestrekt transgressiegebied vermits reeds omstreeks het midden van de XIIe eeuw de huidige IJzerbedding vanuit het westen zeer dicht benaderd was. Het is alleen nog in de IJzermonding zelf dat belangrijke polders zullen gewonnen worden.

II. DE AFWATERING

A. De wateringeng

Niet alleen kwam het er voor de kustbewoners op aan zich te beveiligen tegen de gevaren van de zee door het opwerpen van dijken, doch even noodzakelijk drong het probleem zich op het neerslagwater uit de landerijen en bedijkingen te lozen. Dit kon enkel maar door een stelsel van sloten en grachten (lehdén) te graven waarlangs dan het overtollige water kon worden afgeleid.

Tevens was het nodig sluizen en dammen te bouwen in die afwateringskanalen, dit om het binnenland te beschermen, gezien de geringe verhevenheid der kustvlakte ten overstaan van de zeespiegel, die bij hoog water tot 5 meter en bij springvloed tot 6 à 7 meter kan rijzen.

Het geheel van deze bedrijvigheid ging uit van een organisatie die watering werd genoemd, die ofwel een autonome en zelfbesturende instelling was ofwel onder het algemeen toezicht stond van de schepenbank der kasselrij⁸⁶. Deze tegenstelling op waterstaatkundig gebied beantwoordt aan de tegenstelling tussen het oude, grotendeels op natuurlijke wijze teruggewonnen polderland, en het door inpoldering gewonnen

R. Degryse, *'s Graven domein te Nieuwpoort*, A.S.E.B., LXXXV (1948) blz. 83 (kaart).

De kroniek der abdij Spermalie beschrijft Slijpe en omgeving als « een waterachtig, bloot ende cout landt, tot woonste onghesont... ». Zie E.I. Strubbe, *Egidius van Breedene*, blz. 264.

(84) *Mir.-Fop.*, d. II, blz. 1316: « ... terras novas quas mare foris ejecerat, saisiri praecipimus et in nostram redigi possessionem... ». Zie ook de interpretatie van J. Ameryckx, *Nieuwe gegevens over « Ter Streep »*, Biekorf, LVI (1955) blz. 267-270.

(85) A. Verhulst-M. Gysseling, *Le Compte Général de 1187, connu sous le nom de « Gros Brief » et les institutions financières du comté de Flandre au XIIe siècle*, K.C.G., 1962, blz. 177.

(86) A. Verhulst, *Historische geografie*, B.G.N., XIV (1959) blz. 32-37, passim. Cfr. eveneens S.J. Fockema Andreae, *Studiën over Waterschapsgeschiedenis*, V, *Zeeuws-Vlaanderen* (Leiden, 1950), blz. 1-16.

«nieuwland». Kleine, zelfstandige wateringen zal men dus aantreffen aan de monding van de IJzer en in het gebied buiten de grote oude dijken ten noord-oosten van Brugge.

Het overige gedeelte van de kustvlakte was dan verdeeld in een paar zeer uitgestrekte wateringen zoals bvb. de Blankenbergse watering waarvan het gebied nauwkeurig overeenstemt met het Oudland tussen Oostende en Blankenberge.

De administratie dezer wateringen was zeer ingewikkeld, doch zonder twijfel waren de instellingen der wateringen ondergeschikt aan de schepenbank der kasselrij die naast een algemeen toezicht, ook een algemene rechterlijke bevoegdheid had. De schepenbank was bevoegd telkens voor een aangelegenheid, hetzij het leggen van een nieuwe dijk, het vaststellen van een bijzondere belasting of het beslechten van een geschil over de belastingssomslag, een vonnis nodig was⁸⁷.

Vermeldingen en aanwijzingen aangaande het bestaan der wateringen dagtekenen uit de XIIIe eeuw en meer bepaald tijdens de regering van Diederik van de Elzas. Het was immers eerst na de aanleg der belangrijkste dijkensystemen dat men voor de afwatering binnendijks heeft moeten zorgen en dat de mogelijkheid werd geschapen om wateringen in te richten⁸⁸.

Hun gezaghebbend karakter hebben de wateringen door de eeuwen heen blijven bewaren spijt de vele politieke verwickelingen en ze zijn één der weinige middeleeuwse instellingen die de Franse Omwenteling hebben overleefd.

B. De watering van Veurne-ambacht

Territoriaal gezien bestond er dikwijls een zeker verband tussen de wateringen en de ambachten waarbij beider grenzen soms samenvielen. Zo hebben wij bijvoorbeeld de watering van Vladslo-ambacht, de watering van Kamerlinckx-ambacht, de watering van Woutermans-ambacht.

Een algemeen verschijnsel was dat echter niet, want de watering der Oude Yevene, de watering van Groede en Baarzande strekten zich uit over het Oostburg-ambacht⁸⁹.

In Veurne-ambacht bestonden twee wateringen, namelijk de Noord- en Zuidwatering waarvan de Noordwatering veruit de belangrijkste was.

Dat de watering hier reeds in de XIIIe eeuw ingericht was, blijkt uit een charter van 1184 waarin graaf Filips van de Elzas de abdij Ter Duinen ontslaat van belastingen op haar landerijen in Veurne-ambacht gelegen en waarin aan de monniken de opdracht gegeven wordt de zorg voor de grote sluis van dit gebied op zich te nemen⁹⁰.

(87) A. Verhulst, *Historische geografie*, B.G.N., XIV, (1959) blz. 36.

(88) *Historisch-geografische problemen*, blz. 20 - M. Gottschalk, *Historische geografie van westelijk Zeeuws-Vlaanderen*, d. I, blz. 21, is de mening toegedaan dat de oudste waterschappen «vrij zeker» uit de XIe eeuw dateren.

(89) M. Gottschalk, *Historische geografie van westelijk Zeeuws-Vlaanderen*, d. I, blz. 7.

(90) A.S.B., nr 227 - C.C.D., blz. 166: «... ab omni conditione communi atque exactione consuetudinaria perpetua sit indulta libertas, eo tenore ut ipsi fratres mag-

De Noordwatering van Veurne strekte zich uit over een oppervlakte van ongeveer 23.488 hectaren⁹¹. Het oppertoezicht over deze watering behoorde aan de schepenbank der kasselrij en het bestuur, met toestemming van alle grondeigenaars, aan de vier abten van het gewest, namelijk aan de abten der abdijen Ter Duinen, Sint-Niklaas⁹², Lo en Eversham, wier oordeel in alle gewichtige en belangrijke zaken werd gevraagd. In geval van onenigheid was het de taak van de schepenbank de geschillen bij te leggen⁹³.

De abt van Ter Duinen had het recht de watergraaf en een sluismeester aan te stellen, hetgeen spreekt voor de vooraanstaande rol van Ter Duinen als grondeigenares⁹⁴. Dit privilege, verbonden aan de waardigheid van abt van Ter Duinen, bleef hem toebehoren tot 1600. In het jaar 1600 verkocht de abt dit recht aan de kasselrij van Veurne tegen een totale som van 1.800 gulden; daarvan waren 1.600 gulden bestemd voor de abt, 100 gulden voor het klooster en 100 gulden om een drinkbeker te kopen voor de abt.

Eveneens werd het recht verkocht een sluismeester aan te stellen, dit ten bedrage van 50 gulden jaarlijks⁹⁵. Deze verkoop werd de dag der transactie door de prior en de andere kloosterlingen goedgekeurd⁹⁶, terwijl de abt van Clairvaux en de 12e december van hetzelfde jaar zijn toestemming aan gaf⁹⁷.

De Zuidwatering van Veurne-ambacht, langs de IJzer, strekte zich slechts uit over een oppervlakte van ongeveer 2.055 hectaren in de gemeenten Beveren, Haringe, Hoogstade, Krombeke, Pollinkhove, Reninge, Oosten West-Vleteren⁹⁸. Men noemde deze watering ook de Westbroekers van Veurne-ambacht om haar te onderscheiden van de Oostbroekwatering (Mer-

nam slusam sub sua custodia debeant conservare... » — C. De Visch, *Compendium*, blz. 41 : « Philippus comes Flandriae, rogante domino Hacketo, liberat omnes terras ecclesiae Dunensis quas tunc possidebat in officio Furnensi, videlicet mille quingentas et sex mensuras terrae, ab omni onere Wateringiae. ».

(91) J. Leper, *Kunstmatige inundaties in marietm Vlaanderen (1316-1945)*, blz. 60. — F. De Potter - E. Ronse - P. Borre, *Geschiedenis der stad en kastelnij van Veurne*, d. I, blz. 42, geven een oppervlakte van 23.508 hectaren.

(92) Aanvankelijk was het de abt van Vicoigne. Zie G. Van de Woude, *Ter Duinen*, blz. 35.

(93) G. Van de Woude, *Ter Duinen*, blz. 35.

(94) Stadsarchief Veurne, *Wittenboeck*, f. 31 : « ... sulck recht ende preeminentie als hy (den prelaet vander abdije vanden Dunen) heeft ende zyne voorsaten prelaten van alle oude tyden ghehadt hebben nopende tstellen van een watergrave tot bedienen ende administreren van de watergravië van de noordwateringhe der voornoemde stede ende casselrie, ende dit voor de somme van zestien hondert guldenen, eens te betalen tsint Jansmesse naestcommende, ende bovendien de somme van een hondert guldenen tot behoefve vanden voorseiden convente, metgaders ghelycke hondert guldenen tot eene schale voor den voornoemde heere vercoopere. Item zoo voort by den voornoemde heere prelaet by desen vercocht anden voornoemden heeren, de vercoopinghe accepteerende, sulck recht als hy heeft om te stellen eenen sluismeester tot bewaeren ende regieren van beede sluusen... ». Cfr. F. De Potter - E. Ronse - P. Borre, *Geschiedenis der stad en kastelnij van Veurne*, d. I, blz. 45.

(95) *Ibidem*.

(96) *Ibidem*, f. 31, verso.

(97) *Ibidem*.

(98) J. Leper, *Kunstmatige inundaties*, blz. 60.

kem, Zuid- en Noordschote en Woumen) en van de Beosterbroekwatering (de meersen van Esen, Handzame, Klerken, Werken en Zarren) die beide onder de Zuidwatering waren begrepen⁹⁹.

Aan het hoofd van de Zuidwatering stonden eveneens vier leden, namelijk de abdij van Eversham, de heren van Stavele, ten Broeke (Oost-Vleteren) en Roesbrugge, uit hoofde van hun leenhof¹⁰⁰.

De magistraat der stad en kasselrij van Veurne zond ieder jaar afgevaardigden om de rekening en het geschot goed te keuren en geldig te verklaren¹⁰¹.

De Zuid-, Oosterbroek- en Beosterbroekwateringen loosden hun water door de sluizen van Nieuwendamme, waarbij de kasselrij van Ieper 2/5 bijdroeg voor het onderhoud; van de overige onkosten werden 21/41 betaald door de Zuidwatering en 20/41 door de Oosterbroekwatering.

De watering van Beosterbroek betaalde niets voor het jaarlijks onderhoud der sluizen, had er ook geen toezicht of bestuur over, doch zij was gebonden de nieuwe sluizen voor een vijfde deel te helpen bekostigen¹⁰².

C. Het afwateringstelsel

Na de aanleg der eerste dijkenselsels hoefde men er eveneens voor te zorgen dat het poldergebied ontwaterd werd. Daartoe werden in de eerste plaats de bestaande krekken uitgediept waarbij ook nog verscheidene andere kanalen en kleinere grachten werden aangelegd¹⁰³.

In de streek van Veurne-ambacht geschiedde de uitwatering nog al gemakkelijk langs de IJzer die de landerijen bespoelde der Duinenabdij, Sint-Niklaasabdij, O.-L.-Vrouwabdij van Broekburg, e.a. Werd door Ter Duinen in Hulster- en Axelambacht de grootste zorg besteed aan de indijking, in het West-Kwartier daarentegen heeft ze vooral het afwateringstelsel uitgebouwd waarbij niet alleen afleidingskanalen moesten worden gegraven, doch ook sluizen dienden te worden gebouwd om de lage landerijen tegen eventuele overstromingen te vrijwaren.

Ten zuiden van het Hemmedomein der Duinenabdij, aan de samenloop van Venepe en Hemmeleed, bestond reeds vóór 1163 een belangrijke sluis, de Venepesluis¹⁰⁴. Dit Hemmeleed dat ten noorden van de Hemme de scheidingsgrens vormde met de bezittingen der O.-L.-Vrouwabdij van Broekburg, draaide dicht bij de IJzer naar het zuiden af, liep dwars door het Hemmedomein en mondde in de Venepe uit, die zelf de zuidergrens was van Duinens bezittingen¹⁰⁵.

(99) F. De Potter - E. Ronse - P. Borre, *Geschiedenis der stad en kastelrij van Veurne*, d. I, blz. 46.

(100) *Ibidem*.

(101) *Ibidem*, d. I, blz. 47.

(102) *Ibidem*.

(103) F.R. Moormann, *Over het ontstaan van het Veurne-ambachtse poldergebied*, Biekorf, L (1949), blz. 58.

(104) A.S.B., nr 450 - C.C.D., blz. 450: « ... Concessi quoque eidem modicum terre ex utraque parte Venepe, circiter trium mensurarum citra et ultra scusam... ». Cfr. G. Van de Woude, *Ter Duinen*, blz. 37.

(105) A.S.B., nr 439 - C.C.D., blz. 442. Voor de vereenzelving van de Venepe,

In het zuiden van het Hemmedomein was er dan nog de Bevericlus 106, waarschijnlijk in de Grote Beverdijk gebouwd, waarvoor in de Grote Brief van 1187 tot het onderhoud ervan 2 lb. waren voorzien 107.

Uit een oorkonde van 1183 voor de abdij van Ename blijkt dat Filips van de Elzas plannen had een verbindingskanaal te laten graven tussen Veurne en Diksmuide. Als schadevergoeding voor de aanleg van deze « aqueductus » doorheen de verschillende landerijen was door de graaf 5 mark per gemet voorzien 108. Vermits hiertoe ook gronden zouden ont-eigend worden van de abdij van Ename te Pervijze, werd in 1183 de vergoeding vastgesteld welke aan haar « hospites » aldaar zou worden uit-gekeerd 109. Of dit kanaal ooit werd gegraven weten we niet, doch in elk geval kunnen we niet akkoord gaan met R. Degryse, die deze waterloop aan de oostkant van de stad Nieuwpoort laat uitmonden 110.

Vooreerst staat er wel duidelijk in de tekst « aqueductum inter Furnes et Dixmuda » en daarbij heeft de abdij van Ename nooit bezittingen meer noordwaarts dan Pervijze gehad 111 zodat het moeilijk aanvaardbaar is dat bij het graven van een kanaal tussen Veurne en Nieuwpoort dit over het grondgebied van Pervijze zou geschieden.

In 1184 werd Ter Duinen door graaf Filips van de Elzas vrijgesteld van bijdrage in de algemene onkosten der watering van Veurne waarbij haar tevens de taak werd opgelegd de « magna slusa » te onderhouden. Als grondwerk moeten de grachten opnieuw gegraven worden die bij eventuele overstroming van de zee worden doorbroken, en wat het herstel van het houtwerk betreft, daarvoor wordt een kosteloze prestatie geëist als dit op één dag door één timmerman kan geschieden. Zware beschadiging daarentegen of het hernieuwen van de sluis moet met de medewerking en op kosten van de plaatselijke polderbevolking geschieden. Indien ten noorden van de Hemme een andere sluis zou moeten geplaatst worden dan moet die op een veilige plaats worden gebouwd en door de monniken onderhouden 112.

Waar was nu deze « magna slusa » gelegen?

zie blz. 22. Cfr. eveneens R. Degryse, 's *Graven domein te Nieuwpoort*, blz. 76, nr. 32 en R. Blanchard, *La Flandre*, blz. 168, fig. 34.

(106) C. De Visch, *Compendium*, blz. 54. Volgens zijn beschrijving was de Bevericlus ten zuiden van de Hemme gelegen.

(107) A. Verhulst-M. Gysseling, *Le Compte Général de 1187, connu sous le nom de « Gros Brief » et les institutions financières du comté de Flandre au XIIe siècle*, blz. 184 : « Ad conservandum Bevericdam 2 l. ».

(108) Ch. Piot, C.A.B., blz. 63, nr 68 : « Noverint et presentes et posterii quod Philippus, comes Flandrie, jussit fieri aqueductum inter Furnes et Dixmuda, incinium habentem ab Ysera et se longius extendentem per diversas diversorum terras. Unde factum est ut singuli, in hiis hereditatem habentes terris, pro estimatione dampni terrarum precium receperent, ita singule mesure quinque marcarum supputatione venderent... ».

(109) *Ibidem* - Zie ook L. Milis, *De abdij van Ename in de middeleeuwen*, Handelingen der Maatsch. voor Gesch. en Oudheidk. te Gent, XV (1961) blz. 25.

(110) R. Degryse, 's *Graven domein te Nieuwpoort*, A.S.E.B., LXXXV (1948), blz. 76.

(111) L. Milis, *De abdij van Ename in de middeleeuwen. Haar bezittingen in de periode 1163-1250*, Handel. Maatsch. Gech. en Oudh. Gent, XV (1961), blz. 1-48.

(112) A.S.B., nr 227 - C.C.D., blz. 166.

R. Degryse plaatste deze sluis aan de oostkant van Nieuwpoort waar hij het kanaal « inter Furnes et Dixmuda » in de IJzer liet uitmonden¹¹³. Daar we nu niet akkoord gaan wat betreft de loop van dit kanaal vervalt logischerwijze ook de reden om deze sluis ten oosten van Nieuwpoort te situeren. O.i. is deze « magna slusa » één en dezelfde sluis als de Venepe-sluis, die reeds in 1163 werd vernoemd¹¹⁴.

Ziehier waarom : in de oorkonde van het jaar 1184 waarin Filips van de Elzas de « magna slusa » onder de hoede stelt van Ter Duinen laat hij opmerken dat indien ten noorden van hun Hemmedomein eventueel een andere sluis wordt gebouwd, de monniken eveneens de zorg voor deze sluis op zich zullen moeten nemen¹¹⁵. Daarmee bedoelde graaf Filips dat zoals zij nu (in 1184) de « magna slusa » ten zuiden van de Hemme onderhouden zij eventueel ook voor de zorg van de « altera slusa » ten noorden van de Hemme zullen moeten instaan.

**

In 1218 ruilde Ter Duinen 6 gemeten grond tegen 6,5 gemeten met de burggraaf van Sint-Winnoksbergen om er een afleidingskanaal door te graven¹¹⁶. Toen Ter Duinen in 1221 de schepenen van Veurne de toelating had gegeven een leed nabij de Hemme aan te leggen, die afgesloten moest zijn, op voorwaarde dat de abdij daardoor geen schade zou lijden¹¹⁷ en toen dit in 1230 toch gebeurde waarbij vruchten, vee en weiden werden beschadigd tot een geraamde som van 200 lb. vl., dit ten gevolge het slecht onderhoud vanwege de schepenen, lieten zij als vergoeding de sloot en de beide oevers aan de abdij over¹¹⁸. Ook ten noorden van de Hemme, doorheen de landerijen der O.-L.-Vrouwabdij van Broekburg was omstreeks 1227 een nieuwe waterloop aangelegd¹¹⁹.

In de IJzer zelf, langswaar de afwatering geschiedde, dienden kanalisatiewerken te worden uitgevoerd wegens de toenemende verzanding.

In 1251 deden de Ieperlingen, voor wie de IJzer een zeer belangrijke rol speelde in hun handelsactiviteit, gravin Margareta de verbintenis aangaan in de watering van Nieuwpoort naar Ieper, dus in de IJzer, het nodige te doen voor de verhoging van het waterpeil en voor de oprichting van sluizen en sassluizen te zorgen¹²⁰.

(113) R. Degryse, 's *Graven domein te Nieuwpoort*, A.S.E.B., LXXXV (1948), blz. 77.

(114) Zie nota 104.

(115) A.S.B., nr 227 - C.C.D., blz. 166 : « ... Porro si in septentrionali parte Hem, alteram slusam, consideratione utilitatis, construi contingit, in solido ac tuto ponetur loco et eam cum gottis suis, lege superioris, fratrum cura tueri tenebitur... ».

(116) A.S.B., nr 537 - C.C.D., blz. 498.

(117) A.S.B., nr 566 - C.C.D., blz. 351.

(118) A.S.B., nr 629 - C.C.D., blz. 350.

(119) I. De Coussemaker, C.Bb., d. I, blz. 166, nr 124.

(120) Oorkonde van juni 1251. L.A. Warnkoenig-A.E. Gheldolf, *Histoire de la Flandre*, d. V, blz. 366, nr 34. Deze grafelijke verbintenis werd naderhand door vidimus bekrachtigd, o.a. in 1301 door Filips IV, koning van Frankrijk, en in 1364 door Lodewijk van Male, I.L.A., Diegerick, *Inventaire des archives de la ville d'Ypres*, d. I, blz. 170, nr 212 en blz. 206, nr 609. E. Vanden Bussche, *L'Yser, Notules sur cette rivière*, in *La Flandre*, 1875, blz. 371-404, inzonderheid blz. 391.

Tussen Diksmuide en Ieper, meer bepaald te Knokke, en aan de sluis van Nieuwpoort werden eveneens werken uitgevoerd die door de Ieperlingen zelf werden geleid. Als bijdrage voor de uitvoering dezer herstellingswerken schonk gravin Margareta in 1270 aan de stad Ieper een som van 1.500 lb. vl., te nemen op haar inkomsten der wateringten van Veurne en Brugge ¹²¹.

Toen gravin Margareta in 1265 verbeteringen had laten aanbrengen aan de sluizen te Nieuwpoort ¹²², ontstond een conflict tussen de watergraven van Veurne-ambacht en Ter Duinen nopens de bewaking van de nieuwe sluisdeur. De gravin besliste in 1269 dat de Duinenabdij over de sleutel der nieuwe sluisdeur zou zorgen, maar dat de door de abt aangestelde sluismeester onder het toezicht zou staan van de Veurnse watergraven, aan wie hij bij zijn in dienst treden een eed moest afleggen. Aan de sluismeester werd de verplichting opgelegd de sluisdeur te openen telkens de watergraven dit vereisten en rekenschap af te leggen over het gebruik der gelden aan hem uitbetaald voor de doorvaart der schepen door de sluis. Deze sluis was dus zowel voor de scheepvaart als voor het aflossen der polderwaters opgericht ¹²³.

Volgens een verordening van 1269, door Gwijde van Dampierre uitgevaardigd op aanvraag der schepenen van Veurne, moesten de waterlopen in Veurne-ambacht de volgende breedte hebben ¹²⁴:

Kolomme	Vanaf het westelijk uiteinde van Veurne-ambacht tot Gossemars' schuur: 3 roeden (11,70 m) ¹²⁵
Venepe ¹²⁶	Vanaf Gossemars' schuur tot de Vesinghe: 4 roeden (15,60 m)
Vesinghe	Tot de Dunval: 4 roeden (15,60 m)
Straterleet	Vanaf de Moerdijk tot de Kolomme: 2 roeden (7,80 m)
Steengracht	Vanaf de Kolomme tot Gossemars'schuur: 2½ roeden (9,75 m)
Krommegracht	Vanaf de Kolomme tot de Venepe: 2 roeden (7,80 m)

(121) I.L.A. Diegerick, *Inventaire des archives de la ville d'Ypres*, d. I, blz. 104, nr 118.

(122) *Ibidem*, d. I, blz. 89, nr 104.

(123) A.S.B., nr 1040 - C.C.D., blz. 357. Deze beslissing werd in 1309 door Jacob, abt van Sint-Niklaas, en Jan, deken van het Sint-Walburgakapittel door vidimus bekrachtigd, C.C.D., blz. 431; C.C.D., blz. 698 geeft confirmatie in 1324 door Lodewijk van Nevers gericht tot de baljuw van Veurne.

(124) Stadsarchief Veurne, *Charterboek*, f. 4. — A.S.B., nr 920.

(125) H. De Schrijver, *De oude landmaten in Vlaanderen*, blz. 22. De roede te Veurne is 3,8934 m = 3,90 m.

(126) De Venepe is de voortzetting van de Kolomme die buiten Veurne de naam Venepe bekommt, zie F. De Potter - E. Ronse - P. Borre, *Geschiedenis der stad en kastelnij van Veurne*, d. I, blz. 28.

Loogracht	Vanaf Veurne tot de Wail: 2 roeden (7,80 m)
Hanekinsleet	Vanaf de Moerdijk tot de Kolomme: 1½ roede (5,85 m)
Ard sleet } Velderleet }	Tot hun samenvloeiing: 1½ roede (5,85 m)
Ard sleet	Vanaf de samenvloeiing met het Velderleet: 2 roeden (7,80 m)
Langelis	Vanaf het Ardsleet tot de Dunval: 1¼ roede (4,88 m)
Dunval	Vanaf het westen tot de brug der « Cuetewich »: 2 roeden (7,80 m) Vanaf de brug der « Cuetewich » tot Nieuwpoort: 3¼ roeden (12,68 m)
Gracht	Tussen de Velsinghe en de brug der « Cuetewich »: 1½ roede (5,85 m)
Oude Aa ¹²⁷	1¾ roede (6,83 m)
Beveryc	Vanaf de Duinenbrug tot de Venepe: 3 roeden (11,70 m)
Zevardshem	Vanaf de Loogracht tot de watermolen: 1 roede (3,90 m)

Tenslotte gaf Gwijde van Dampierre in 1294 aan de stad Nieuwpoort de toelating stroomafwaarts van Nieuwendamme spuien op te richten en ook de nodige aarde van tussen de dijken weg te nemen om dit werk te kunnen verrichten ¹²⁸.

Dit alles wijst er op dat niet alleen de nodige maatregelen werden getroffen voor de afwatering van het polderland doch ook dat een gekanaliseerd waternet tot stand was gekomen, die voldeed aan de eisen door het verkeer te water gesteld.

Reeds vroeg was de IJzer een belangrijke handelsweg voor Ieper die via de Ieperlee met het IJzerbekken in betrekking stond. Mits de betaling van 1 denier per schip genoten de Ieperlingen volledige tolvrijdom langs de waterweg « inter locum illum qui vulgo dicitur Scipstal et Dixmutham » ¹²⁹.

(127) Begint tussen Lampernismolen en Oostkerke, loopt voorbij 's Heer-Willemskapelle om verder in de Venepe uit te monden. Zie F. De Potter - E. Ronse - P. Borre, *Geschiedenis der stad en kastelnij van Veurne*, d. I., blz. 32.

(128) L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes - Quartier de Furnes*, d. V, blz. 174, nr 25.

(129) I.L.A. Diegerick, *Inventaire des archives de la ville d'Ypres*, d. I, blz. 6, nr 5, a° 1167. — L.A. Warnkoenig-A. Gheldolf, *Histoire de la Flandre*, d. V, blz. 326, nr 6.

Omstreeks 1167 werden gronden gewonnen in de omgeving van Slijpe « juxta novum dam et extra fossatum maris »¹³⁰; deze « novum dam », naderhand Nieuwendamme genoemd, moet een constructie geweest zijn in dezelfde aard als hetgeen de Bruggelingen te Damme aan het Zwin voor de afwatering hadden laten aanbrengen, namelijk een waterkering met sluis¹³¹.

Naar gegevens zoals die in de Ieperse stadsrekeningen voorkomen weet men dat tijdens de winter 1296-1297 gedurende een periode van 122 dagen, 3.250 schuiten en 87 marktschepen door de Ieperse « overdrags » kwamen en er tol betaalden, hetgeen een gemiddelde maakt van 27 tolplichtige schepen per dag¹³².

Deze « Overdrags » waren dammen met schuine hellingen in de kanalen opgeworpen waar de vaartuigen overgetrokken werden bij middel van kabels en kaapstanders of draaispillen, waardoor aldus de overdracht op het waterpeil geschiedde¹³³.

De eerste werkelijke IJzerhaven, na het onbekende « Iserae portus » was Diksmuide, dat zoals haar naam laat vermoeden, nabij sommige werken van indijking en kanalisatie gelegen was¹³⁴. In 1127 wisten de burgers van Sint-Omaars er tolvrijdom af te dwingen, hetgeen wijst op het bestaan van een waterweg die de Aamonding, over Veurne met Diksmuide en verder met Ieper verbond¹³⁵.

Ook de ingezetenen van Diksmuide dat « portus » of handelshaven werd genoemd¹³⁶, hadden vrijheid van handelsbeweging verkregen en dit niet alleen op de jaarmarkten van Ieper en Mesen¹³⁷ doch ook gans Vlaanderen door¹³⁸.

Naast Diksmuide speelde ook Veurne, gelegen aan de Venepe, een niet geringe rol in de economie van het IJzerbekken, die door de Venepe met

(130) E. De Coussemaker, *Documents relatifs à la Flandre maritime*, Annales Comité flamand de France, d. V, (1859-1860), blz. 352, nr 1.

(131) R. Degryse, *Oude en nieuwe havens van het IJzerbekken in de middel-eeuwen*, A.S.E.B., LXXXIV (1947), blz. 13.

(132) A. De Smet, *Le compte de la navigation entre Bruges, Nieuport et Ypres (1395-1404)*, A.S.E.B., LXXII (1929) blz. 171 — G. De Marez-E. De Sagher, *Comptes de la ville d'Ypres de 1267 à 1329*, d. I, blz. 127.

(133) H. Pirenne, *Les « overdragh » et les « portes d'eau » en Flandre au XIIIe siècle*, in *Essays in Medieval history*, 1925, blz. 139-140.

(134) M. Gysseling, *Toponymisch woordenboek* d. I, blz. 272. Etymologisch betekent Diksmuide « monding van de dijk ».

(135) G. Espinas, *Recueil de documents relatifs à l'histoire du droit municipal en France des origines à la révolution*, d. III, blz. 292, keure van Sint-Omaars van 1127, verleend door Willem Clito, § 5 : « ... liberos omnes a teloneo facio ad portum Dickesmuide... »

(136) *Ibidem*.

(137) Dit blijkt onrechtstreeks uit een oorkonde van 1157 voor Sint-Omaars : « ... preterea idem ius eandemque consuetudinem ac libertatem quam habent Gandavenses, Brugenses, Furnenses, Dickesmuenses in nundinis Mencinis et in nundinis Ypre. » A. Giry, *Histoire de la ville de Saint-Omer et de ses institutions jusqu'au XIVe siècle*, blz. 380, nr. 7.

(138) In 1163 bekwamen de burgers van Nieuwpoort dezelfde « libertas » als die van Diksmuide : « ... Concessi etiam eis per totam Flandriam eandem libertatem quam habent oppidani de Dicasmuth ibi... » L. Gilliodts-Van Severen, *Contumes-Quartier de Furnes*, d. V, blz. 144, artikel 16.

de IJzer verbonden was¹³⁹. In 1176 verwierf Veurne volledige tolvrijdom te Nieuwpoort¹⁴⁰ dat intussen tot een nieuwe IJzerhaven was uitgegroeid aan de monding van de IJzer¹⁴¹.

III. HET BODEMGEBRUIK

Toen omstreeks het midden van de XIIe eeuw de kleigronden voldoende ontzout waren¹⁴², konden naast de schapen, de runderen er eveneens op leven en werden naderhand vele van deze weiden in akkerland omgezet¹⁴³.

De landbouw werd hoofdzakelijk beoefend op de kreekgruggen of « stroomgronden », die vooreerst, dank zij de resten van schaaldieren zeer kalkrijk waren en tevens gemakkelijk te bewerken. De kom- of poelgronden daarentegen, zwaar kleiig en die op een laag vochthoudend veen rusten, bleven de ideale bodem voor graasweiden¹⁴⁴.

Aldus werd vanaf het midden der XIIe eeuw het bodemgebruik in de Vlaamse kustvlakte gekenmerkt door het voorkomen van gemengde bedrijven: er was enerzijds de akkerbouw, meestal geconcentreerd op de stroomgronden, en anderzijds de veeteelt op de komgronden¹⁴⁵, waarbij de schaapteelt van overwegend belang bleef en de nodige wol leverde voor de Vlaamse draperie.

De eerste sporen van eigenlijke landbouwexploitatie in het IJzergebied dateren van de 2e helft der XIIe eeuw. In 1172 waren de vier schaapsgronden die de abdij van Ename sedert haar stichting in 1063 te Pervijze bezat, reeds in bouwland omgezet¹⁴⁶. De curia welke als centrum van deze gronden fungeerde, werd Lodenspyker geheten, hetgeen « vermaarde graanschuur » betekent¹⁴⁷. De specifieke graansoorten van het poldergebied waren tarwe en haver. Zo hoefde de Sint-Niklaasabdij van Veurne een jaarlijkse cijns van 1½ razier tarwe per gemet te betalen voor grond die ze te Schore gebruikte, wat dus op akkerbouw wijst aldaar. Deze cijns van

(139) Cfr. supra, blz. 22.

(140) L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes - Quartier de Furnes*, d. III, blz. 23, nr 4.

(141) Voor Nieuwpoort, zie R. Degryse, *Oude en nieuwe havens van het IJzerbekken in de middeleeuwen*, A.S.E.B., LXXXIV (1947) blz. 11 en vlg.

(142) *Historisch-geografische problemen*, blz. 13: Prof. Tavernier, « wanneer de afwatering normaal is — een belangrijke voorwaarde, want het zout moet op natuurlijke wijze weg kunnen: men gebruikte immers daartoe geen technische middelen — dan zijn er aanwijzingen dat minstens 100 jaar na hun occupatie de ontzouting van kleigronden nog aan gang kan zijn. Op kleigronden geschiedt de ontzouting zeer langzaam en bij slechte afwatering kan het ontzoutingsproces nog veel langer duren ».

(143) A. Verhulst, *Het Platteland*, in *Flandria Nostra*, d. I, blz. 28.

(144) P. Lindemans, *Geschiedenis van de landbouw in België*, d. I, blz. 415-416.

(145) J. Ameryckx, *Bodem en Bewoning in de zeepolders*, Natuurwet. Tijdschr., XL (1958), blz. 184: « Vermelden we ook dat de twee voornoemde morfogenetische eenheden in grote mate het bodemgebruik bepalen: de kreekgruggen worden overwegend als akkerland uitgebaat, de kommen als weiland. »

(146) Ch. Piot, C.A.E., blz. 51, nr 55. — Cfr. L. Milis, *De abdij van Ename in de middeleeuwen*, Hand. Maatsch. Gesch. Oudheid. Gent, XV, 1961, blz. 12.

(147) M. Gysseling, *Toponymisch woordenboek*, d. I, blz. 627.

1½ razier tarwe werd in 1179 door Filips van de Elzas in specie omgezet¹⁴⁸. Ook een aanzienlijk deel der grafelijke inkomsten uit de omgeving van Diksmuide bestond uit tarwe en haver, zoals blijkt uit de Grote Brief van 1187¹⁴⁹.

**

De ontginningsbeweging der elfde en volgende eeuwen was in gans Europa merkbaar¹⁵⁰, waarbij haar oorzaken derhalve wel van algemene aard moeten geweest zijn. De voornaamste oorzaak was ongetwijfeld de geweldige aangroei der Europese bevolking in de periode van betrekkelijke rust die volgde op de troebele eeuwen van invallen en burgeroorlog. Een tweede factor was in enkele streken, ook in Vlaanderen, de groei der steden met hun niet aan de primaire produktie deelnemende bevolking¹⁵¹.

Ook in het poldergebied en meer bepaald in het Middelland van het IJzerestuarius is de bevolking in snel tempo aangegroeid. De meeste lokaliteiten bestonden reeds in het begin der XIIIe eeuw. Het grootste gedeelte ervan werd nog in de loop der XIIe eeuw zelfstandige parochie¹⁵² en daarbij was deze bevolking zeker niet de minst talrijke van het graafschap. De berekeningen door H. Pirenne gemaakt op de repressielijsten na de slag van Cassel (1328), wijzen er op dat in het kustgebied een relatief dichte bevolking woonde.

(148) F. Van de Putte-C. Carton, C.N.F., blz. 231.

(149) A. Verhulst-M. Gysseling, *Le Compte Général de 1187, connu sous le nom de « Gros Brief », et les institutions financières du comté de Flandre au XIIIe siècle*, blz. 142, blz. 176.

(150) B. Slicher Van Bath, *De agrarische geschiedenis van West-Europa (500-1850)*, blz. 147-152, blz. 168-173.

(151) L. Voet, *Het platteland, maatschappelijk en economisch*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, d. II, Hoofdstuk XVII, blz. 468.

(152) Zie blz. 9 en vlg.

N.B. L. Hendrickx, *De sociale samenstelling van het Vlaamsche leger in de slag bij Cassel (1328)*, *Nederlandse Historiebladen*, jg. 2 (1939), blz. 88-90.

Eigendomsverhoudingen :

Aantal gemeten	Aantal personen in de kasselrij Veurne
1 tot 5	629
5 tot 10	248
10 tot 15	93
15 tot 20	56
20 tot 25	17
25 tot 30	9
30 tot 35	8
35 tot 40	6
40 tot 45	2
45 tot 50	4
50 tot 60	2
60 tot 110	1

Hoeveel gemeten besloeg in die tijd een middelmatige hoeve ? Zannekin die 38 gemeten grond bezat te Lampernisse wordt in de kronieken aangeduid als een zeer welstellend eigenaar en grondbezitter in het dorp. Zie hierover A. Verhulst, *Het landbouwbedrijf van de 12e tot de 14e eeuw*, blz. 105. — *Uitgestrekteid der bedrijven*, in *Flandria Nostra*, d. I.

Volgens de gegevens van deze bron zou zij meestal uit vrije boeren of ambachtslieden bestaan ¹⁵³.

Werden door de repressie getroffen ¹⁵⁴:

	<i>Eigenaars</i>	<i>Niet-eigenaars</i>	<i>Totaal</i>
Wulpen	26	2	28
Booitshoeke	15	21	36
Oostkerke	15	3	18
Ramskapelle	13	3	16
Stuivekenskerke	26	5	31
Oostduinkerke	16	2	18
Zoetenaai	1	2	3
Eggewaartskapelle	15	2	17
Avekapelle	13	4	17
Kaaskerke	18	8	26
Lampernisse	37	10	47
Pervijze	38	14	52
Sint-Katharine			
Nieuwkapelle	11	1	12
's Heer-Willemskapelle	9	3	12
Oudekapelle	3	—	3
Sint-Jacobskapelle	8	—	8
Sint-Mariakapelle	1	—	1
Nieuwpoort	76	98	174
Nieuweheide	8	6	14
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
Totaal	349	184	533

Moesten we het aantal ouderlingen, zieken, vrouwen, kinderen en in de eerste plaats zij die niet vochten, vluchtten of niet gestraft werden kunnen ramen, dan zouden we vermoedelijk tot een groot dichtheidscoëfficiënt komen.

(153) H. Pirenne, *Le soulèvement de la Flandre maritime de 1323-1328*, C.R.H., Bruxelles, 1900.

(154) We beschouwen enkel de dorpen rondom het IJzergebied gelegen.

HOOFDSTUK III

DE INPOLDERING VAN DE IJZERMONDING

In het laatste kwart van de XIIe eeuw was de huidige IJzerbedding zowel vanuit het westen als vanuit het oosten zeer dicht genaderd. Enkel in de IJzermonding, tussen de binnenduinen van Westende en Sandeshoved, werden daarna nog belangrijke polders gewonnen.

De monding van de IJzer werd vanuit het zuiden strooksgewijze ingedijkt door de O.-L.-Vrouwabdij van Broekburg en vanuit het noorden door de Sint-Pietersabdij van Oudenburg.

I. DE O.-L.-VROUWABDIJ VAN BROEBURG

A. Indijkingen

De O.-L.-Vrouwabdij van Broekburg wist vroeg inkomsten en eigendommen in het IJzergebied te verwerven. Was de abdij reeds in 1104 begiftigd door graaf Robrecht II met de tienden op de aanslibbingsgronden langsheen de IJzer te Diksmuide¹, in 1107 schonk dezelfde graaf haar het nieuw gevormd duin Sandeshoved « que per iactum maris iam crevit »². Dit duin dat gedurende de Duinkerke III A-transgressie was gevormd op de meest landinwaarts gelegen zandbanken die in het inbraakgebied waren afgezet³, werd reeds tussen de jaren 1083 en 1093 vermeld in een ruil tussen graaf Robrecht I van Vlaanderen en Engelbert, abt van Sint-Winoksbergen⁴.

Het IJzerestuarium slibde meer en meer toe en talrijke nieuwe schorren vormden zich in de IJzer waardoor Sandeshoved o.m. als 't ware aangroeide: « ... que per iactum maris iam crevit et que in posterum accrescet... »⁵.

Deze dichtslibbing van het IJzerestuarium geschiedde in hoofdzaak met materiaal door de zee aangebracht. Het slib, door de vloedstroom in het estuarium aangespoeld, bezinkt er slechts gedeeltelijk waardoor de grootte hoeveelheid bij laag tij terug zeewaarts wordt gevoerd. Aan de ingang van het estuarium neemt de snelheid van de ebbestroom af en het meegevoerd materiaal wordt er afgezet⁶.

(1) I. De Coussemaker, C.Bb., d. I, blz. 1, nr 1 — F. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandre*, blz. 95, nr 31.

(2) I. De Coussemaker, C.Bb., d. I, blz. 9, nr 13 — F. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandre*, blz. 103, nr 37.

(3) F. Moormann-J. Ameryckx, *Verklarende tekst bij het kaartblad Nieuwpoort 36 W*, blz. 13-14. Cfr. eveneens *Historisch-geografische problemen*, blz. 17.

(4) A. Pruvost, C.B.W., d. I, blz. 86. Voor de datering zie F. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandre*, blz. XXXII.

(5) I. De Coussemaker, C.Bb., d. I, blz. 9, nr 13. — F. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandre*, blz. 103, nr 37.

(6) R. Tavernier, *De geologische ontwikkeling van de Vlaamsche kust*, Wetenschap in Vlaanderen, IV, (1938), kol. 26-27.

Het tiend op de schorgronden gevormd tussen het goed van het Sint-Walburgakapittel van Veurne en Lammekensknoc schonk Boudewijn VII in 1111 aan de O.-L.-Vrouwabdij van Broekburg⁷. Uit een bekrachtigings-oorkonde van Boudewijn VII weten we dat het Sint-Walburgakapittel nabij Sandeshoved, in de nabijheid van de IJzer, bezittingen had⁸, en Lammekensknoc was ten oosten van Nieuwpoort gelegen⁹.

Toen Boudewijn VII in 1115 enkele giften bevestigde, aan de O.-L.-Vrouwabdij geschonken, voegde hij er nog een « nova(m) terra(m) super flumen Isaram » aan toe « et quidquid ibi terre accrescendum est »¹⁰. Dit nieuw land langs de IJzer was waarschijnlijk ten noord-oosten van Ramskapelle gelegen. Immers toen gravin Sibilla in 1138 het land dat vroeger Bertulf, de proost van het Sint-Donatiaankapittel te Brugge toebehoorde, en te Ramskapelle gelegen was, aan Ter Duinen vermaakte, grensde dit land ten noorden aan het « terra Broburgensis ecclesiae »¹¹.

De eerste bezittingen der O.-L.-Vrouwabdij van Broekburg in het IJzergebied lagen dus ten noord-oosten van Ramskapelle tussen Sandeshoved en het Hemme-uithof der Duinenabdij en daarbij nog was de abdij begiftigd met alle aanslibbingsgronden aldaar.

Ook nabij Diksmuide verwierf de O.-L.-Vrouwabdij grondbezit: in 1164 kocht de abdis er ten behoeve van het klooster een ingedijkt schorgebied dat « Nieuwland » werd genaamd¹². Het betrof hier land gewonnen uit de Oude Aa, ten zuid-westen van Diksmuide, zoals blijkt uit een bevestigings-oorkonde der abdisgoederen van 1183 door Paus Lucius III¹³. Niettemin was het vooral nabij Sandeshoved dat de O.-L.-Vrouwabdij van Broekburg haar bezittingen wist uit te breiden. Ze bezat er niet alleen Sandeshoved zelf en een « nova terra » ten zuiden ervan, doch tevens alle alluviale gronden.

De zuidkant van de brede IJzermonding werd door een dijk afgesloten, de Gravedijk, die was aangelegd vanaf Nieuwpoort, gedeeltelijk op het duin Sandeshoved, tot de plaats waar de huidige Uniebrug ligt. Tegen deze zuidelijke dijk vormde zich een schor dat geleidelijk aangroeide naarmate de IJzer zich in noordelijke richting verlegde en strooksgewijze werd inge-

(7) I. De Coussemaker, C.Bb., d. I, blz. 9, nr 12 — F. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandre*, blz. 134, nr 54.

(8) *Liber privilegiorum Sanctae Walburgis*, f. 2, verso, a° 1114. — A. Koch, *Actes des comtes de Flandre de la période de 1071 à 1128*, B.C.R.H., CXXII (1957), blz. 269, nr 2.

(9) M. Gysseling, *Toponymisch woordenboek*, d. I, blz. 589. Cfr. eveneens K. De Flou, *Woordenboek der Toponymie*, d. IX, kol. 48: « Lammekensknoc is een plaats tegen de IJzer, nabij Nieuwpoort ».

(10) I. De Coussemaker, C. Bb., d. I, blz. 16, nr 20 — F. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandre*, blz. 165, nr 71.

(11) A.S.B., nr 439 - C.C.D., blz. 442. Een oorkonde van 1227 wijst eveneens op het grondbezit der O.L.Vrouwabdij te Ramskapelle: « ... super piscatione novissimi aqueductus facti in Ramskapella per terras ecclesie Broburgensis... ». I. De Coussemaker, C.Bb., d. I, blz. 116, nr 124.

(12) I. De Coussemaker, C.Bb., d. I, blz. 54, nr 57: « ... terram quandam in Dicasmuda sitam, ab adjacentibus vicinis nieweland sive novam terram de veteri palude factam... »

(13) *Ibidem*, d. I, blz. 81, nr 77: « in Dikesmutha novam terram de veteri Ha, quam abbatissa Claricia a Bernardo de Somerghem et a Boidino Bris emit... ».

dijkt. Hierdoor ontstond in de binnenbocht van de oorspronkelijke IJzer het Nieuwlandekin of Groot-Noord-Nieuwlandpolder ¹⁴.

Wanneer werd deze polder ingedijkt ?

Hoewel rechtstreekse gegevens betreffende de indijking van de Groot-Noord-Nieuwlandpolder ontbreken toch is het enigszins mogelijk het ontstaan ervan in een chronologisch raam te situeren.

De ontwikkeling en groei van Sint-Joris is eng verbonden met het ritme van de grondaanwinst in het IJzerestuarium: immers gans zijn gebied is praktisch volledig gewonnen door de indijking der slikken en schorren in de binnenbocht van de IJzer.

Oorspronkelijk strekte Ramskapelle zich tot de IJzer uit en was de kerk van Sint-Joris slechts een hulpkerk aan de uiterste noord-oost grens van de parochie, ten behoeve van de bevolking die zich op de schorren ging vestigen welke tegen de Gravedijk ontstonden. Door de strooksgewijze indijking dezer schorren breidde het grondgebied zich in noordelijke richting uit en werd Sint-Joris omstreeks 1240 als een zelfstandige parochie van Ramskapelle afgesplitst ¹⁵.

Hieruit valt o.i. af te leiden dat het grootste deel van de Groot-Noord-Nieuwlandpolder omstreeks 1240 was ingedijkt: niet alleen schijnt de uitgestrektheid en de bevolking van Sint-Joris voldoende aangegroeid om haar als zelfstandige parochie op te richten, maar ook blijkt uit een document van 1254 dat de watering en het onderhoud van het dijkensysteem in de Groot-Noord-Nieuwlandpolder toen reeds volledig was gereguleerd ¹⁶.

Langs de westelijke dijk van de Groot-Noord-Nieuwlandpolder, waarvan het onregelmatig verloop op zijn complexe samenstelling en strooksgewijze indijking wijst ¹⁷, vormden zich nieuwe schorren. In 1272 kwam de O.-L.-Vrouwabdij van Broekburg er in het bezit van een nieuwe polder, Hemmekin genaamd, die ze van gravin Margareta en haar zoon Gwijde van Dampierre kreeg als vergoeding voor een gedeelte van Sandeshoved dat Filips van de Elzas onteigend had voor de stichting van Nieuwpoort, zonder daarbij rekening te houden met de rechten der O.-L.-Vrouwabdij ¹⁸.

(14) Over de techniek van indijking, Zie J. Amerycx, *Over de indijking van enkele polders in het IJzerestuarium*, Natuurw. Tijdschr., XXXII (1950) blz. 99-103.

(15) F. Van de Putte - C. Carton, C.N.F., blz. 12, stellen als datum 1240 voorop. De eerste vermelding van Sint-Joris (ook soms Nieuwland genoemd) als parochie die wij konden terugvinden dateert van 1250: « ... novem parrochiarum videlicet... Nove Terre... ». F. Van de Putte - C. Carton, C.N.F., blz. 149. — A.S.B., nr 956, a° 1264: « ... in parrochia Sancti Georgii iuxta Novum Portum... ».

(16) I. De Coussemaker, C.Bb., d. I, blz. 218, nr 220 — Eveneens bij M. Mollat, *Les hôtes de l'abbaye de Bourbourg*, in *Mélanges Louis Halphen*, blz. 520.

(17) J. Amerycx, *Over de indijking van enkele polders in het IJzerestuarium*, Natuurw. Tijdschr., XXXII (1950) blz. 101. Dit blijkt eveneens uit de tekst: « ... Quotienscumque vero terra aliqua ibi accreverit et eadem hospitibus... ad circumfodendum oblata fuerit... ». I. De Coussemaker, C.Bb., d. I, blz. 218, nr 220.

(18) I. De Coussemaker, C.Bb., d. I, blz. 173, nr 182. — L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes - Quartier de Furnes*, d. V, blz. 162, nr. 14.

Deze polder besloeg een oppervlakte van 29 1/8 gem. en werd als volgt begrensd:

ten oosten: de dijk van Nieuwlandekin (Abdessedijk)

ten westen: de Hem van Ter Duinen

ten noorden: de dijk langs de IJzer

ten zuiden: de Gravedijk.

Ten oosten was het Hemmekin begrensd door de dijk van Nieuwlandekin of de Abdessedijk die de Groot-Noord-Nieuwlandpolder omsloot.

Ten westen ervan lag « le Hem ke cil des Dunes tienent et ont useit ». Dit goed is geenszins te vereenzelvigen met het grote Hemmedomein te Ramskapelle, doch het is de benaming voor de huizen en gronden die Ter Duinen ten oosten van Nieuwpoort bezat.

Het was rond 1190 dat Ter Duinen te Nieuwpoort in het bezit kwam van een huis en grond. Immers in 1233 oorkondt abt Amilius van Baudelo dat Ter Duinen, uit gift van Filips van de Elzas, reeds meer dan 43 jaar te Nieuwpoort huis en goed bezit dat diende als refugeplaats voor de conversen en om er hun netten te drogen¹⁹. Uit de inventaris van het goederenbezit der Duinenabdij die in 1246 werd opgemaakt op last van gravin Margareta, blijkt dat dit land ten oosten van Nieuwpoort naast het huis van Ter Duinen een oppervlakte had van 24 gemeten²⁰.

Ten zuiden grensde het Hemmekin aan de « dic le conte » of Gravedijk, vanwaar haar benaming « Hem sive Utdiec comitis ».

Ten noorden ten slotte was deze polder door de dijk « ke on apele le Yssore » beschermd.

In 1275 kocht Ter Duinen nog 26 gemeten nieuw land te Nieuwpoort, nabij haar Hem, aan de O.-L.-Vrouwabdij van Broekburg voor 30 pond parisis²¹ waardoor Ter Duinen aldan in het bezit kwam van 50 gemeten.

Uit een onenigheid die in 1350 oprees tussen de O.-L.-Vrouwabdij van Broekburg en de Duinenabdij betreffende het onderhoud der dijken en verdere bedijkingen nabij hun gronden in de IJzermonding, blijkt dat reeds geruime tijd 30 gemeten grond ingedijkt waren ten oosten van Nieuwpoort, waarvan beide abdijen elk de helft in eigendom hadden. Deze polder « le petit Waskin » genaamd, was op kosten van Ter Duinen bedijkt doch nu maken ze een akkoord voortaan op gezamenlijke kosten dijken aan te leggen terwijl de abdij van Broekburg zelf twee dijken zal bekostigen²².

Of daarop nog gronden werden bedijkt in de binnenbocht van de oorspronkelijke IJzer, blijft een open vraag en lijkt eerder onwaarschijnlijk; wellicht betrof deze regeling meer het versterken der bestaande dijken dan werkelijke inpoldering.

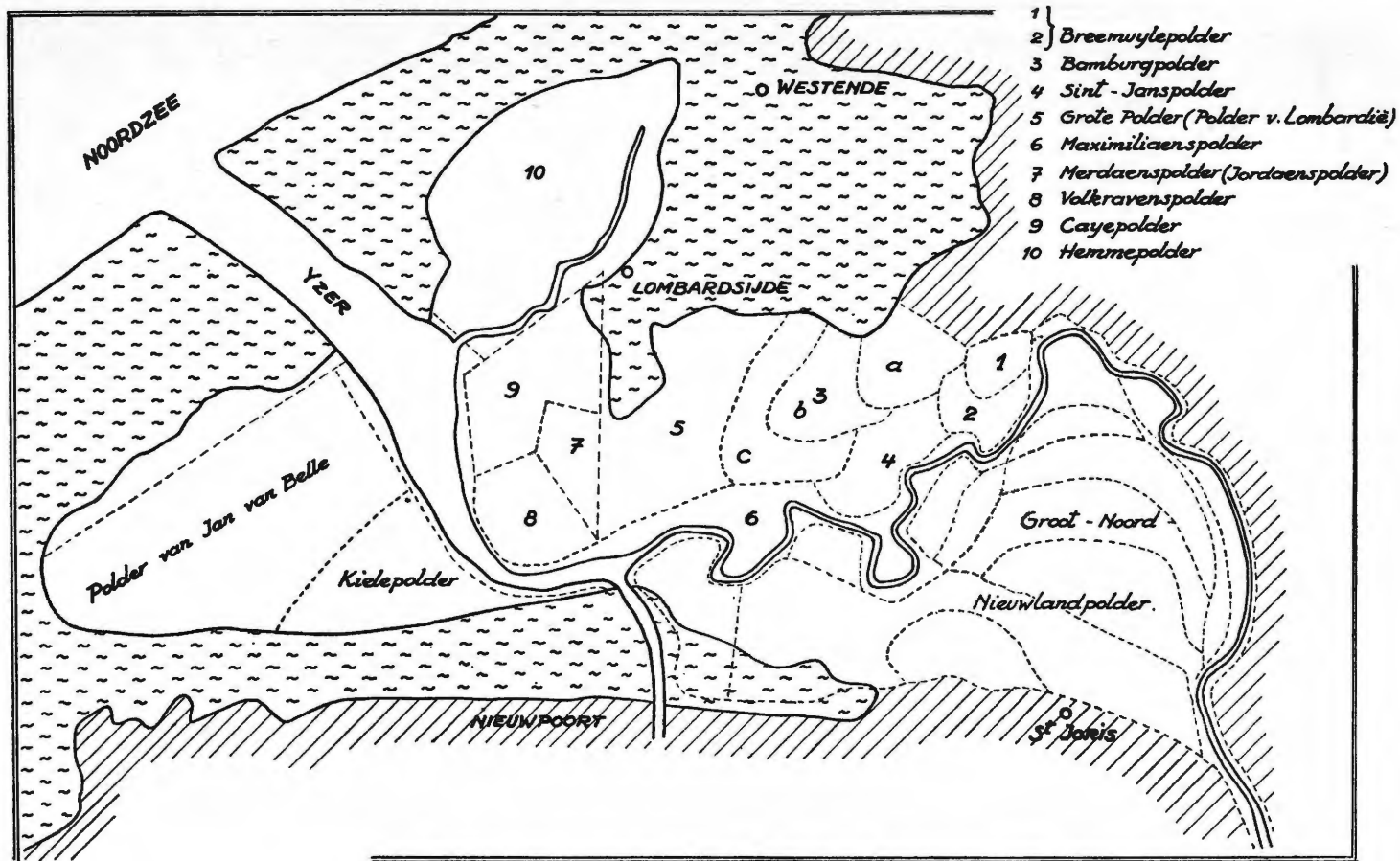
Andere bezittingen der O.-L.-Vrouwabdij in het IJzergebied:

(19) A.S.B., nr 670: « Ego frater Amilius dictus abbas de Baudelo presentis et futuris notum esse volo quod ecclesia de Dunis ex dono pie memorie Philippi, comitis Flandrie, omni tempore quo ego fui in ordine per quadraginta tres annos et amplius, habuit domum et terram apud Niewepoort ubi recia sua sicare solent et extendere conversi eiusdem ecclesie piscatores... »

(20) A.S.B., nr 324 - C.C.D., blz. 200.

(21) A.S.B., nr 1137 - C.C.D., blz. 411.

(22) I. De Coussemaker, C.Bb., d. I, blz. 260, nr 251.

Fig. 5 De polders in de Uzermondung

Leffinge	20 roeden	C.Bb., d. I, blz. 21, nr 25
Pervijze	42 gemeten	C.Bb., d. I, blz. 40, nr 45
Slijpe	schaapsgrond	C.Bb., d. I, blz. 18, nr 22
	16 gemeten	CBb., d. I, blz. 149, nr 164
	18 gemeten	CBb., d. I, blz. 149, nr 164

B. De afwatering

In het verlandingsproces van het overstromingsgebied van de IJzer zijn twee perioden te onderscheiden: een eerste periode waarin het grootste gedeelte van het polderland op natuurlijke wijze teruggewonnen werd en een tweede waarin de mens door daadwerkelijk ingrijpen gronden aan de zee wist te ontrukken.

Aan deze dubbele ontwikkeling beantwoordt een tegenstelling op waterstaatkundig gebied. Er zijn de zeer uitgestrekte wateringen die ongeveer overeenstemmen met de grote natuurlijk drooggekomen gehelen, zoals bvb. de Blankenbergse watering tussen de dijk der Blankenbergse watering, lopend van Bredene tot Oudenburg, en de Blankenbergse dijk. Anderzijds zijn er de kleine zelfbesturende wateringen binnen het door indijking gewonnen « nieuwanland » zoals bvb. ten noordoosten van Brugge en aan de monding van de IJzer ²³.

In de binnenbocht van de oorspronkelijke IJzer vormde de Groot-Noord-Nieuwanlandpolder der O.-L.-Vrouwabdij van Broekburg, ongeveer 320 hectaren groot ²⁴, een autonome watering, waarvoor een 13-eeuwse optekening van de regels die de waterstaatszorg beheersten, bewaard is ²⁵.

Uit dit dokument blijkt dat de abdijs binnen haar polder geheel autonoom in waterstaatszaken optreedt: zij is het, die aan haar hospites de reglementen der waterstaatszorg oplegt en ze in geval van nalatigheid bestraft.

De abdis is de eigenaarster van alle waterlopen en verbiedt de hospites deze toe te werpen, behalve in de oogsttijd — dit om de vruchten in te halen — doch vóór 1 oktober moeten ze opnieuw uitgegraven zijn op straf van 3 pond. Zo de afwateringskanalen niet vóór de winter in hun oorspronkelijke toestand hersteld zijn, moet de schout daarvoor de nodige arbeidskrachten aanwerven en de hospites een dubbele boete opleggen.

Uit deze reglementering blijkt het belang van een perfect afwateringsstelsel binnen de polder en komt ook tot uiting dat de abdijs volledig de plaats inneemt die in de grote wateringen aan de openbare macht toekomt. Daar zijn het de schepenen, die een dijkbreker bestraffen met het afhakken van de hand ²⁶ en die, bij het aanleggen of versterken van grote

(23) A. Verhulst, *Historische geografie*, B.G.N., XIV (1959) blz. 32-37, passim. Cfr. S.J. Fockema Andreae, *Studiën over Waterschapsgeschiedenis, V, Zeeuws-Vlaanderen*, blz. 1-16.

(24) J. Leper, *Kunstmatige inundaties in maritiem Vlaanderen*, blz. 190.

(25) I. De Coussemker, C.Bb., d. I, blz. 218, nr 220. Eveneens bij M. Mollat, *Les hôtes de l'abbaye de Bourbourg*, in *Mélanges Louis Halphen*, blz. 520.

(26) L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes-Franc de Bruges*, d. II, blz. 3, nr 1, § 19: « Quicumque dicum maris ruperit, protractus a veritate a scabinis accepta, dextram amittet, et omne bonum illius in manu comitis et castellani erit ».

dijken, bepalen hoe dit gebeuren zal en wie voor de onkosten en dies meer zal moeten instaan ²⁷.

II. DE SINT-PIETERSABDIJ VAN OUDENBURG

A. Oudenburg en de Sint-Pietersabdij

De geschiedenis van Oudenburg klimt op tot de Gallo-Romeinse periode. Opgroeven onder leiding van Dr. J. Mertens in 1956 en 1957 hebben uitgemaakt dat Oudenburg een Romeins steunpunt was aan de Vlaamse kust en een belangrijke ontwikkeling kende ²⁸.

Dit castellum verloor haar betekenis toen de Romeinen de kuststreek verlieten zonder dat het door de Duinkerke II-transgressie werd overspoeld. De vesting van Oudenburg was immers gebouwd op een smalle, lang-gerekte strook zandgrond, gelegen tussen de noordergrens van de parochie Roksem en de polderstreek, waarop dan ook de eerste kerk werd gesticht, toegewijd aan Sint-Pieter ²⁹.

Roksem, één der oudste parochies in Vlaanderen, was zeer uitgestrekt en uit dit parochiaal gebied zijn dan verscheidene dochterkerken, hulpkerken ontstaan die tot nieuwe parochies uitgroeiden.

Ten westen van Roksem ontstond Westkerke, en ten noorden Ettelgem en Oudenburg. De kerk van Oudenburg ontstond op de uiterste grens van de zandstreek en aan de grens van het poldergebied, alwaar ze werd opgericht ten behoeve van de bevolking die zich met de regressie van de zee (begin VIIIe eeuw - begin XIe eeuw) in het poldergebied ging vestigen ³⁰.

Zo komt het dat de Sint-Pieterskerk, die rond het midden van de VIIIe eeuw werd gesticht, niet in het midden van de parochie Oudenburg gelegen is, maar wel op de zuidelijke smalle strook zandgrond zodat bijna gans het parochiaal gebied ten noorden van de kerk in het poldergebied gelegen is ³¹. De Sint-Pieterskerk werd in 1056 in steen herbouwd ³² en na haar voltooiing, de 1e mei van het jaar 1070 gewijd ³³.

Toen dan in 1084 te Oudenburg door Arnulf, bisschop van Soissons, een benediktijnerabdij werd gesticht, werd ze begiftigd met deze nieuwe kerk waaraan de abdij de naam van Sint-Pieters ontleende ³⁴.

(27) *Ibidem*, d. II, blz. 65, nr 13. Keure van Heyensluis, a° 1282.

(28) J. Mertens, *Oudenburg en de Vlaamse kustvlakte tijdens de Romeinse periode*, Biekorf, LIX (1958) blz. 321-340 en J. Mertens, *Oudenburg, Romeins steunpunt aan de Vlaamse kust*, Wetenschappelijke Tijdingen, XVIII (1958) kol. 89-94.

(29) J. Noterdaeme, *Het ontstaan van de parochie Oudenburg*, Sacris Erudiri, X (1958) blz. 153.

(30) *Ibidem*.

(31) *Ibidem*, blz. 160-161.

(32) L. Devliegheer, *Oudheidkundig onderzoek van de Sint-Pieterskerk te Oudenburg*, A.S.E.B., XCV (1959) blz. 137-162. Cfr. eveneens H. Van Werveke, *Over Kerkbouw vóór de XIIIe eeuw*, album opgedragen aan Prof. Dr. J. Vercouillie, II, blz. 343-349.

(33) M. Gysseling, *Noti's, aan de hand van Mirakelen, over de bouw van een kerk te Oudenburg in de XIe eeuw*, Oostvlaamse Zanten, XVIII (1943) blz. 113.

(34) *Monasticon Belge*, III, *Province de Flandre occidentale*, d. I, blz. 57-58.

B. De indijkingen door de Sint-Pietersabdij

Het is vooral in de Westhoek van het Brugse Vrije dat de Sint-Pietersabdij van Oudenburg actief deelnam aan de inpoldering van het IJzerestuarium. Het uitgangspunt van haar indijkingswerk aldaar was de toekenning aan haar in 1173 door graaf Filips van de Elzas van alle nieuwe gronden nabij Westende tussen de duinen en de IJzer³⁵.

De IJzer stroomde toen praktisch van oost naar west tussen de binnenduinen van Nieuwpoort (Sandeshoved) en die van Westende, dewelke zich hadden ontwikkeld op de meest landinwaarts gelegen zandbanken. In dit gedeelte van het estuarium dat aldus door de binnenduinen grotendeels van de zee was afgesloten, kwam op het zandig substraat klei tot bezinking en ontstonden talrijke schorren³⁶.

Het waren deze aanslibbingsgronden, tussen de binnenduinen van Westende en de IJzer, die in 1173 aan de Sint-Pietersabdij ter bedijking werden toegekend. Voor iedere 8 gemeten grond die aldaar door de abdij zouden bedijkt worden, moest ze aan de graaf jaarlijks één mark zilver betalen³⁷.

Kort daarop kwam de abdij in moeilijkheden met Jan van Westende die bepaalde rechten op deze gronden te Westende opeiste. Jan zag in 1187 af van alle rechten op voorwaarde dat de abdij hem jaarlijks 4 pond Vlaams zou betalen³⁸.

Pas was dit conflict verholpen of nieuwe moeilijkheden ontstonden: Jan van Westende weigerde nu Sint-Pieters toegang tot haar bezittingen al over zijn gronden. Door een uitspraak van 1196 werd Jan van Westende verplicht de abdij doorgang te verlenen terwijl Sint-Pieters hem 25 mark eens moest betalen voor het weggebruik³⁹.

De monniken hebben terstond de hand aan het werk geslagen en strooksgewijze de schorren ingedijkt die zich tegen de binnenduinen van Westende (het zgn. Veld) vormden.

Toen de Bamburghoeve, op deze nieuwe gronden te Westende tot stand gekomen, voor het eerst in 1210 werd vermeld⁴⁰, waren reeds enkele polders ten zuid-oosten van de latere Bamburgpolder gewonnen. Dat deze polders (aangeduid als 1 en 2) ouder zijn dan de Bamburg is duidelijk te zien aan de constructie der dijken. Op de luchtfoto en ook op de militaire

(35) R.A.B., *bl. nr 6654* - De oorkonde die onder *bl. nr 6655* op het Rijksarchief te Brugge berust en uitgegeven is bij F. Van de Putte, *Chronicon monasterii Aldenburgensis Majus*, blz. 97, nr 12 is blijkens onderzoek o.l.v. Prof. E.I. Strubbe een falsum. Het is deze oorkonde die in het cartularium der Sint-Pietersabdij werd overgeschreven (f. 44 recto).

(36) F. Moormann-J. Ameryckx, *Verklarende tekst bij het kaartblad Nieuwpoort 36 W*, blz. 14.

(37) R.A.B., *bl. nr 6654*.

(38) R.A.B., *bl. nr 6662*. Oorkonde *bl. nr 6661* is blijkens onderzoek een falsum. *Bl. nr 6661* is uitgegeven bij E. Feys-D. Van De Castele, *Histoire d'Oudenbourg*, d. II, blz. 97.

(39) R.A.B., *bl. nr 6666*. — E. Feys-D. Van De Castele, *Histoire d'Oudenbourg*, d. II, blz. 99.

(40) R.A.B., *bl. nr 6674*. De aanduiding « 1208 » op de rug van de oorkonde is foutief.

kaarten valt op te merken dat de knikpunten in de zuidoostelijke dijk van de Bamburgpolder anders gezicht zijn dan de westelijke, jongere knikpunten. Aldus werd het meest oostelijk deel van de zuidoostelijke dijk van de Bamburgpolder aangelegd vóór de indijking der polders, als 1 en 2 aangeduid en werd pas daarna de oudste dijk gebouwd die de Bamburghoeve van de zee afsloot ⁴¹.

Het zuidelijk gedeelte van deze polders, 1 en 2 (het gedeelte ten zuiden van de vaart van Plassendale), werd later Breemuyle of ook Moreelspolder genaamd ⁴², en had een oppervlakte van ongeveer 35 gemeten ⁴³. Later werd dan de Bamburgpolder verder uitgebreid door de strooksgewijze indijking van de slibgronden, tegen de binnenduinen van Westende afgezet, waardoor de techniek van indijking van de Bamburg- als van de Groot-Noord-Nieuwlandpolder identiek is ⁴⁴.

Intussen waren de zeeduinen grotendeels gevormd door opwaaiing en fixatie van zeezand op de strandbanken gelegen vóór de binnenduinen. In deze inhammen tussen de binnenduinen en de zeeduinen kwam kleiig materiaal tot bezinking en ontstonden schorren die na indijking de buitenpolders van het IJzerestuarius vormden.

In 1226 waren de tienden op een gedeelte van deze gronden tussen de binnenduinen van Westende en de zeeduinen in handen van Thomas de Hont, een ridder van Mariakerke, aan wie dus kennelijk deze schorren ter bedijking waren uitgegeven. Aangaande deze tienden was onenigheid ontstaan tussen de Sint-Pietersabdij en genoemde Thomas. Oorspronkelijk betrof deze twist slechts 73 gemeten doch het aanslibbingsproces ging verder door want « per alluvionem maris fuerat augmentata ». Essentieel ging het dus om het bezit van deze aanslibbingsgronden waarvan Thomas de Hont in 1226 reeds 73 gemeten had ingedijkt ⁴⁵.

Krachtens hun bedijkingsconcessie van 1173 had de Sint-Pietersabdij niet het minste recht op de schorgronden tussen de binnenduinen van

(41) J. Ameryckx, *Over de indijking van enkele polders in het IJzerestuarius*, Natuurwetenschappelijk Tijdschrift, XXXII (1950) blz. 102-103.

(42) R.A.B., *Fonds kaarten en plans*, nr 543, kaart van 1715. Op deze kaart zijn zeer duidelijk de polders afgebeeld, gelegen tussen de kreek van Nieuwendamme (Oude IJzer) en de vaart van Plassendale nl. de Maximiliaenspolder, de Sint-Janspolder en de Breemuylepolder. Cfr. eveneens R.A.B., *Fonds kaarten en plans*, nr 655 en 649, respectievelijk van 1662 en 1682.

Voor de vereenzelviging van de Breemuylepolder met de Moreelspolder, zie R.A.B., *Fonds kaarten en plans*, nr 674, kaart van de Moreelspolder van de 1e helft der XVIIe eeuw. De Moreelspolder ligt precies daar waar op hogervermelde kaarten de Breemuylepolder gelegen is. — Zie eveneens K. De Flou, *Woordenboek der Toponymie*, d. II, kol. 693-694: « ... voorbij de Breede Muylepolder, voortyds oock genaemt Moreelspolder... ».

(43) Stadsarchief Nieuwpoort, *Bundel nr 6102*, a° 1731: « ... ontrent Nieuwendamme... eenen polder groot vijfendertich gemeten, zynde leen, genaemt de Breemuyle... »

(44) J. Ameryckx, *Over de indijking van enkele polders in het IJzerestuarius*, Natuurwet. Tijdschr., XXXII (1950) blz. 103. Dit blijkt eveneens uit de tekst: « ... inter terminos subnotatos videlicet inter antiquum hactenus exteriorem dicum de Boomburgh... » R.A.B., *bl. nr 6751* (september 1276).

(45) R.A.B., *bl. nr 6706* en *bl. nr 6703*. — Th. de Limburg Stirum, *Le Chambellan de Flandre*, blz. XXIII, nr XX.

Westende en de zee, vermits de concessie van 1173 enkel «... omnem novam terram tam arabilem quam pascuam que apud Westende de Testrep *inter dunos et Iseram iacet* et omnem que ibi in futurum acrescet... » voorzag ⁴⁶.

Kennelijk was het de bedoeling van Sint-Pieters ook op deze gronden beslag te leggen en stelde de abdijs daarom zelf een oorkonde op waarin ze haar bedijkingsconcessie van 1173 uitbreidde tot « omnem novam terram tam arabilem quam pascualem que apud Westende de Testrep *ubicumque inter dunos et Iseram et mare iacet* et omnem que ibi in futurum *alluvione maris accrescet...* » ⁴⁷.

Het geval werd aan een vonnis van scheidsrechters onderworpen die Thomas de Hont in het ongelijk stelden en Sint-Pieters alle recht toekenden. Thomas verzaakte aan alle rechten op deze gronden alsook aan «... quicquid profectus... per maris alluvione accrescere potuerit... » terwijl de abdijs hem 60 pond Vlaams uitbetaalde « pro bono perpetuo pacis » ⁴⁸.

Uit een oorkonde van 1276 kunnen we berekenen hoe groot dit « nova terra » te Westende te dien tijde moet geweest zijn. Voor iedere 8 gemeten die Sint-Pieters indijkte moest ze jaarlijks één mark Vlaams betalen ⁴⁹ en in 1276 beliep het totaal van deze cijns 46 lb. 10 s. 6 d. ⁵⁰.

Nu weten we dat in de XIIIe eeuw de mark de gemiddelde waarde had van 33 solidi ⁵¹. Deze 46 lb. 10 s. maakten dus 930 solidi. Voor iedere 8 gemeten ingepolderde grond moest één mark worden betaald en waren dus in 1276 ongeveer

$$\frac{930}{33} \times 8 = 225 \text{ gemeten ingedijkt.}$$

(46) R.A.B., bl. nr 6654.

(47) R.A.B., bl. nr 6655 — Uitgegeven bij F. Van de Putte, *Chronicon monasterii Aldenburgensis Majus*, blz. 97, nr 12. Het is deze oorkonde die in het cartularium der Sint-Pietersabdijs werd overgeschreven, folio 44 recto.

(48) R.A.B., bl. nr 6706 en 6703. — Th. de Limburg Stirum, *Le Chambellan de Flandre*, blz. XXIII, nr XX.

(49) R.A.B., bl. 6655, falsum gedateerd 1173: «... ita tamen quod pro singulis octo mensuratis infra dicum tam contentis ecclesia illa domino Flandrie unam marcam flandrensis monete singulis annis persolvat... » F. Van de Putte, *Chronicon monasterii Aldenburgensis Majus*, bl. 97, nr 12.

(50) R.A.B., bl. nr 6751. — Th. de Limburg Stirum, *Le Chambellan de Flandre*, blz. XLIV, nr XXXVI.

(51) Th. Luyckx, *De grafelijke financiële bestuursinstellingen en het grafelijk patrimonium in Vlaanderen tijdens de regering van Margareta van Constantinopel (1244-1278)*, blz. 24.

In 1234 zegt gravin Johanna in een oorkonde: «... quamlibet marcham (flandrensem) pro triginta et tribus solidis et quatuor denariis. » L.A. Warnkoenig-A. Gheldolf, *Histoire de la Flandre*, d. II, blz. 440-441, nr XVIII. — In andere bewaarde teksten schommelde echter de waarde tussen 30 en 34 solidi. F. d'Hoop, C.S.B. (Pop), blz. 113, nr 101, oorkonde van februari 1258: « triginta quatuor solidos pro qualibet marcha... ». Cfr. eveneens H. Van Werveke, *De Gentische stadsfinanciën in de Middeleeuwen*, blz. 107-108.

Dit maakt dat in honderd jaar (tussen 1173 en 1276) slechts ongeveer 225 gemeten of 100 hectaren te Westende werden ingepolderd.

Daarentegen stond het laatste kwart van de XIIIe eeuw in het teken ener vernieuwde activiteit. De schorren ten westen en zuidwesten der binnenduinen van Westende waren voldoende rijp geworden, zodat Sint-Pieters in 1276 onderhandelingen aanknoopte met Rogier van Gistel om de aanslibbingsgronden te bedijken die gelegen waren tussen

de buitenste dijk van de Bamburg
de IJzer
Lombardsijde
de zee⁵².

De abdij moest immers voor iedere 8 gemeten die ze inpolderde, jaarlijks één mark Vlaams betalen en daarom ging ze onderhandelen met Rogier van Gistel die sedert 1274 in deze zaak volmacht had gekregen van zijn verwante Mabilia van Weda⁵³. Haar voorouders hadden namelijk van de graaf het recht verkregen deze cijns te innen.

Rogier gaf zijn toestemming om in te dijken en ontsloeg de abdij de eerstvolgende twee jaar (1277 en 1278) van betaling op de nieuw ingedijkte gronden. Van 1279 af was de abdij dan gehouden jaarlijks één mark per 8 gemeten te betalen en in geval van dijkbreuk en overstroming was Sint-Pieters eveneens vrij van betaling tot het land opnieuw kon bewerkt en bezaaid worden⁵⁴. Daarop werden deze schorren, stuk voor stuk, door de monniken ingedijkt.

Tussen de binnenduinen van Westende en de zeeduinen won de Sint-Pietersabdij de Hemmepolder, waarvan in 1226 reeds 73 gemeten waren ingedijkt toen de abdij zich op onrechtmatige wijze deze gronden toe-eigende⁵⁵.

In 1274 werden door gravin Margareta 15 gemeten 50 roeden van deze polder aan de inwoners van Lombardsijde gegeven om er huizen te bouwen⁵⁶. Eveneens werden in de duinen, die sedert 1241 de Sint-Pietersabdij toebehoorden als grasland voor hun vee⁵⁷, gronden onteigend voor de uitbouw van Lombardsijde.

Dit wil nu niet zeggen dat reeds in 1274 geheel de Hemmepolder, on-

(52) R.A.B., bl. nr 6751 — Th. de Limburg Stirum, *Le Chambellan de Flandre*, blz. XLIV, nr XXXVI.

(53) R.A.B., bl. nr 6750 — Th. de Limburg Stirum, *Le Chambellan de Flandre*, blz. XLIII, nr XXXIV.

(54) R.A.B., bl. nr 6751. — Th. de Limburg Stirum, *Le Chambellan de Flandre*, blz. XLIV, nr XXXIV.

(55) R.A.B., bl. nr 6703. — Th. de Limburg Stirum, *Le Chambellan de Flandre*, blz. XXIII, nr XX. Nopens deze vervalsing door Sint-Pieters, cfr. supra blz. 56-57.

(56) R.A.G., *Chartes des comtes de Flandre, Fonds Saint-Genois*, nr 184. Oorkonde van 16 oktober 1274 naar een vidimus van 4 november 1293. Uitgegeven in bijlage bij R. Degryse, *'s Graven domein te Nieuwpoort*, A.S.E.B., LXXXV (1948) blz. 108-109.

(57) R.A.B., bl. nr 6717. — E. Feys-D. Van de Castelee, *Histoire d'Oudenbourg*, d. II, blz. 100: « ... omnem pasturam dunarum nostrarum de Westende, sicut se extendunt in longum et in latum... »

R.A.B. Watering Kamerlinckx-ambacht - Ommeloper

geveer 345 gemeten groot⁵⁸, gewonnen was! Want hoe anders het charter van 1276 te verklaren, waaruit blijkt dat toen slechts in totaal 225 gemeten waren ingedijkt in de uiterste Westhoek van het Brugse Vrije. Deze verschillende gegevens tonen enkel aan dat de Hemmepolder, zoals de Bamburgpolder e.a., door strooksgewijze inpoldering ontstond, waarvan de binnendijken later afgegraven werden en enkel de dijk in het westen, langs de IJzer, behouden bleef als schutsdijk tegen hoge waterstanden.

Vóór 1299 was ten westen van de Bamburgpolder, de « polder van Lombardie » gewonnen⁵⁹. Deze polder, ook Grote Polder⁶⁰ en later Pieter Centspolder genaamd⁶¹, besloeg een oppervlakte van 160 gemeten en was in het westen begrensd door de dijk van Lombardie en in het oosten door de Boterdijk of buitenste dijk van de Bamburg⁶².

Het is waarschijnlijk zo dat ook de overige polders, ten westen en ten noord-westen van de polder van Lombardie, omstreeks deze tijd t.t.z. einde der XIIIe eeuw tot stand zijn gekomen. In 1276 immers onderhandelde de Sint-Pietersabdij met Rogier van Gistel nopens de indijking der schorren tussen de Bamburg, de IJzer, Lombardsijde en de zee, hetgeen er o.i. op wijst dat toen een uitgestrekt schorgebied ten westen der binnenduinen van Westende voor indijking rijp was geworden⁶³.

In 1320 schafte Isabella van Gistel de jaarlijkse cijns af die Sint-Pieters moest betalen op een polder van 40 gemeten. Deze polder was gelegen tussen de dijk die de Nieuwpoortenaars hadden aangelegd in het Kamerlinckx-ambacht en Lombardsijde⁶⁴. De juiste ligging van deze polder is niet aangeduid doch o.i. is hij met de latere Maximiliaenspolder, ten oosten van Nieuwpoort gelegen, te vereenzelvigen⁶⁵.

Ziehier waarom: Isabella van Gistel wijst op de indijking door de Sint-Pietersabdij tussen Nieuwendamme en Lombardsijde verwezenlijkt, wat een mogelijke aanwijzing is om de polder in de richting van Nieuwendamme te zoeken⁶⁶. Ook had de stad Nieuwpoort verscheidene kanalisatie-

(58) Stadsarchief Nieuwpoort, *Bundel nr 2919*. Kaart van 1681: geeft de juiste ligging van de Hemme en de totale oppervlakte. Daarbij is de percelering van de polder aangeduid met voor ieder perceel de juiste oppervlakte en voor sommige percelen het bodemgebruik.

(59) R.A.B., *bl. nr 6769* (Oorkonde van 6 november 1299).

(60) R.A.B., *bl. nr 6770* — september 1306: « ... also die dijc coemt van Lombardie tziñ bomende jeghen die spoye vander Nieuwerpoort in twestende van sabts groten polre van Oudenborgh... ». De Grote Polder, gelegen ten oosten van de dijk van Lombardie, is precies de polder van Lombardie.

(61) R.A.B., *Watering Kamerlinckx-ambacht*, ongeklasseerd, kaart van 1702 stekend in een Ommeloper van Mannekensvere en Westende. Kaart der Pieter Centspolder, Jordaenspolder en Cayepolder waarop het dijkensstelsel, de percelering, de oppervlakte der percelen en ook de totale oppervlakte van iedere polder is aangeduid. Zie reproductie.

(62) *Ibidem*.

(63) R.A.B., *bl. nr 6751*. — Th. de Limburg Stirum, *Le Chambellan de Flandre*, blz. XLIV, nr XXXVI.

(64) R.A.B., *bl. nr 6780* — Th. de Limburg Stirum, *Le Chambellan de Fandre*, blz. CXVII, nr LIV.

(65) R.A.B., *Fonds kaarten en plans*, nr 543, kaart van 1715. Zie n. 42.

(66) R.A.B., *bl. nr 6780*. — Th. de Limburg Stirum, *Le Chambellan de Flandre*, blz. CXVII, nr LIV: « ... que le dit religieux ont waingniet ou waingneront sur le

werken uitgevoerd aan de IJzer tussen Nieuwpoort en Nieuwendamme⁶⁷ en vloeide de IJzer tussen twee dijken, havendijken genoemd⁶⁸, die waarschijnlijk door de Nieuwpoortenaars waren aangelegd in het belang van hun handelsactiviteit⁶⁹. Verder schijnt de oppervlakte van de Maximiliaenspolder, in vergelijking met andere polders waarvan we de oppervlakte kennen, ongeveer 40 gemeten te beslaan.

Met behulp van latere bronnen en van kartografisch materiaal konden we de juiste ligging en meestal ook de oppervlakte der andere polders achterhalen.

* De Sint-Jans of Vette polder: gelegen ten noorden van de IJzer tussen de Maximiliaenspolder en de Breemuypolder⁷⁰.

* De Merdaens- of Jordaenspolder: werd vermeld in 1465⁷¹.

Grensde ten noorden aan de Cayepolder
 ten zuiden aan het Lekeleed
 ten oosten aan de polder van Lombardie
 Oppervlakte: 35 gem. 2 r. 68 l.⁷².

* De Cayepolder: vermeld in 1407⁷³.

Grensde ten noorden aan Lombardsijde
 ten oosten aan de Grote Polder (Polder van Lombardie)⁷⁴
 ten zuiden aan de - Merdaenspolder (Jordaenspolder)
 - Volkraenspolder
 ten westen aan de zeedijk langs de IJzer
 Oppervlakte: 68 gem. 1 r. 57 l.⁷⁵

mer ou sur le regiet de le mer mouvant dou Nouviau Dam et estendant dusques a le vile de Lombardie... »

(67) L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes - Quartier de Furnes*, d. V, blz. 174, nr XXV. Oorkonde van 4 januari 1294.

(68) R.A.B., *bl. nr 6887*, a° 1482: « ... streckende metten zuidhende anden havendyc die loopt vanden Nieuwendam ter Nieupoort... ».

(69) R. Degryse, *Oude en nieuwe havens van het IJzerbekken in de middeleeuwen*, A.S.E.B., LXXXIV (1947) blz. 24.

(70) R.A.B., *Fonds kaarten en plans*, nr 543. Zie n. 42.

(71) R.A.B., *bl. nr 6857*: « ... te onderhoudene te haerliedre costen den dijk streckende tusschen den polder vanden voorseide verweerers, liggende tusschen Lombaertsijde ende der Nieuwerpoort die men heet den Cayepoldre ande westzijde ende haerliedre Grooten poldre liggende vast an Lombaertsijde ande oostzijde, beghinnende te Lombaertsijde ende alzo zutwaert streckende ende verheelt anden dijk van danen, hem westwaerts streckende tusschen de voorseide Cayepoldre ande noordzijde ende svoorzeids abds ende convents poldre gheheeten Merdaenspoldre ande zutzijde ende dien verheelt ande Zidelynghe... ».

(72) R.A.B., *Watering van Kamerlinckx-ambacht*, kaart van 1702 stekend in een Ommeloper van Mannekensvere en Westende. Zie n. 61.

(73) R.A.B., *bl. nr 6818*: « ... eene zeedycke legghende jeghen de zee zuudwest van Lombaerdie, daermede bedyct es een polre toebehorende den voorseiden religieusen, gheheeten de Cayepolre... ».

(74) Zie n. 71.

(75) Zie n. 61.

- * Diederik Volkraenspolder (Sint-Arnoldspolder): vermeld in 1404 ⁷⁶.
 Grensde ten noorden aan de Lekesluis en Cayepolder
 ten oosten aan het Lekeleed dat tussen de Jordaenspolder en
 Volkraenspolder vloeiide ⁷⁷.
 ten zuiden aan de Ketsdijk (langs de IJzer) ⁷⁸
 ten westen id.
 Oppervlakte: 56 gemeten ⁷⁹.

Overzicht der polders

- Breemuylepolder: - 35 gem.
 Sint-Janspolder: - —
 Bamburgpolder: - 503 gem. ⁸⁰
 Polder van Lombardie: - 160 gem.
 Hemmepolder: - 345 gem.
 Merdaenspolder: - 35 gem. 2 r. 68 l.
 Cayepolder: - 68 gem. 2 r. 68 l.
 Volkraenspolder: - 56 gem.
 Maximiliaenspolder: - 40 gem.

We komen dus tot een totaal van ongeveer 1250 gemeten of 550 hectaren die door de Sint-Pietersabdij van Oudenburg in het IJzerestuarium werden ingedijkt.

Tussen de westelijke zeeduinen en het binnenduin Sandeshoved vormde de IJzer eveneens een vloedgat, hetwelk in het laatste kwart van de XIIIe eeuw langzaam begon te verzanden.

Graaf Gwijde van Dampierre begon met de inpoldering van deze schorren en schonk in 1280 dit nog onvolledig ingedijkt schorgebied tussen Nieuwpoort en Nieuwe Yde aan zijn zoon Gwijde, mits de jaarlijkse betaling van 4 d. Vlaams ⁸¹.

Een jaar later, in 1282, kwam het vloedgat in bezit van Gwijde van Dampierre's oudste zoon, nl. Jan van Namen. In dat jaar immers schonk Gwijde aan Jan van Namen alle schorren gelegen tussen Biervliet en Damme en tussen Damme en de IJzer; dus praktisch alle aanslibbingsgronden langs het Zwin en de Vlaamse noord-west kust tot de IJzer ⁸². In 1286 kreeg Jan daarbij nog alle schorren « hors de le terre dikye aujourduy » in Axel en Hulst ⁸³.

(76) R.A.B., *bl. nr 6921*: « ... den polre die men heet Diederic Volkeravens polre liggende tusschen der Leicsluus ende den havene vander Nieupoort streckende zuidwaerd... ». Zie eveneens Stadsarchief Nieuwpoort, charters nr 136 en 291.

(77) R.A.B., *Fonds kaarten en plans*, nr 655. Kaart van 1662 waarop zeer duidelijk de ligging van de Volkraenspolder is aangeduid.

(78) *Ibidem*.

(79) E. Feys-D. Van de Castele, *Histoire d'Oudenbourg*, d. II, blz. 512.

(80) *Ibidem*.

(81) L. Gillodts-Van Severen, *Coutumes - Quartier de Furnes*, d. V, blz. 166, nr 28. Oorkonde van 10 september 1280.

(82) A. Kluit, *Historia critica comitatus Hollandiae et Zeelandiae*, d. II, blz. 849-850.

(83) De Reiffenberg - J. De Smet - L. Devillers e.a., *Monuments pour servir à l'histoire des provinces de Namur, de Hainaut et de Luxembourg*, d. I, blz. 206, nr 62.

Hierdoor kreeg de bedijkingsactiviteit zonder twijfel een nieuwe impuls, waarin de abdijen geen aandeel hadden. Weliswaar zijn we hieromtrent niet in detail ingelicht, maar het is zo goed als zeker dat Jan van Namen een deel der schorren aan adellijke en aanzienlijke heren ter bedijking uitgif⁸⁴.

Ook het hogervernoemd vloedgat was in deze schenking van 1282 begrepen; een gedeelte ervan werd op last van Jan van Namen bedijkt en het overige waarschijnlijk aan Jan van Belle, maarschalk van Vlaanderen, ter bedijking uitgegeven. De gegevens zijn niet voorhanden om uit te maken hoe deze schorren werden bedijkt: we kunnen slechts vermoeden dat ze strooksgewijze werden ingepolderd. In elk geval was deze driehoekige ruimte tussen het binnenduin Sandeshoved en de zeeduinen in 1307 zoniet volledig dan toch grotendeels ingedijkt. In dit jaar immers verkocht Jan van Namen aan de stad Nieuwpoort een polder die ten westen door de Polder van Jan van Belle begrensd werd⁸⁵. Welnu de polder van Jan van Belle besloeg nagenoeg volledig dit vroegere vloedgat tussen Sandeshoved en de zeeduinen.

De polder die Jan van Namen aan de stad Nieuwpoort verkocht, was aan de westrand van de stedelijke agglomeratie gelegen en besloeg een oppervlakte van 31½ gemeten 59 roeden. De stad betaalde 977 lb. 8 s. 4 d., hetzij 25 lb. per gemet en ging ook de verplichting aan jaarlijks een cijns van 4 d. Vlaams het gemet aan de vorst en diens erfgenamen uit te keren. Later werd deze polder de Kielepolders genaamd⁸⁶.

De polder van Jan van Belle grensde:

ten oosten aan de havendijk en de Kielepolder
ten noorden aan de Groenendijk
ten zuiden aan het binnenduin Sandeshoved.

Met de inpoldering van dit westelijk vloedgat was de laatste belangrijke polder gewonnen en was het IJzerestuarium praktisch volledig bedijkt.

C. De afwatering

De gronden door de Sint-Pietersabdij van Oudenburg tussen de binnenduinen van Westende en de IJzer ingedijkt, vormden geen zelfstandige watering zoals de Groot-Noord-Nieuwlandpolder der O.-L.-Vrouwabdij van Broekburg. Haar polders lagen binnen de omschrijving van de watering van Kamerlinckx-ambacht.

Het afwateren dezer polders geschiedde gemakkelijk langs de IJzer of langs het Lekeleed dat dwars door deze landerijen der Sint-Pietersabdij

(84) M. Gottschalk, *Historische geografie van westelijk Zeeuws-Vlaanderen*, d. I, blz. 105-106.

(85) « Nous Jehan de Flandres, cuens de Namur, faisons scavoir... que nous avons... vendu bien et lealement ugne poultre que nous avions gisant entre la havene de ladite ville de Neufport devers le west et le poultre monseigneur Jehan de Bailloel... ». L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes - Quartier de Furnes*, d. V, blz. 117, nr 27. Stuk van 28 januari 1307 (n.s.) en niet 1311, zoals door L. Gilliodts verkeerd wordt aangegeven.

(86) Stadsarchief Nieuwpoort, *Bundel nr 2919*.

liep en ten noorden van de Diederik Volkraenspolder in de IJzer uitmondde ⁸⁷.

Na een eerste reeks moeilijkheden die Sint-Pieters had gekend met een paar wereldlijke heren, nl. met Jan van Westende en Thomas de Hont, bij de uitbouw van haar domein te Westende ⁸⁸, kwam de abdij in het laatste kwart der XIIIe eeuw in conflict met de watering van Kamerlinckx-ambacht.

Een eerste onenigheid betrof het onderhoud van grachten en dijken en het aanleggen van afwateringskanalen in en om de Bamburgpolder. Het kwam tot een proces en op 17 juli 1277 werd uitspraak gedaan door een scheidsrechter. Vier schepenen van het Vrije waren als scheidsrechters aangeduid, twee voor elke partij. Voor het geval zij niet akkoord zouden komen, waren er nog twee aangeduid, die tenslotte de taak toegewezen kregen de wederzijdse verplichtingen der Sint-Pietersabdij en de watering van Kamerlinckx-ambacht vast te stellen. Deze uitspraak geschiedde in open vierschaar te Brugge voor zestien schepenen die het vonnis bekrachtigden ⁸⁹.

Tien jaar later herbegon de ruzie. Ingevolge de slechte staat van de sluis van Kamerlinckx-ambacht had Sint-Pieters schade opgelopen in haar Bamburgpolder en eiste van de twee verantwoordelijke sluismeesters, nl. Diederik van Snipgate en Wouter f. Heins, schadeloosstelling. Simon Lauwaert, baljuw van Brugge, trad op als scheidsrechter en door een vonnis van 6 maart 1288 stelde hij de beide sluismeesters in het ongelijk; uitspraak die door de schepenen van het Vrije werd goedgekeurd ⁹⁰.

De onderlinge twisten tussen de abdij en de sluismeesters bleven aanhouden zodat het in 1299 opnieuw tot een proces kwam. Jan van Snipgate, sluismeester van Kamerlinckx-ambacht, eiste van Sint-Pieters een boete van 3 lb. per gemet op haar Bamburgpolder en haar polder van Lombardie omdat ze achterstallig was bij het betalen van het wateringgeld. Ditmaal was er geen sprake van arbitraire uitspraak, doch het conflict werd aan de schepenenbank zelf voorgelegd wier vonnis de sluismeesters in het ongelijk stelde ⁹¹.

Uit deze onderlinge twisten tussen de watering enerzijds en de grondeigenaar anderzijds blijkt duidelijk dat de watering onder het toezicht stond van de schepenenbank. Zo ook bvb. bepaalden de schepenen van het Vrije de respectievelijke bijdragen van de stad Oostende en van de watering van Woutermans-ambacht in verband met het « widene ende diepen » van een waterloop nabij Oostende ⁹².

Dit wil nu niet zeggen dat de schepenenbank zich inliet met het dagelijks bestuur der watering en doch wanneer het daarentegen belangrijke aangelegenheden betrof, kwam zij tussen. Indien conflicten ontstonden, werden

(87) K. Loppens, *Sluizen en vaarten van Nieupoort in de XVe eeuw*, Bieckorf, XLIV (1938) blz. 127.

(88) Cfr. supra blz. 55 en 56.

(89) R.A.B., bl. nr 6752.

(90) R.A.B., bl nr 6764 en 6763.

(91) R.A.B., bl. nr 6769 (6 november 1299).

(92) E. Vlietinck, *Cartulaire d'Ostende*, blz. 76, nr 11 (31 januari 1285).

zij aan de schepenbank voorgelegd die ofwel de uitspraak aan scheidsrechters overliet en dan hun beslissing bekrachtigde ofwel zelf uitspraak deed.

ALGEMEEN BESLUIT

De Duinkerke III A-transgressie, door Prof. A. Verhulst tussen de jaren 1014 en 1042 gesitueerd, werd in haar uitbreiding tegengehouden door de aanleg van dijken, nl. de Oude Zeedijk in het westen en de dijk der Blankenbergse watering in het oosten. Over deze dijkaanleg die een beslissende rol in de beperking van de Duinkerke III A-transgressie heeft gespeeld, zijn er geen historische aanduidingen voorhanden. Zeker hoeft men het zich niet zó voor te stellen dat deze dijken over geheel hun lengte ineens worden opgeworpen; de oudste dijkaanleg begon met het afsluiten der gevaarlijkste kreken, en eerst later werden die verschillende eindjes verbonden.

Daarop is dan het grootste gedeelte van het uitgestrekt Middelland van het IJzerestuarium op natuurlijke wijze, zonder indijking, voor de mens bewoonbaar geworden. De talrijke lokaliteiten die kort na 1042 op zeer uiteenliggende plaatsen in het vroegere overstromingsgebied opduiken, wijzen op een snelle regressie van de zee en een natuurlijk verlandingsproces. Wanneer dan omstreeks 1142 voor het eerst sprake is van indijkingen te Ramskapelle, was men de huidige bedding van de IJzer, zowel vanuit het westen als vanuit het oosten, reeds zeer dicht genaderd.

Al was het de abdij Ter Duinen die voor het eerst in de overstromingsvlakte van de IJzer de eerste werkelijk door indijking gewonnen polders tot stand bracht, toch mag haar grote bedijkingsactiviteit, die algemeen bekend is, niet van toepassing worden gebracht op het overstromingsgebied van de IJzer. Wat dit betreft kunnen we ons aansluiten met G. Van De Woude die terecht laat opmerken: « Aan indijking werd de grootste zorg besteed in Hulster- en Axelambacht, terwijl de watering meer last gaf in de vlakke landen van het West-Kwartier »¹.

Want vergelijken we de bedijkingsactiviteit in het IJzergebied van de abdijen onderling, dan valt het op dat het aandeel van Ter Duinen niet bijster groot was.

Ter Duinen

Ramskapelle	Sudhpolra 60 gem.
Nieuwpoort	50 gem. 30 gem. (« le petit Waskin »)
Sint-Niklaasabdij Schore	117 gem.
O.-L.-Vrouwabdij Sint-Joris Diksmuide	740 gem. —

(1) G. Van de Woude, *Ter Duinen*, blz. 35.

Sint-Pietersabdij	
Westende	1250 gem.
Graven + wereldlijken	
Slijpe	17 gem.
W. v. Nieuwpoort	350 gem. ²

Nu is het juist in de geringe oppervlakte die door Ter Duinen bedijkt werd dat o.i. het bewijs ligt dat, toen Ter Duinen in 1128 werd gesticht, het overstromingsgebied van de IJzer, met uitzondering dan van de monding, grotendeels verland was. Hoe anders haar geringe bedijkingsactiviteit in het IJzergebied uit te leggen?

Na de eerste bedijkingen van omstreeks 1142 te Ramskapelle werden dan in de loop van de tweede helft der XIIe eeuw gronden bedijkt langs de IJzer en de brede kreek die het langgerekte Testerep van het polderland scheidde. Hoewel we niet in detail ingelicht zijn betreffende de indijking van deze kreek tussen Testerep en het overige polderland, toch blijkt dat de inpoldering ervan voornamelijk het werk is geweest van Filips van de Elzas en diens natuurlijke broeder Willem Bron.

Op alle gebied blijkt de XIIe eeuw de aanloop te zijn geweest van de grote bloeiperiode der XIIIe eeuw. Het ontstaan van tal van nieuwe nederzettingen en parochies was een uiting van de grote bevolkingsaan groei die het noodzakelijk maakte het areaal van de cultuurgrond uit te breiden. Vandaar dat deze gunstige conjunctuur der XIIe en XIIIe eeuw in de agrarische sector vooral leidde tot ontginning, inpoldering en bedijking.

In de tweede helft der XIIe eeuw bleef als laatste spoor der Duinkerke III A-transgressie enkel nog de brede IJzermonding over, waarop zich dan ook de gehele bedijking der XIIIe eeuw concentreerde.

De eerste belangrijke activiteit in de inpoldering van de IJzermonding ging uit van de O.-L.-Vrouwabdij van Broekburg die sedert 1107 door graaf Robrecht II begiftigd was met de bedijkingsconcessie der schorren in de binnenbocht van de oorspronkelijke IJzer. Naargelang het rijpingsproces werden deze schorren met boogvormige dijken omsloten waardoor de O.-L.-Vrouwabdij aldus vóór 1240 de Groot-Noord-Nieuwlandpolder won.

De bedijkingen door de Sint-Pietersabdij van Oudenburg kunnen als een tweede fase bestempeld worden in de inpoldering van de IJzermonding. In 1173 schonk Filips van de Elzas haar alle schorren ter bedijking tussen de binnenduinen van Westende en de IJzer. Reeds in 1210 was een gedeelte van de Bamburgpolder bedijkt en enkele kleinere polders ten zuid-oosten ervan, zoals blijkt uit de constructie hunner dijken. Tussen 1210 en 1276 is weinig vooruitgang merkbaar in haar ontginningsactiviteit; de oorzaak ervan is niet zomaar direkt duidelijk. Had Sint-Pieters met financiële moeilijkheden af te rekenen of kwamen in die periode geen schorren tot rijping?

Het laatste lijkt ons eerder onwaarschijnlijk omdat de uitgestrektheid der schorren die Sint-Pieters in 1276 wenst te bedijken, veel te groot is om

(2) Deze oppervlakte hebben we geschat naar de uitgestrektheid van de Hemmepolder der Sint-Pietersabdij van Oudenburg.

op zeer korte tijd voor inpoldering rijp te zijn en derhalve laat vermoeden dat de abdij vóór 1276 geen pogingen tot indijking heeft ondernomen. Zo ving de tweede grote fase der grondaanwinst in de IJzermonding, uitgaande van de Sint-Pietersabdij, eerst in het laatste kwart van de XIIIe eeuw aan ingevolge omstandigheden die niet duidelijk zijn.

In dit laatste kwart der XIIIe eeuw bedijkte de Sint-Pietersabdij aldus gans het gebied ten oosten van de IJzer en daarbij nog sloten Jan van Namen en Jan van Belle volledig het vloedgat af tussen de zeeduinen en het binnenduin Sandeshoved.

Mogen we er attent op maken dat deze ontginningsijver die in de XIIe en XIIIe eeuw in het overstromingsgebied van de IJzer merkbaar was, in geheel West-Europa van ca. 1150 tot ca. 1300 heerste en eerst veel later opnieuw kon geëvenaard worden. Werden in het kustgebied schorren bedijkt en laagveengebieden ontgonnen dan werden elders bossen geroid en ontstonden in de bergstreken van Duitsland, Zwitserland en Oostenrijk nieuwe dorpen op steeds grotere hoogte, terwijl in Oost-Europa door talrijke kolonisten grote gebieden werden ontsloten³.

Toen dan omstreeks 1300 aan deze bloeiperiode in geheel West-Europa een einde kwam, was de IJzermonding nagenoeg volledig bedijkt en dient uit verdere studie uitgemaakt te worden of van de algemene agrarische depressie der XIVe en XVe eeuw ook merkbare sporen in het IJzergebied te vinden zijn.

(3) B. Slicher van Bath, *De agrarische geschiedenis van West-Europa (500-1850)*, blz. 168-169.